

**Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
ННІ гуманітарних та соціальних наук
Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури
Дніпропетровської області
Wyższa Szkoła Humanitas (Польща)**

ПРАВОВА ОСВІТА ТА НАУКА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

18 березня 2021 року

ДНІПРО – 2021

Правова освіта та наука в умовах євроінтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (18 березня 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Ю.О. Легези. Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 148 с.

Збірка містить тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Правова освіта та наука в умовах євроінтеграції»** (18 березня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням приватно-правових і публічно-правових відносин, правовій ідеології та гуманітаризації соціокультурного простору сучасності.

Матеріали друкуються в авторській редакції

© НТУ «Дніпровська політехніка» 2021
© ННІ Гуманітарних і соціальних наук 2021
© Автори тез 2021

ЗМІСТ

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

БРАТУСЬ В.П., ЦЮП'ЯК І.К. РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВЛЕННІ ПРАВНИКІВ	7
БУСС М.К., ЦЮП'ЯК І.К. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧИХ ТЕКСТІВ	9
ЗІНЕНКО Н.В., ЦЮП'ЯК І.К. МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЮРИСТА.....	12
КИСІЛЬОВА Е.А. ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК МОВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	14
КУСАЙКО І.Ю., ЗЕЛЕНСЬКИЙ Є.С. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЛУЧНОЇ СТРІЛЬБИ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ..	17
ЛОГВИНЕНКО Б.О. ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ.....	19
МІШУРА І.В. ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ	21
ТЮРЯ Ю.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ.....	24
УВАРОВА Н.В. МЕДИЧНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА	28
ХАВАРІВСЬКА Г.С. ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ОСНОВНІ ДЕФІНІЦІЇ.....	31
НОВОСЬОЛОВА А.Г., ІГНАТЬЄВА С.Є. ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАВНИКА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ.....	35

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ВЕЛИЧКО М., ПУШКІНА О.В. УПРАВЛІННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЛЬЩІ	38
ВИПРИЦЬКИЙ А.О. РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	40
ЗАБАРСЬКА В.О., МАХОВА Л.О. РОЗГЛЯД СІМЕЙНИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.....	44
ЗАЙКОВА Л.М., ЛЕГЕЗА Ю.О. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВОДЖЕННЯ З БЕЗХАЗЯЙНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ	47
ЗОЛОТУХІНА Л.О. ЩОДО ГАРАНТІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	50
ІЛЬЮЩЕНКО Г.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ.....	54
КІРІН Р.С. СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВУГІЛЬНИХ МОНОМІСТ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	57
КОСТРЮКОВ С.В. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ СУЧАСНОЇ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ	61
ЛОПАТІН Д.В., МАХОВА Л.О. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ	66
МАХОВА Л.О. КАРАНТИН ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	70
ПОКЛОНСЬКА О.Ю. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПІЛЬНОГО ЗАПОВІТУ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ	74
ПОЛІЩУК М.Г. МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ МИРОВОЇ УГОДИ.....	77
ПУСТОВА В.В., МАХОВА Л.О. ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	79
РАНЮК М.С., СЕВЕРИН В.В., МАХОВА Л.О. ПЛЮСИ І МІНУСИ ПРОЦЕСУ МЕДІАЦІЇ.....	81

САВЧУК В.Р., ІЛЮЩЕНКО Г.В. ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	86
САКСОНОВ В.Б. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ КАТЕГОРІЯМИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	89
СЄДОВА Д.Ю., ІЛЮЩЕНКО Г.В. ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	92
ЛЕГЕЗА Ю.О., УГРІНА А.С. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ МЕЖ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ	94
ФОКША Л.В. ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БАНКРУТОМ ...	96
ЧИХОВИЧ М., ЧЕБИКІНА Т.С. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ.....	98
ГЕРАСИМОВ А.Є., ЯРОШЕНКО А.С. ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ.....	100

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

БЕВЗЕНКО В.М. ТЛУМАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ НОРМ ПРАВА: ЗМІСТ, ПРАВИЛА, МЕТОДОЛОГІЯ, ОСОБЛИВОСТІ.....	103
БОЛОБАН Д.А., КОЛОМОЄЦЬ Т.О. ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ В УКРАЇНІ.....	106
ДОРОХІНА Ю.А. ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ПИТАНЬ ПОРУШЕНИХ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПОДАННІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЧАСТИНИ ПЕРШОЇ СТАТТІ 105 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ МОЖЛИВОГО ПРИТЯГНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ	108
КОЛОМОЄЦЬ Т.О. СЛУЖБОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?	111
ТКАЧУК Н.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОПУСКОМ СТРОКУ НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ.....	114

ВАСИЛЬЧУК М.В., ЛЕГЕЗА Ю.О. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА РЕІНТЕГРАЦІЯ НАГІРНОГО КАРАБАХУ ДО АЗЕРБАЙДЖАНУ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ В УКРАЇНІ	118
ПРИЙМАЧЕНКО В.Д., КОЛОМОЄЦЬ Т.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	122
ПРИЙМАЧЕНКО Д.Д., КОЛОМОЄЦЬ Т.О. ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	124
ПРОЦЕНКО А.М., ШКОЛА С.М. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕВТАНАЗІЇ.....	1277
РОЗГОН О.Г. ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИЛУЧЕННЯ ПАСПОРТІВ І ПРИЙНЯТТЯ ЇХ У ЗАСТАВУ	13030
САМАРЕЦЬ О.І. ПУБЛІЧНА СЛУЖБА В ОРГАНАХ СУДОВОЇ ВЛАДИ ...	132
СЕМЯНИСТА С. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	134
СОКОЛЕНКО Д.В., КОЛПАКОВ В.К. ВИДИ МІСЦЬ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	138
СТРЮК М.П. СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	140
ХРЯПІНСЬКИЙ П.В. ВИЗНАННЯ ПІДСТАВИ ЗАОХОЧЕННЯ В НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.....	143
ШКОЛА С.М. ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	146
МАРШАЛЕК К.О., ЛЕНЬ В.В. СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ ГЕРОНТОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	149

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Братусь В.П., студентка НТУ
«Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Цюп'як І.К.,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології та мовної
комунікації НТУ «Дніпровська
політехніка»

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВЛЕННІ ПРАВНИКІВ

Правова лексика, окрім термінологічних мовних одиниць, сповнена також і великою кількістю цікавих та корисних для юристів висловів. Фразеологізми – відтворені одиниці мови з двох або більше слів, цілісні за своїм значенням і стійкі за складом та структурою[7], і саме на фразеологізми слід звернути увагу правникам. Захоплюючись вивченням термінів та інших структурних зворотів, правознавці забувають, що одне із найголовніших їх завдань – привернути увагу та справити враження. Тому у цій статті буде з'ясовано, наскільки вони потрібні правникам та яка роль фразеологізмів у їх мовленні.

Ефективність виконання професійних обов'язків юристом залежить не тільки від уміння отримувати та аналізувати актуальну і достовірну інформацію, але і від правильності її відтворення як в письмовому, так і в усному вигляді. У різних державних структурах, де користуються юридичною мовою (виступ в суді, видання указів, прийняття законів), фахівцю важливо вміти точно, лаконічно і зрозуміло для навколишніх формулювати те, що він хоче сказати, довести чи заперечити. Уміння доцільно та доречно використовувати мову як засіб спілкування та висловлення своєї думки неабияк допоможе юристам у забезпеченні якісного обслуговування клієнтів. В. Тимкова та Т. Марцінко у своїй праці «Особливості вивчення професійних фразеологізмів студентами-правниками» зазначили, що «...коли у мовленнєвій підготовці студентів не враховується активне мовне начало, у результаті збіднюється мислення, стає примітивним. ...Нині демократичний поступ українського суспільства потребує особистостей, здатних творчо мислити, швидко реагувати на нестандартні ситуації, віднаходити правильні шляхи для розв'язання питань»[6, с. 151].

Адвокатська та прокурорська діяльності – це найбільш яскравий приклад галузі для використання фразеологізмів, тому що виступ на судовому засіданні – своєрідний виступ на сцені, де сторона захисту та обвинувачення має свого

глядача – суддю та присяжних, і саме тому фахівцям потрібно акцентувати увагу на своїй промові. Фразеологізми надають мовленню правознавців емоційного й експресивного забарвлення. Впадає у вічі різниця між висловом без ідіом та з ними. Ось приклад такого вислову: «... Вони обрали момент, коли господарів квартири не було вдома, а відмичкою, без зайвих зусиль, відкрили двері...», де «без зайвих зусиль» означає, що справу було зроблено легко. Іншим прикладом слугує такий вислів: «Обвинувачений дав волю рукам», тобто застосував фізичну силу. Такі фрази, які мають фразеологічне навантаження, мають більший вплив на публіку. Можна розглянути ще декілька прикладів висловів: *ставати перед судом – притягатися до судової відповідальності; мати Бога в животі – виявляти гуманне ставлення; умивати руки – знімати з себе відповідальність; братися за своє – повертатися до попередньої практики; рад-не-рад – вимушений обставинами; піти з димом – стати жертвою вогненної стихії* та под.[6, с. 151]. Такі звороти наповнюють мовлення фахівця емоціями та збільшують вплив на глядача.

Дослідники юридичної лінгвістики відмічають активне вживання юристами фразеологічних одиниць у своїх виступах, які виражають саме своє емоційне ставлення до судової справи, до обвинуваченого. Емоційне забарвлення є дуже помітним у зіставленні із синонімічними нейтральними висловами: «*Бачити, то бачили, але й не дуже побачиш, коли той цезар чи наполеон раптом вигулькне десь «із списку», мов Пилип із конопель»*[5]. Взагалі значення фразеологізму «мов Пилип із конопель» це «недоречно, невчасно щось сказати», але якщо розглянути цей зворот у контексті, стає зрозуміло, що у даному випадку значення інше – «з'явитися несподівано, раптово». Якщо не використати, або замінити цей вислів чимось іншим, текст втратить своє емоціональне забарвлення та експресивність.

Дуже часто фразеологізми використовуються у позначенні недоліків опонента: «*Прокурор Морозов, ваша честь, добре бачить колоди в чужому оці, не визнаючи у своєму бодай порошинки»*[4]; «*Уявляю собі громадянина Марчука, як він хитромудро й зухвало обводить кругом пальця тюремну охорону»*[4]; «*Закони економіки, закони демократії, зрештою, закони життя таким «до лампочки»*[4].

Для успішної комунікації необхідно взаємне застосування комунікантів, яке визначається набором мовних засобів, правил їх використання в конкретній ситуації. Таким чином, використання фразеологізмів і самі фразеологізми грають велику експресивну, комунікативну та асоціативну роль у мовленні правознавців, а також допомагають більш влучно висловлювати свою точку зору.

Література:

1. Березнева І.М. Особливості вивчення фразеологічних одиниць з семантизмами як наукова проблема / І.М. Березнева // Лінгвістичні дослідження. – Зб. наук. пр. – Вип. 5. – ХДПУ, 2000. – С. 122-127.
2. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М., 1977. – С. 254.
3. Коваль А.П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П.Коваль, В.В.Коптілов. – К.: Либідь, 1975. – С. 336.
4. Медведчук В.В. (голова) та інші. – К.: Ред. журн. «Адвокат», 2000. – 216 с. – (Адвокатура України).
5. Слишинська Г. М. Ключові слова як домінантні одиниці тексту в судових промовах адвокатів / Г. М. Слишинська // Слов'янський збірник, 2014. – Вип. 18. – С. 428-438. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_52.
6. Тимкова В. А. Особливості вивчення професійних фразеологізмів студентами-правниками ВНЗ / В. А. Тимкова, Т. І. Марцінко // Наукові записки [Вінницького національного аграрного університету]. Сер. : Соціально-гуманітарні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 146-153.
7. Українська мова за професійним спрямуванням [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.google.com/site/ukraienskamovazaprofspram/navcalne-zanatta-1>.
8. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як об'єкт мовознавчих досліджень / Н.П. Яцишин // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2011. – №6. – С. 219-222.

Бусс М.К., студентка Інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Цюп'як І.К., кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації НТУ «Дніпровська політехніка»

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧИХ ТЕКСТІВ

«Мова права — це функціональний різновид літературної мови, що має відповідні стилістичні та структурно-жанрові риси, зумовлені специфікою правової сфери та її комунікативно-професійними потребами»[1]. Вона —

ключовий стрижень юриспруденції, адже є одним з найважливіших юридичних явищ. А.С.Піголкін вважає мову права «мовою закону»[2, с.3].

Слід зазначити, що до юридичних текстів належать заяви, доповідні записки, розписки, доручення, протоколи зборів чи засідань, резолюції, укази, тексти Конституції, урядових постанов, законів, постанов суддів тощо.

Мовою права насамперед користуються працівники органів внутрішніх справ, які мають досконало знати українську мову і спеціальну юридичну термінологію. Ще правничою мовою користуються науковці, офіційні особи, а також окремі громадяни.

Сьогодні існує низка наукових дисциплін, які вивчають мову права однобічно, а саме: філологія, філософія, формальна логіка, історія, дипломатика тощо. Але у ХХ столітті виокремилася юридична лінгвістика — самостійна наука, яка всебічно досліджує правничі тексти .

Підгалуззю юридичної лінгвістики є юридична стилістика, яка вивчає стилістичну диференціацію правничого мовлення, використані мовні засоби, а також виявляє стилістичні ознаки.

До дослідження юридичної стилістики звертались: У.Батлер, В.Грабарь, С.Дністрянський, Б.Кістяківський, В.Корецький, О.Левицький, М.Максименко, І.Маліновський, М.Палієнко, А.Піголкін, М.Слабченко, Є.Спекторський, Ф.Тарановський, Ю.Шемшученко та інші. Однак ці питання і сьогодні потребують ретельного аналізу.

В правничій мові застосовуються різні функціональні стилі, а саме: офіційно-діловий (тексти юридичних документів), науковий (підручники, монографії, доповіді, наукові статті, дисертації тощо), публіцистичний (юридична періодика) і навіть розмовний (усне професійне спілкування).

«Стиль правових актів концентрує в одне ціле вживання юридичної термінології, юридичних конструкцій і застосування в сфері права вимог сучасної української літературної мови, вимог до мови офіційних документів. Стиль правових актів повинен адекватно відображати волю правотворця чи правозастосувача, доносити її до безпосередніх виконавців за допомогою надзвичайно ретельно дібраних термінів, терміносполук. Він має бути термінологічно суворим, без декларативних положень, емоційно забарвлених та експресивних одиниць. Стиль правових актів повинен забезпечити функціонування права як регулятора влади і, зокрема, точність і повноту вираження волі законодавця. Офіційно діловий стиль характеризується нейтральністю і стриманістю тону викладу; точністю, чіткістю, стислістю і зрозумілістю викладу; використанням обов'язкових стійких мовних зворотів, що скорочують процес укладання текстів; відсутністю... просторічної лексики;... вживанням прямого порядку слів у реченні; тенденцією до використання складних речень»[3, с.99].

Мові права притаманні усталені норми й офіційність, а також точність, конкретність, стислість, інформативність, послідовність, нейтральність, правдивість, відсутність художніх засобів.

Юридичний документ не має містити помилкових тверджень або суперечити чинному законодавству.

При створенні правничих текстів слід звернути увагу на мовні засоби (речення, слова, аббревіатури тощо), необхідну лексику і пунктуацію. Використані терміни обов'язково мають бути однозначними.

Також юридичні тексти мають бути:

- багатими — використання літературної мови та засобів вираження думок в офіційно-діловому стилі, уникнення тавтології;
- виразними — виділення найважливіших місць у висловлюванні;
- змістовними — розкриття теми й головної думки висловлювання;
- правильним — відповідність орфографії, пунктуації, синтаксису тощо;
- точними — використання відповідних слів.

Правничі тексти створюються літературною українською мовою з великою кількістю професіоналізмів, запозичених слів і аббревіатур. Фразеологізми в них відсутні, усі терміни, як зазначалося вище, мають бути однозначними, тобто вони повинні точно й чітко називати конкретне поняття.

Характерною особливістю юридичних текстів (крім заяв) є відсутність особового займенника «я».

Також є унормований порядок слів: підмет — перед присудком, обставинні слова — біля слова тощо. Весь виклад тексту повинен бути послідовним (наступна теза виходить з попередньої) і мати на меті обґрунтування певної думки (за допомогою аргументів та доказів).

Правничі тексти зазвичай складаються зі складних речень, мають мовні звороти, вставні словосполучення та однорідні слова. Також допустимі таблиці, виноски та цитати. «У правовій сфері спілкування необхідно вживати юридичні кліше, які обумовлюють точність найменування понять, і уникати штампів, які порушують такі вимоги юридичної техніки, як точність, чіткість, стислість, стандартність»[4].

Текст юридичних документів чітко регламентується та оформлюється з дотриманням шрифту (напр., для створення Конституції України використовується шрифт «Baltica СТТ») та розміру, чітко ділиться на абзаци.

Отже, мова необхідна для правового регулювання, адже від рівня розвитку мови залежить і розвиток права. Мовні знання потрібні для аналізу законодавчих текстів та інших юридичних документів. Правничу мову вивчають багато науковців у різних галузях науки, проте усебічно її розглядає окреме учення — юридична лінгвістика. В мові права заведено виділяти декілька функціональних стилів. У першу чергу, правничі тексти

характеризуються строгою офіційністю форми та змісту, чіткими правилами побудови та оформлення.

Література:

1. https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0
2. Язык закона; под ред. А.С. Пиголкина. — М.: Юридическая литература, 1990. — 192 с.
3. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А. В. Красницька. — 2-е вид., допов. і перероб. — К. : Парламент. видавництво, 2006. — 538 с.
4. https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec2.htm

Зіненко Н.В., студентка студентка
Інституту гуманітарних і соціальних наук
НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Цюп'як І.К.,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології та мовної
комунікації НТУ «Дніпровська
політехніка»

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЮРИСТА

Мовна компетенція (лат. *competens* - належний, відповідний) – це знання учасниками процесу спілкування норм і правил сучасної літературної мови, при потребі професійної термінології, та вміле використання їх у висловлюваннях.

Мовна компетенція юриста зводиться до майстерного володіння словом, досконалого знання тонкощів лексики української мови. Висока мовна культура досягається не одразу і не можна протягом короткого часу без наполегливої праці досконало опанувати лексичне багатство мови.

За даними, у професійній діяльності юристів спілкування складає близько 80%, тоді як лише 20% - оформлення документації.

Це пов'язано з тим, що спілкування - це істотна складова діяльності кожного юриста, яка в значній мірі має процесуальний, самодостатній характер, а отже - виступає базою його професійного становлення, подальшої самореалізації, забезпечує суспільне визнання. Майбутньому юристові за характером його професійної діяльності треба бути готовим спілкуватися з людьми різних професій. До того ж юрист повинен використовувати точні словесні вирази, правові поняття, пов'язані з підготовкою та оформленням

великої кількості правових документів, з передачею і отриманням інформації в усній і письмовій формі.

Професійна діяльність юриста будь-якої спеціалізації пов'язана з інтенсивним мовним спілкуванням і тому вимагає вміння будувати ефективні монологи і діалоги, знаходити доречне юридичне висловлювання. Недостатність мовної компетенції помітно знижує рейтинг юриста як фахівця, позбавляючи його професійної перспективи.

Тому людям цього професійного напрямку необхідно мати комунікативну компетентність – знання юристом норма і правил спілкування, вміння ними досконало володіти. Вона не можлива без комунікативних здатностей, тобто можливостей володіти ініціативою в суспільстві, проявляти активність в діалогах та отримувати таким чином інформацію або навпаки правильно доносити її іншим, спрямовувати спілкування у потрібний юристу напрямок, впливати на формування думки громадян. А для цього треба певні вміння.

Мовленнєві вміння - пов'язані з оволодінням мовленнєвою діяльністю і мовними засобами спілкування. Тобто, юристи повинні грамотно і ясно формувати свою думку, досягнути бажаного результату мовними вміннями, здійснити основні мовні функції (підтвердити, заперечити, погодитися тощо, говорити виразно (обрати правильний тон розмови у конкретній ситуації, розставити логічні наголоси, знайти точну інтонацію і т. ін.), висловлюватися логічно, продуктивно і змістовно, вміти правильно будувати монологи та публічні виступи (обрати правильну лінію стратегії, говорити без опори на письмовий текст), висловлювати думку без підготовки, спиратися на досвід свій чи певного авторитетного кола суспільства.

Соціально-психологічні вміння – пов'язані з оволодінням процесами взаємозв'язку, взаємовираження, взаєморозуміння, взаємовідносин і взаємовпливів. Це проявляється в психологічно правильному у відповідності до ситуації вмінні вступити в співбесіду, підтримувати її, психологічно точно визначити «точку» у завершенні спілкування і не сказати зайвого, прогнозувати можливі шляхи розвитку бесіди та реакції партнерів, психологічно налаштовувати людей на потрібний емоційний тон співбесіди, володіти ініціативою, викликати бажану реакцію партнера та ініціативу до бесіди.

Психологічні вміння - пов'язані з оволодінням процесами самоорганізації, самонастроювання, саморегулювання. А саме: долати психологічні перепони у спілкуванні, знімати у разі виникнення зайву напругу, емоційно вміти налаштуватися на ситуацію спілкування, психологічно і фізично «прилаштуватися» до партнера у бесіді, вибирати жести та ритм своєї поведінки відповідно до ситуації спілкування, сконцентруватися на досягненні необхідної цілі в спілкуванні, вести бесіду як зіткнення думок, ідей і позицій (комунікативна боротьба), використовувати емоції як засіб спілкування.

Вміння використовувати в спілкуванні норми мовного етикету у відповідності до конкретної ситуації: реалізувати ситуативні норми поведіння

і залучення уваги; організувати знайомство з партнерами, використовувати ситуативні норми поведінки, влучно до ситуації висловити прохання, пораду, пропозицію, докір, співчуття, побажання.

Уміння використовувати невербальні засоби спілкування.

Вміти взаємодіяти на рівні діалогу або полілогу.

Отже, як ми можемо відмітити, юридичним фахівцям замало просто бездумно вести бесіду. Для отримання своїх цілей їм вкрай важливо володіти техніками спілкування, вчасно все підмічати, контролювати хід бесіди і варіювати хід думок у партнера, володіти ораторським мистецтвом.

Література:

1. Алексеев М.С., Макарова З.В. Ораторское искусство в суде. 1985.
2. Афанасьева О.В. Этика и психология профессиональной деятельности юриста. 2001.
3. Зорькін В.Д., Сухарев О.Я. Великий юридичний словник. 1999.
4. Івакіна Н.М. Профессиональная речь юриста. 2010.

Кисільова Е.А., канд. філол. н., викладач кафедри філології та мовної комунікації НТУ «Дніпровська політехніка»

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК МОВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Будь-які правові норми потребують письмової фіксації, тому мова стає матеріалом для їх створення. Саме від застосованих формулювань, дотримання орфографічних, пунктуаційних, орфоепічних, лексичних, граматичних, синтаксичних та стилістичних норм часто залежить точність у розумінні та тлумаченні цих положень правниками, що впливає на якість їх впровадження. Слова або їх сполучення, висловлювання, використані у певному контексті, з юридично-правової точки зору перетворюються на дію, яка може мати певні юридичні наслідки, як-от оголошення вироку або складання присяги тощо [1, С. 550]. Часто конфлікти, наслідки яких вирішують через судовий розгляд, потребують «мовного тлумачення», забезпечити яке може лише фахова лінгвістична експертиза.

«Лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які у поєднанні з вербальними, генерують смисли у повідомленні» [2, С. 558]. Своїм завданням спеціалісти бачать відповідь на такі запитання:

1. Яке значення має певний елемент висловлення?
2. Однозначний він чи неоднозначний?

3. Чи еквівалентний переклад оригіналові?
4. Чи містить текстовий матеріал погрозу?
5. Чи є в тексті заклик до протиправних дій і т. ін.? [1, с. 550].

Останніми десятиліттями лінгвістична експертиза як частина юрислінгвістики¹ стала в Україні одним з напрямків прикладної лінгвістики, що дуже динамічно розвивається. Це пов'язано переважно з впливом європейських правових стандартів, увагою суспільства до дотримання прав людини, збільшенням впливу ЗМІ, Інтернету та соціальних мереж на формування суспільної думки. Наприклад, у країнах Західної Європи, США, Канаді, Австралії відсоток судових позовів, пов'язаних із захистом ділової репутації, традиційно доволі високий у порівнянні з нашою країною. Правильно підібрані слова можуть стати не лише запорукою перемоги у суді, а й сприяти відновленню чи навіть створенню позитивного іміджу особистості. В Україні ж, за ствердженням Б. М. Ажнюка, більшим запитом користується авторознавча експертиза [1, с. 552], метою якої є встановлення авторства текста та з'ясування всіх обставин його створення.

Найбільший відсоток лінгвістичних експертиз у сучасній Україні становлять експертизи документальних записів власних назв. Особливо це стосується розбіжностей у написанні однією мовою особових імен, імен по батькові та прізвищ людей, родинний зв'язок з якими позивач має намір довести через суд. Найчастіше це стосується спадкових справ [4]. Серед найрозповсюдженіших помилок виділяють розбіжності у написанні таких імен, як Олена – Альона, Євген – Євгеній, Анна – Ганна, Нікіта – Микита, Наталя – Наталія, Мар'яна – Маріанна, Дар'я – Дарія, Назар – Назарій тощо. Також зустрічаються розбіжності й у написанні імен латиницею: Yevgeniija – Yevgeniyya – Evgeniyya, Oleg – Oleh, Oleksandr – Aleksandr, Nataliya – Nataliia тощо. Причиною таких відмінностей стає як зміна стандарту транслітерації, так і наявність кількох документів, виданих різними мовами, наприклад, російською та українською, що для України не є рідкістю, враховуючи її радянське минуле.

Через існуючий в Україні білінгвізм доволі часто у власних назвах трапляються не лише орфографічні, а й граматичні помилки. Так, наприклад, 22 жовтня 2018 року була опублікована ухвала Чаплинського районного суду Херсонської області, де експертами було встановлено факт народження дитини 31 січня 2018 року, у свідочстві про народження якої була виявлена помилка у написанні імені по батькові. Судом було зазначено, що «в українському правописі жіночі імена по батькові творяться додаванням до основ власних імен

---

¹ **Юрислінгвістика** – синкретична наука, що розвинулася як спеціалізований напрямок стилістики, зосереджений на лінгвістичній інтерпретації юридичного тексту, мовної одиниці, типового для законодавчої, дипломатичної та ділової сфери документа, писемного чи усного офіційного висловлювання, розглядуваного, зокрема і з погляду мовознавчої оцінки (лінгвістична експертиза) [3, С. 5].

суфікса «-івна», тобто вірне по батькові дитини слід зазначити – «Дмитрівна», а не «Дмитріївна» [5].

Останнім часом в Україні лінгвістична експертиза стає все більше в нагоді тим, хто не лише намагається довести свої родинні зв'язки чи авторські права, а й захистити свою честь та гідність, ділову репутацію. Забезпечення функціонування української мови як єдиної державної сприятиме підвищенню культури мовлення і рівня грамотності громадян, що згодом мінімізує кількість помилок не лише у написанні власних імен та назв, а й в цілому у документальних записах.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр / Б. М. Ажнюк // Криміналістика і судова експертиза. 2016. Вип. 61. С. 550–558.
2. Ажнюк Л. В. Методика семантико-текстуальної експертизи у справах про документальні спори // Криміналістика і судова експертиза. 2016. Вип. 61. С. 558–575.
3. Шевченко Л. І. та ін. Юрислінгвістика : словник термінів і понять / Уклад. : Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов, І. В. Шматко / За ред. докт. філол. н., проф. Л. І. Шевченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. 333 с.
4. Лінгвістична експертиза - Паспортний сервіс (passport.org.ua) : веб-сайт. URL: <https://passport.org.ua/poslugi/linhvistychna-ekspertyza> (дата звернення: 17.03.2021).
5. Ухвала від 22.10.2018 по справі № 665/1334/18 Чаплинський районний суд Херсонської області | ZakonOnline - Право знати! : веб-сайт. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show77378788> (дата звернення: 17.03.2021).

Кусайко І.Ю., курсант
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Зеленський Є.С.,
викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЛУЧНОЇ СТРІЛЬБИ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ

Вогнева підготовка є однією з найважливіших навчальних дисциплін, що передбачені навчальними планами у ВНЗ зі специфічними умовами навчання МВС України. Основна мета вогневої підготовки полягає у подальшому застосуванні майбутніми поліцейськими теоретичних знань на практиці у різних екстремальних ситуаціях, а також у вивченні основ і правил стрільби з вогнепальної зброї, заходів безпеки при поводженні зі зброєю та порядку її застосування і використання.

Процес стрільби з вогнепальної зброї являється більш складним психологічним ніж біомеханічним актом, оскільки на нього здійснюють вплив надзвичайно велика кількість факторів, що позначається на кінцевому результаті – влучності пострілу.[1] Щоб постріл був влучний стрілець повинен під час стрільби виконати три дії одночасно, а саме: прицілювання, затримання дихання та натискання на спусковий гачок. Під час прицілювання у новачків домінує зорова увага і відбувається суміщення прицільного пристрою та мішені. Проте точно розрахувати рух при якому положення прицільного пристрою було б ідеально стійким практично неможливо особливо якщо стрільба ведеться з короткоствольної зброї, саме через це прицільна точність постійно переміщується в районі прицілювання на мішені. Однією з характерних помилок під час прицілювання є очікування та страх пострілу. Зазвичай, в таких випадках час для стрільця йде дуже повільно і він намагається як найшвидше натиснути на спусковий гачок, порушуючи при цьому плавність його натискання. В таких випадках необхідна допомога викладача і не просто закликами не боятися пострілу, а наприклад під час відпрацювання практичної вправи зі стрільби коли магазин заповнюється навчальними патронами вперемішку з бойовими так щоб особа яку навчають не бачила порядок розташування боеприпасів в магазині. Під час такої роботи курсант не знає який патрон знаходиться в патроннику, йому залишається технічно правильно виконати постріл, якщо в патроннику навчальний патрон то під час такого

пострілу викладачу буде чітко видно які помилки допускає стріляючий під час відпрацювання практичної вправи [2]

Ще однією з проблем на початковому етапі навчання під час напрацювання навичок і прийомів стрільби є передчасне припинення прицілювання. Технічно правильне прицілювання та натискання на спусковий гачок є взаємозалежними процесами, що в результаті дають ефект, а саме влучення кулі у мішень. Увага повинна бути зосереджена на прицільному пристрої, а натискання на спусковий гачок відбуватись плавно і послідовно не зупиняючись до самого пострілу.

Варто зазначити, що помилки під час прицілювання в результаті можуть випадково призвести до влучного пострілу, на відміну від похибок допущених під час натискання на спусковий гачок. Слід розуміти, що вищевказані помилки можуть проявлятися у курсантів в подальшому на рефлексивному рівні, якщо вчасно не виявити та не виправити їх. У подальшому це призведе до відсутності влучної стрільби та займе багато часу для того щоб позбутися вже здобутих навичок.

Техніка влучної стрільби насамперед включає в себе розумовий контроль за натисканням спускового гачку, який повинен бути плавним і послідовним. Різкому натисканню на спусковий гачок слугує сильне психологічне та емоційне напруження курсанта. Даний факт підтверджується тим, що на заняттях при виконанні практичних вправ з незарядженою зброєю курсанти плавно натискають на спусковий гачок, проте як тільки в їх руках опиняється заряджена бойова зброя деякі навички можуть різко притупитись, отже не всі в змозі самостійно впоратись з психологічним напруженням.

Отже, вогнева підготовка відіграє вагомий роль для поліцейського у майбутньому, адже навички здобуті під час навчання закріплюються у подальшому на автоматичному рівні, а від них може залежати життя як самого поліцейського, так і інших осіб.

Література:

1. Костішин С.В., Злепко С.М., Шиян А.А. Моделювання етапу прицілювання процесу стрільби з короткоствольної вогнепальної зброї. URL: https://zp.edu.ua/sites/default/files/konf/dstu_8302.pdf

2. Навчання поліцейських на початковому етапі вогневої підготовки. За заг. ред. к.ю.н, доцента Поливанюка В.Д. : Дніпро, 2019. 52с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3753/1/Метод%20рек%20ВП%20%281%29.pdf>

Логвиненко Б.О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ

Триваючі в Україні реформи спрямовані на приведення вітчизняного законодавства у відповідність до стандартів і вимог, діючих у Європейському Союзі. Серед таких змін однією з найбільш системних можна вважати створення Національної поліції України як правоохоронного відомства з філософією сервісної служби щодо надання поліцейських послуг.

Найголовнішу роль у підготовці поліцейських кадрів нової генерації сьогодні відведено закладам вищої освіти, які належать до сфери управління МВС України (ЗВО МВС). Водночас, невизначеність перспектив розвитку юридичної освіти в Україні у сукупності із відсутністю єдиного підходу до специфічних умов навчання у таких ЗВО, унеможлиблює формування сталого вектору їх розвитку.

Варто підтримати А. Андрєєва [1, с. 101] у тому, що сьогодні основними лишаються два напрями розвитку ЗВО МВС України, які істотно різняться між собою. Перший з них ґрунтується на наказі МВС України від 25.11.2016 № 1252 «Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України» [2]. Другий напрямок відповідає проекту Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [3].

Щодо першого із названих напрямків, варто пригадати ще один наказ МВС України – «Про затвердження Концепції запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських» від 29.01.2018 № 51, яким було запроваджено комплекс заходів, спрямованих на підвищення якості професійного навчання поліцейських на основі трирівневої моделі їх підготовки, інтегрованої у національну освітню систему і здатної готувати поліцейських будь-якої спеціалізації. Згідно з наказом, відповідними рівнями було визначено наступні: а) базовий рівень професійної освіти; б) початковий та бакалаврський рівні вищої освіти; в) магістерський рівень вищої освіти [4]. Наведений підхід до підготовки професійних поліцейських кадрів у цілому відповідає європейським підходам з єдиним виключенням, що полягає у диспропорції між молодшим, середнім та вищим складом Національної поліції.

Тут заслуговує на увагу позиція І. Савельєвої щодо розуміння підготовки поліцейських кадрів як цілеспрямованого процесу набуття системних

теоретичних знань, формування практичних умінь та навичок в опануванні обраної професії за умови забезпечення суб'єктами освітньої діяльності належного функціонування системи освіти, спрямованої на реалізацію кожною особою права на освіту та задоволення потреб Національної поліції у висококваліфікованих фахівцях, здатних ефективно виконувати покладені на них обов'язки з охорони прав і свобод людини, захисту інтересів держави та суспільства, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [5, с. 80].

Але, чи можлива підготовка поліцейських високого фахового рівня без підготовки здобувачів у закладах вищої освіти системи МВС України?

Низка фахівців вважає, що так. Це представники умовно виокремленого нами другого напрямку щодо перспектив підготовки поліцейських. Значною мірою критичні зауваження торкаються здатності таких ЗВО готувати спеціалістів з числа поліцейських за юридичним фахом. Зокрема, І. Шемелинець вказує на те, що ЗВО МВС сьогодні є симбіотичними утвореннями, коли одна частина має відповідати суворим вимогам (і обґрунтовано) до поліцейської служби, а інша намагається мімікрувати під звичайну правничу школу. В будь-якому разі, держава має визначитися стосовно ролі і місця відомчих закладів освіти, зокрема системи МВС – якщо це особливі заклади освіти, місця яких готувати кадри для органів державної влади, тоді підготовка має здійснюватися лише за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» і не за кошти фізичних чи юридичних осіб. Якщо такі заклади готуватимуть юристів для інших сфер, вони не повинні перебувати у сфері управління МВС [6]. З наведеною критикою також можна погодитись, адже багато у чому вона є обґрунтованою і кадрові потреби МВС України лише частково задовольняються діяльністю підпорядкованих Міністерству ЗВО.

Виходячи з викладеного, підготовка поліцейських у ЗВО МВС є важливою проблемою, вирішення якої потребує прийняття зваженого рішення.

Населення України потребує висококваліфікованих поліцейських, здатних забезпечити ефективну роботу Національної поліції щодо охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Ми схилиємось до того, що юридична освіта необхідна поліцейським, як і потребують збереження ЗВО МВС. Разом із тим, їхня діяльність потребує серйозної оптимізації у бік збільшення автономності та чіткого визначення перспектив їх розвитку.

Література:

1. Андреев А.В. Особливості підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017 № 6. С. 100-103.

2. Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України: наказ МВС України від 25.11.2016 № 1252.

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS675?an=1> (дата звернення 05.03.2021).

3. Концепція розвитку юридичної освіти: проект URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення 05.03.2021).

4. Про затвердження Концепції запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських: наказ МВС України від 29.01.2018 № 51 URL: <https://www.naiu.kiev.ua/terminovo/konceptiya-zaprovadzhennya-tririvnevoyi-modeli-pidgotovki-policejskih.pdf> (дата звернення 05.03.2021).

5. Савельєва І.В. Підготовка кадрів для Національної поліції України як складова державної політики у сфері вищої освіти. *Lex Portus*. 2018. № 1 (9) С. 72-82.

6. Шемелинець І. Чи мають навчати юристів вищі у системі МВС та СБУ? Публікація від 18.12.2020. ЛІГА. Блоги. URL: <https://blog.liga.net/user/ishemelynets/article/38685>. (дата звернення 05.03.2021).

Мішура І.В.,

старший викладач кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. В ст. 7 Конституції зазначено, що принцип верховенства права є одним із основоположних. Таким чином юридична освіта є вкрай важливою, тому, що саме представники юридичних професій реалізують правову державу.

На превеликий жаль якість та зміст юридичної освіти не в повній мірі відповідають тим потребам ринку праці, які стоять перед сучасним українським суспільством.

Метою юридичної освіти є формування компетентностей, які є необхідними для розуміння принципів і основних юридичних інститутів, функцій і природи права, змісту теоретичних засад (доктрин), застосування права, а також меж юридичного регулювання суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до утвердження верховенства права, захисту прав людини та основоположних свобод, бути відданими принципам

професійної та людської гідності, рівності, неупередженості, справедливості, незалежності, та дотримання високих етичних стандартів.

Проект Концепції розвитку юридичної освіти став основним питанням парламентських онлайн слухань на тему «Реформування вищої юридичної освіти в Україні: проблеми та перспективи», що їх 11 листопада 2020 року провів Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій за сприяння Програми USAID «Нове правосуддя». В обговореннях взяли участь понад 130 осіб: перший заступник Голови Верховної Ради Руслан Стефанчук, народні депутати, урядовці, члени Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, Національної академії правових наук України та Вищої ради правосуддя, представники закладів вищої освіти та громадських організацій.

Відповідно до цієї Концепції проблемою, яка потребує розв'язання, є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах.

Зазначена проблема проявляється в наступних фактах:

- недостатній рівень теоретичних та прикладних знань та практичних навичок у значній частині випускників правничих шкіл України;
- брак уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника з розумінням суспільної місії, цінностей та значення правничої професії для утвердження верховенства права у сучасному демократичному суспільстві;
- непрозора система формування державного замовлення на підготовку правників;
- відсутність ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти;
- недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня невідповідність сучасним потребам держави та суспільства;
- надмірна кількість закладів вищої освіти, що готують правників.

Метою Концепції є створення умов для вдосконалення організації та модернізації змісту юридичної освіти, спрямованих на:

- встановлення стандартів юридичної освіти для досягнення стратегічних пріоритетів реформи правосуддя в Україні;
- відповідність освіти сучасним очікуванням і викликам суспільства;
- підвищення конкурентоспроможності випускників правничих шкіл на ринку праці;
- формування ґрунтовних теоретичних знань та практичних компетентностей правників;
- підвищення рівня обізнаності щодо питань професійної етики та прав людини;

- розуміння фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини;
- підвищення привабливості можливості отримання фундаментальних юридичних знань та навичок в Україні для іноземних студентів.

Відповідно до цієї Концепції до вищої юридичної освіти планують віднести вищу освіту ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право». Таким чином спеціальності «Правоохоронна діяльність» та «Міжнародне право» не будуть вважатись вищою юридичною освітою в контексті кваліфікаційних вимог для зайняття певної посади. Окрім цього в системі фахової передвищої освіти відсутня можливість навчання за ступенем молодшого бакалавра і бакалавра. Поряд з цим скасовується можливість навчання за заочною формою тобто підготовка за спеціальністю 081 «Право» буде здійснюватись виключно за денною формою здобуття освіти.

Стосовно скасування бакалаврату можна зазначити, що ці положення концепції є досить слушними, адже на ринку праці практично відсутні робочі місця для правників-бакалаврів і молодших бакалаврів.

Але стосовно скасування заочної форми навчання, ситуація не така однозначна, оскільки із тих, хто був зарахований у магістратуру у 2020 році більш, ніж 8 тисяч осіб, тобто практично 60 відсотків вступили на заочну форму навчання, а великий відсоток тих, хто отримує освіту на денній формі навчання, не завжди мають змогу бути на заняттях у зв'язку з професійною зайнятістю або інших поважних обставин.

Заочна форма навчання, в тому вигляді, в якому вона існує на сьогоднішній день, особливо при підготовці юристів, не може існувати, через неможливість в забезпечити якість навчання в межах такої форми. Проте, для осіб, які працюють або в через певні обставини здобути вищу юридичну освіту не мали змогу, можливий пошук альтернативних форм її здобуття, адже інколи це є єдиною можливістю здобути у дорослому віці юридичну освіту. Враховуючи розвиток інформаційних технологій є необхідність вдосконалити дистанційну форму навчання. Тому це питання повинно знайти своє місце в реформі правової освіти, яка повинна відбутись на основі вищезгаданої Концепції.

Таким чином найближчим часом необхідно прийняти і затвердити Концепцію, тому що це важливий програмний документ, який окреслює на тривалий період розвиток сфери правничої освіти. В ній містяться важливі і правильні речі, які можуть кардинально змінити сприйняття юридичної освіти та професії і сприяти її наближенню до європейських стандартів.

Ця концепція безумовно містить в собі декілька положень, які потребують додаткового пояснення та аргументації або можуть бути доопрацьовані. Однак це не дає підстав ставити під сумнів необхідність та важливість її прийняття.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 245к/96-ВР.
2. Концепція розвитку юридичної освіти від 6 листопада 2020 року.
3. Статистичне дослідження “Стан юридичної освіти в Україні” (2018) - <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318171622-46.pdf>.
4. Лукановська А. Проблема реформування юридичної освіти є загальнонаціональною. Голос України. 13 листопада 2020 № 210.

Тюра Ю.І.,

к.т.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

В умовах входження України до Європейського Союзу особливого значення набуває підвищення рівня якості вищої освіти та підготовки конкурентоспроможних фахівців, що дозволить забезпечити сталий розвиток нашої держави.

Фундаментальну роль та головну позицію у підготовці висококваліфікованих спеціалістів та у формуванні їх особистості відіграють науково-педагогічні працівники (далі – НПП), які забезпечують здобуття освіти. Адже через науково-педагогічну діяльність викладача відбувається становлення здобувача освіти як особистості та фахівця, зміцнюється його інтелектуальний та духовний потенціал. Це зумовлює підвищені вимоги до професійного рівня НПП, оскільки його рівень знань та вмінь може суттєво впливати на якість підготовки. Студенти найавторитетнішими вважають тих викладачів, які мають ґрунтовні знання.

У сучасних умовах НПП повинен постійно удосконалювати та впроваджувати новітні технології в освітній процес, активно провадити наукову і науково-технічну діяльність, опановувати нові методики викладання. Професійне вдосконалення викладача потребує додаткового часу для самопідготовки, виконання наукових досліджень, опанування новітніх освітніх технологій, підвищення кваліфікації тощо.

При цьому варто розумітися на особливостях правового регулювання робочого часу та часу відпочинку, викладацької та наукової діяльності НПП.

Засобом ефективного задоволення потреб і інтересів кожної людини, створення і використання умов для всебічного розвитку особи виступає її правовий статус, який закріплює права, свободи та обов'язки індивідуума. Правовий статус служить юридичною основою та засобом підвищення соціальної активності й ефективної діяльності особи в будь-якій сфері [1, с. 44].

Рекомендації щодо встановлення правового статусу НПП закладів вищої освіти вперше були прийняті Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) на 29-ій сесії у Парижі (11.11.1997 р.). В рекомендаціях наголошено, що викладання у сфері вищої освіти є висококваліфікованою професією, формою служіння суспільству, яка потребує від викладацьких кадрів глибоких знань та спеціальних навичок, що набуті та підтримуються наполегливим навчанням і дослідною діяльністю протягом усього життя [2].

Аналізуючи особливості правового статусу НПП, доречним було б вивчити та порівняти досвід правового регулювання діяльності працівників закладів вищої освіти країн Євросоюзу, зокрема Польщі.

Так, основним законом, який визначає правовий статус НПП закладу вищої освіти України та Польщі відповідно є закон України «Про вищу освіту» (далі – закон України) [3] та закон Польської республіки «Про вищу освіту та науку» (далі – закон Польщі) [4].

П. 1 ст. 53 закону України визначено, що «науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність». П. 9 цієї ж статті зазначено, що «посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання, а також особи, які мають ступінь магістра».

Законодавством Польської республіки відповідно ст. 113 закону Польщі встановлено, що «академічним викладачем може бути особа, яка:

- 1) має кваліфікацію, визначену законом та статутом закладу освіти;
- 2) не карався дисциплінарним покаранням;
- 3) відповідає вимогам, зокрема: має повну дієздатність; користується повними публічними правами; не був засуджений за умисний злочин або умисне податкове правопорушення; не карався дисциплінарним покаранням; у період з 22 липня 1944 року по 31 липня 1990 року не працював в органах державної безпеки; має вищу освіту; не досягла 67-річного віку на момент працевлаштування».

Законом Польщі, зокрема ст. 114, визначено три професійні групи НПП, які здійснюють або викладацьку, або дослідницьку, або викладацьку та дослідницьку діяльність. Основні обов'язки НПП щодо здійснення відповідного виду діяльності встановлено ст. 115 закону Польщі. Викладацька діяльність передбачає поєднання викладання та виховання здобувачів освіти; дослідницька – проведення наукових досліджень; викладацька та дослідницька – поєднання

викладання, виховання та проведення наукових досліджень. Також закон Польщі зобов'язує НПП брати участь в організаційній роботі університету та підвищувати свій професійний рівень.

Робочий час науково-педагогічних працівників відповідно до п. 1, 2 ст. 56 закону України становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу), а максимальне навчальне навантаження на одну ставку НПП не може перевищувати 600 годин на навчальний рік. Також встановлено, що робочий час НПП включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків.

Ст. 127 закону Польщі диференціює обсяг річного навантаження НПП відповідно до посади, яку він займає, зокрема:

- 1) до 240 академічних годин – для НПП, який працює доцентом;
- 2) до 180 академічних годин – для НПП, який працює професором;
- 3) до 360 академічних годин – для викладача.

Варто також звернути увагу на час відпочинку НПП освітніх закладів України. Так Постановою КМУ від 14.04.1997 № 346 «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам» для НПП передбачена щорічна відпустка тривалістю 56 календарних днів [5].

Для НПП Польщі встановлена відпустка тривалістю 36 робочих днів відповідно до ст. 129 закону Польщі. Ст. 131 передбачено, якщо НПП не досяг віку 65 років та пропрацював в університеті 10 років, він має право на додаткову відпустку для поліпшення свого здоров'я.

Ст. 59 закону України НПП державою гарантовано доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 25 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника – 25 відсотків посадового окладу, професора – 33 відсотки посадового окладу. Окрім цього, п. 3 цієї статті керівник закладу вищої освіти може встановлювати додаткові розміри доплат, надбавок, премій, матеріальної допомоги та заохочення. Також законом України «Про освіту» ст. 61 визначено, що НПП встановлюються щомісячні надбавки за вислугу років у розмірах: понад три роки – 10 відсотків; понад 10 років – 20 відсотків; понад 20 років – 30 відсотків посадового окладу [6].

Оплата за роботу НПП Польщі здійснюється відповідно до ст 136 закону Польщі. Так, оплата праці працівника державного університету складається з: основної зарплати та надбавки за вислугу років. Додатково НПП може отримати премію, надбавку за виконання певних завдань, за понаднормову роботу, за роботу в шкідливих або важких умовах.

Цікавим є той факт, що відповідно до законодавства нашої країни, зокрема ст. 55 закону України, передбачено, що вчене звання професора,

доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада закладу вищої освіти (вчена рада структурного підрозділу). Законом Польщі ст. 178 встановлено, що звання професора присвоюється президентом республіки Польща.

Також відповідно до ст. 128 закону Польщі здійснюється періодичне оцінювання НПП щодо виконання ним його обов'язків, зокрема, здійснення викладацької та дослідницької діяльності. Періодична оцінка проводиться не рідше одного разу на 4 роки або за бажанням ректора. При цьому університет повинен надати можливість студентам та докторантам оцінювати своїх викладачів принаймні раз на рік.

Вивчаючи особливості правового статусу НПП України та Польщі, встановлено певні переваги та недоліки щодо визначеного законодавством цих країн обсягу прав, обов'язків та гарантій НПП закладів вищої освіти.

По-перше, законодавством України для НПП передбачено більшу тривалість відпустки та встановлено надбавки за вчені звання.

По-друге, присвоювати вчене звання професора в Україні дозволено вченій раді закладу вищої освіти, а відповідно до законодавства Польщі – президенту країни.

По-третє, НПП Польщі повинен пройти оцінювання своєї професійної діяльності не рідше одного разу на 4 роки.

Але при цьому, обсяг річного навантаження НПП Польщі визначено на рівні 180-360 академічних годин, всупереч до норм законодавства України – 600 годин. Хоча педагогічна діяльність НПП є провідною у визначенні професійної майстерності викладача, але, якщо вона не посилюється науковим пошуком, то такий професіоналізм швидко згасає. Наукова діяльність збагачує викладача, удосконалює його знання, розширює теоретичний кругозір, підвищує його професійний рівень. Безперечно, виконання будь-якого наукового дослідження потребує значної витрати часу для його проведення.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що, маючи більший обсяг державних гарантій, викладачів закладів вищої освіти України все-таки мають недостатньо часу для проведення науково-дослідної роботи.

Література:

1. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі. Форум права : електрон. наук. фах. вид. / Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків : 2009. № 2. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_2_9 (дата звернення: 05.03.2021).

2. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel 11 November 1997 [Електронний ресурс] URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 05.03.2021).

3. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 05.03.2021).

4. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce : Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668> (дата звернення: 05.03.2021).

5. Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квіт.1997 р. № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/346-97-%D0%BF> (дата звернення: 05.03.2021).

6. Про освіту : Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 05.03.2021).

Уварова Н.В.,

доктор юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕДИЧНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

Виклики, що постали перед громадським здоров'ям сьогодні викликали потребу у критичному переосмисленні функціонування систем охорони здоров'я. Спалах гострої респіраторної хвороби COVID-19, що поступово перетворився на світову пандемію, сприяв консолідації зусиль міжнародної спільноти у сфері охорони здоров'я та визначив найбільш проблемні моменти щодо організації протидії поширенню цього захворювання.

Серед недоліків вітчизняної охороноздоровчої системи можна назвати проблему відсутності необхідної кількості медичних фахівців за окремими медичними спеціалізаціями (санітарні лікарі, епідеміологи, анестезіологи, фтизіатри-пульмонологи, інфекціоністи тощо).

Поряд із цим виникає питання про те чого не вистачає для того, що зробити вітчизняну модель громадського здоров'я більш дієвою? Відповідь полягає у тому, що для належного її функціонування необхідна наявність сучасної нормативно-правової бази, а також фахівців високого рівня. Причому медичні працівники часто не є достатньо обізнаними у юридичних питаннях, тоді як фахівці-юристи не володіють необхідним багажем знань щодо специфіки медичної діяльності.

Виправити ситуацію на краще може обов'язкове врахування медичної спеціалізації як складової підготовки фахівців у галузі права. Про успішну практику роботи юристів із медико-правовою спеціалізацією може свідчити досвід держав Європейського Союзу. Так, Ю. Сізнцова зазначає, що у медичних закладах державної або комунальної форми власності країн-учасниць ЄС функціонують відповідні юридичні служби, директори яких повинні доводити до відома медперсоналу останні зміни у законодавстві, а також інформувати лікарів та пацієнтів про їхні обов'язки та права. Приміром, у Франції діють комісії із захисту прав пацієнтів, до складу яких входять представники керівництва медичних закладів, лікарі та члени організацій, що захищають права пацієнтів [1, с. 55].

Заслугове на увагу також позитивний досвід США. Зокрема, Я. Цехмістер та О. Лисенко вказують на досвід університетів США (серед інших, Стенфордського, Пенсільванського, Бостонського університетів), де реалізуються програми підготовки здобувачів вищої освіти за подвійним ступенем – магістра права та магістра медицини. Відповідно до навчальної програми на здобуття ступенів за програмами підготовки магістра медицини та магістра права, слухачі мають успішно захистити як роботу з правознавства, так і за медичним профілем [2, с. 111-112].

Цікаво відмітити також підготовку фахівців за спорідненою із правом спеціальністю – публічним адмініструванням. Так, багато закладів вищої освіти у Польщі готують магістрів громадського здоров'я, які потім працюють у різних структурах. Вони задіяні в закладах Національної санітарної інспекції, Національного фонду охорони здоров'я, воєводських центрах здоров'я, працюють менеджерами потужних госпіталів чи інших медичних закладів, керівниками їх структурних підрозділів. Або ж їх запрошують на роботу як спеціалістів з якості медичної допомоги тощо. В Україні ці питання поки що не врегульовано, а внесення у класифікатор повного переліку професій у сфері охорони здоров'я лишається одним з актуальних питань [3].

Повертаючись до перспектив розвитку медичної спеціалізації як складової підготовки вітчизняних юристів звернімося до дослідження І.О. Турчака, який наголошує на тому, що лишається актуальною потреба вивчення навчальних дисциплін медичного права юристами. Адже донедавна предмети щодо правового регулювання охорони здоров'я носили факультативний характер або були віднесені до вибіркової частини на розсуд студентів. Саме тому не було необхідності у розробці науково-обґрунтованих і методично якісних навчальних програм. До оглядових чи факультативних курсів включалися питання практичного характеру, як-то лікарська таємниця, кримінальна відповідальність медичних працівників за професійні правопорушення, юридичне значення медичної документації і тощо, а також коментарі нормативно-правових актів щодо здійснення медичної діяльності [4, с. 32]. Звичайно, це не можна вважати достатнім і фрагментарне оволодіння окремими складовими правового

регулювання медичної діяльності має бути заміщене комплексною програмою підготовки такого фахівця.

На наше переконання, оволодіння медичними знаннями здобувачами вищої освіти за правовими спеціальностями має відбуватися на другому рівні підготовки (магістерський рівень). Маючи теоретичне підґрунтя, здобуєте у межах бакалаврату, здобувач магістерського рівня володіє потрібним інструментарієм для успішного опанування законодавства у сфері охорони здоров'я. Вважаємо, що підготовка такого фахівця, має включати як питання забезпечення прав учасників медико-правових відносин (насамперед, медичного працівника та пацієнта), так і особливості юридичної відповідальності учасників таких відносин. Важливою складовою підготовки можна також вважати фармацевтичне право, адже питання обігу лікарських засобів в Україні є доволі цікавим у багатьох аспектах.

Ще у 2011 році Р. Гревцова зауважувала, що у кожному регіоні країни щороку в судах розглядається 40–80 цивільних справ щодо відшкодування майнових збитків та моральної шкоди, завданої здоров'ю внаслідок надання медичної допомоги неналежної якості. Є актуальною проблема правового захисту прав пацієнтів і лікарів, а також забезпечення юридичного супроводу медичних закладів та створення нормативної бази для реформування системи охорони здоров'я. Водночас юристів, які здатні ефективно виконувати ці завдання, не так багато [5]. Проте і у 2021 році ця проблема лишається актуальною в Україні та потребує свого вирішення.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що медична спеціалізація як складова підготовки фахівців у галузі права надзвичайно затребувана сьогодні, коли право на охорону здоров'я потребує все більшої уваги. Підготовка юристів з медико-правовою спеціалізацією дозволить задовольнити потреби системи охорони здоров'я у якісних фахівцях, що будуть добре орієнтуватися у її нормативно-правових та організаційних особливостях. Як наслідок, це сприятиме покращенню реалізації права на охорону здоров'я для кожного громадянина, а національну систем охорони здоров'я зробить більш стійкою до зовнішніх та внутрішніх загроз.

Література:

1. Сізнцова Ю.Ю. Значення медичного права у діяльності організаторів охорони здоров'я. *Економіка і право охорони здоров'я*. 2015. № 2 (2). С. 55-59.
2. Цехмістер Я. Медичне право: перспективи підготовки фахівців в Україні. Я. Цехмістер, О. Лисенко. *Освітологія*. 2017. № 6. С. 110-114.
3. Тернова С. Кадри громадського здоров'я: готуємо за міжнародними стандартами, працевлаштовуємо – за українськими? Ваше здоров'я. 27.08.2020. URL: <https://www.vz.kiev.ua/kadry-gromadskogo-zdorov-ya-gotuyemo-za-mizhnarodnyumu-standartamy-pratsevlashtovuyemo-za-ukrayinskymu/> (дата звернення 02.03.2021).

4. Турчак І.О. *Медичне право в юридичній освіті*. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. № 2 (17). С. 30-33.

5. В Україні не вистачає юристів з медичного права. URL: <https://www.vz.kiev.ua/kadry-gromadskogo-zdorov-ya-gotuyemo-zamizhnarodnymy-standartamy-pratsevlashtovuyemo-za-ukrayinskyму/> (дата звернення 02.03.2021).

Хаварівська Г.С.,

кандидат наук з державного управління,
ст.викладач кафедри європейської
інтеграції та права Львівського
регіонального інституту державного
управління Національної академії
державного управління

ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ОСНОВНІ ДЕФІНІЦІЇ

Вирішення проблеми формування правової культури в суспільстві є найбільш суттєвим питанням у реалізації ідеї правової держави, що закріплена у Конституції нашої держави. Для сучасної України утвердження правової культури через систему правової освіти населення в тому числі, в умовах фактичного руйнування національної правової системи стає ключовим питанням збереження країни. Потреба дослідження проблем правової культури у державно-правовій практиці зумовлює необхідність наукового пізнання її поняття, а також тих чинників, які впливають на її розвиток у різних суспільно-історичних умовах.

Правова культура як феномен була предметом досліджень багатьох мислителів і вчених різних часів. До неї зверталися Аристотель, Ф. Аквінський, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ш.-Л. Монтеस्क'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, Й. Фіхте та ін.

Побіжний історичний дискурс питання формування дефініції «правова культура» дає підстави стверджувати, що більш-менш серйозні дослідження зазначеного поняття розпочалися лише у 60-х рр. минулого століття (С.С. Алексеєв, О.О. Лукашева, В.І. Камінська, О.О. Красавчиков, А.Р. Ратінов та ін.), коли у межах радянської концепції праворозуміння зазначене поняття інтерпретувалося через категорію «соціалістична правова культура» [1]. Загалом, до 90-х рр. серед підходів до розуміння правової культури пріоритет надавався соціологічному та функціональному підходам, які до того ж основною цінністю визнавали закон, а не право.

На початку 90-х років увага вчених спрямована на методологічні питання формування поняття правової культури (О. Семітко, В. Сальніков), а у 2000-х

роках учені-правознавці зосереджуються на розробці різних аспектів цієї проблематики фундаментального та прикладного характеру. До питань формування правової культури особи, суспільства та деяких соціальних груп звертаються у своїх працях вітчизняні вчені: Г. Балюк, В. Бурмістров, О. Данильян, Ю. Калиновський, Г. Клімова, О. Костенко, В. Костицький, О. Литвинов, С. Максимов, Л. Матвеева, О. Менюк, Є. Назаренко, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, С. Скуріхін, С. Сливка, В. Співак, В. Тимошенко, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та ін. [2].

Так, О. Семітко розглядав феномен правової культури, по-перше, як характеристику рівня розвитку правових явищ на відповідному етапі розвитку суспільства (правова культура суспільства), а по-друге, як якісну характеристику сприйняття права і правової поведінки окремої особистості (правова культура особистості) [3]. Таке тлумачення є дещо широким, узагальненим, хоча й розділяє правову культуру суспільства і правову культуру особистості. На думку Ю. Шемшученка правова культура є необхідною умовою розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій, передусім сучасного юридичного світогляду, правових ідеалів, праворозуміння[4].

Один із дослідників питань теорії держави і права С.С. Алексєєв вважає, що правова культура – це певного роду юридичне багатство, що має вираз у досягнутому рівні розвитку регулятивних якостей права, юридичної техніки, духовної культури та правового прогресу.

Після 2000-х рр. з'явилися нові формулювання правової культури. Як стверджує Є. Назаренко, правова культура являє собою сукупність досягнень суспільства у сфері регулювання суспільних відносин, що забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто панування правових принципів справедливості й гуманізму, захист прав і свобод людини, її честі та гідності, реальне забезпечення місця людини як найвищої соціальної цінності [5]. У цій дефініції правової культури вже деталізовані і перераховані умови за яких вона забезпечується. А як стверджує Л. Авраменко, правова культура складається із духовних і матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності і не мають власної предметності. Творець, носій і реалізатор правової культури – особа. Правова культура – це спосіб діяльності, і в цьому розумінні вона постає як спосіб мислення, норми й стандарти поведінки, включає в себе лише те, що є прогресивним, соціально корисним і цінним [6].

За визначенням авторів одного з навчальних посібників із теорії держави та права, правова культура – це система правових цінностей, які відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу й відображають у правовій формі стан свободи, інші соціальні цінності (об'єктивне й суб'єктивне право, правові принципи, правомірну поведінку, законність і правопорядок) [7]. В юридичній літературі правову культуру ще визначають як систему позитивних проявів правової дійсності, що концентрує в собі досягнення юридичної науки і

практики, є внутрішньою духовною стороною правової системи та пронизує правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності.

В. Нерсесянц трактує правову культуру як складне, багатогранне явище, обумовлене визначеним рівнем правосвідомості, тобто осмислення правової дійсності; загальними культурними передумовами, рівнем цивілізованості, національними корінням і витоками, історичною пам'яттю, звичаями та традиціями; належним рівнем знань законів населенням; високим рівнем поваги до норм права, їх авторитетом; високою якістю процесів правотворчості та реалізації права; ефективними способами правової діяльності, роботи законодавчих, правоохоронних, управлінських та інших органів [8].

О. Павлишин поняття «правова культура» розкриває через систему елементів, ключовими з яких є: ідея права, яка утворює змістовну основу правової культури; авторитет права, повага до його першооснов; правосвідомість, що адекватна правовій системі; правові традиції, потреби й навички діяльності відповідно до закону; правові знання, уявлення, цінності та погляди, юридична освіта; власне, поведінка громадян, інших соціальних суб'єктів у режимі законності відповідно до правових установок і переконань; правова активність населення, посадових осіб та законодавців тощо [9]. Як бачимо, більшість визначень зводяться до цінності права і його неухильного дотримання.

Отже, наведений вище загальний огляд формулювань у літературі та дефініцій поняття «правова культура» свідчить про те, що вони включають різноманітні складові: матеріальні і духовні, діяльність людини у сфері правового регулювання та результати цієї діяльності, різні рівні (суспільство, особа, певна група осіб), залежно від обраних концептуальних основ її розуміння.

Найчіткіша дефініція поняття правової культури, на нашу думку, належить В.В. Копейчикову, який визначає її як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші найважливіші соціальні цінності [10].

Скласти загальне поняття правової культури з перерахованих дефініцій не є можливим не тільки через їх надзвичайну неоднорідність, а ще й тому, що більшість визначень мають суперечності. Так, правова культура у різних і навіть одних й тих самих авторів виступає одночасно і як об'єктивний, і як суб'єктивний феномен, як діяльність практична і водночас теоретична, як явище суспільне і водночас індивідуальне, матеріальне та ідеальне. Категорія правової культури у такому вигляді «перекриває» багато інших близьких за змістом понять, а тому її не можна чітко виокремити та визначити.

Таким чином, сучасні дослідники характеризують правову культуру переважно як філософське, правове та соціальне явище, наголошуючи при

цьому на пріоритетності його правового змісту. Методологічну платформу теоретико-правових досліджень правової культури нині складають принципи людиноцентризму та гуманізму, які створюють можливість розглядати зазначене поняття в аксіологічному вимірі.

Література:

- 1.Коба М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. Підприємництво, господарство і право. № 4, 2019. С.178-182.
- 2.Макаренко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти пізнання та формування правової культури. – рукопис дис. на зд. наук. ступ. д. ю. н. спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права». – Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2019, 441с.
3. Семитко А. П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс: монография / науч. ред. С. С. Алексеев; ред. Л. А. Гупало. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. 176 с.
4. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади взаємодії права і культури. *Право та культура: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15–16 травня 1997 р.) / за ред. Ю. Шемшученка, В. Кампо, М. Поплавського. Київ: Леся, 1997. С. 4–5.
5. Назаренко Є. В. До питання про поняття правової культури. *Правова культура і підприємництво*. Київ; Донецьк: Ін-т приватного права і підприємництва АПрН України, 1999. С. 18–25.
6. Авраменко Л. В. Теорія держави і права. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. 287 с.
7. Ведерніков Ю. А. Грекул В. С., Папірна А. В. Теорія держави та права: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2005. 224 с.
8. Нерсесянц В. С. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов. Москва: Норма, 2004. 832 с.
9. Павлишин О. В. Правова культура як показник рівня розвитку системи юридичної освіти (семіотико-правовий аспект). *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 82–93.
10. Загальна теорія держави та права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

Новосьолова А.Г., студентка Інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Ігнат'єва С.Є., кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації НТУ «Дніпровська політехніка»

ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАВНИКА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ

У сучасному світі юридичний дискурс активно розвивається, поєднуючи логічні, риторичні та комунікативні аспекти. Він слугує не лише способом комунікативної дії суб'єктів права, аналізу точки зору в юридичній аргументації, а й уможливорює юридичні розмисли, переконання, обґрунтування, а також є важливим чинником правового регулювання. У процесі комунікації його можна тлумачити як один із способів вираження властивостей права, що слугує потужним інструментом правової освіти.

Професійна діяльність юриста, питання його комунікації відзначаються пильною увагою з боку психолінгвістів. Проведений аналіз сучасних досліджень свідчить, що проблеми, пов'язані з аспектами професійного спілкування, зокрема працівника органів внутрішніх справ, вивчені недостатньо, тому дослідження в цьому аспекті є актуальними, рішення її становить значний інтерес як в теоретичному, так і прикладному аспектах.

У юридичному дискурсі зазвичай апелюють не стільки до емоційних відчуттів адресанта, стільки до його соціальних інтелектуальних відчуттів, пов'язаних зі знанням законів, умінням орієнтуватися на вміння логічно мислити, здійснювати узагальнення, робити точні висновки.

Професійна компетентність юриста визначається його особистісним потенціалом, системою психологічних чинників, застосуванням різних тактик для реалізації ділового спілкування, які об'єднуються загальним поняттям психолінгвістичної культури. На сучасному етапі юрист має бути озброєним психолінгвістичними знаннями, що дозволяють правильно орієнтуватися в складних правових відносинах і конфліктах, в яких доводиться розбиратися. Саме оволодіння системою лінгвопсихологічних знань уможливорює прийняття правильних рішень, розв'язання поставлених завдань і виконання тих вимог, які пред'являються до професійної діяльності правника.

Постать правника важливо розуміти як особистість, яка володіє певними якостями або властивостями, які, з одного боку, впливають на його професійну діяльність – службову й позаслужбову, з іншого – характеризують його як

особистість. Залежно від традицій у лінгвістиці, особистість можна розглядати всебічно:

а) на індивідуальному рівні – *прокурор Миколаєнко Н.В., адвокат Степаненко С.В., провідний юрисконсульт Левчук І.М.*;

б) як портрет професійної групи – *особистість суддів, колегія адвокатів Дніпропетровської області*;

в) як соціальний тип – *особистість юриста наприкінці ХХ століття, особистість юриста в Україні*;

г) як адміністративно-територіальний тип – *головний суддя Дніпра, генеральний прокурор України*.

Сьогодні правник – особистість високої комунікативної кваліфікації, високо моральне обличчя суспільства з добре розвиненим почуттям відповідальності, обов'язку за свою справу.

Особистісні професійно-психологічні якості особистості працівників правоохоронних органів пов'язані з виробленням стійкої стресостійкості. Вони переживають значні емоційні й психологічні перевантаження, які, зазвичай, шкодять не тільки прийняттю працівниками виважених рішень, але впливають на психологічне здоров'я. Правнику важливо вміти управляти навантаженнями, вміти виробляти навички власної психолінгвістичної культури. Оскільки професійна діяльність правника тісно пов'язана з суспільством, людьми, вона реалізується в процесі постійних міжособистісних комунікацій. Його діяльність втілюється у зверненнях, посиланнях до третіх осіб, окремих груп людей, суспільства загалом.

Основні типи відношень комунікативної компетентності майбутніх юристів та її комунікації в умовах професійного спілкування:

1) *формальне (офіційне) статусно-рольове спілкування* – письмове й усне офіційне спілкування спеціалістів;

2) *неформальне (неофіційне), групове спілкування* – в одиницях професійної комунікації фіксується актуалізується в повсякденних, повторюваних діях чи операціях.

Правник мусить знати не тільки закон, а й володіти певними комунікативними здібностями, зокрема встановлювати стосунку з людьми, вміти переконувати, враховувати індивідуально-психологічні особливості людини, розуміти важливість запропонованої процесуальної ролі, пробуджувати інтерес до спілкування, незважаючи на обставини, які впливають на прийняття рішень.

Отже, важливо виокремити в комунікативному портреті юриста насамперед знання закону, стійкі навички стресостійкості, уміння володіти культурою професійного мовлення, зокрема володіти мистецтвом доводити, обґрунтовувати, вмотивовувати, аргументувати, спростовувати, заперечувати, відхиляти, оцінювати, дотримуватись вибраної стратегії.

Література:

1. Семенов, О. М. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика [Текст] : монографія / О. М. Семенов, Л. А. Насіленко / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 324 с.

2. Портрет сучасного юриста: розуміє технічний бік справи [Електронний ресурс].

Режим доступу : URL:https://zib.com.ua/ua/42815-portret_suchasnogo_yurista_rozumie_tehnichniy_bik_spravi_spr.html

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Величко М., слухач магістратури Wyzsza Szkola Humanitas (Польща)

Пушкіна О.В., завідувач кафедри цивільного, господарського та екологічного права Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

УПРАВЛІННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЛЬЩІ

Розвиток сучасного законодавства про банкрутство в Польщі починає свій відлік з 2003 року, коли вступив в силу Закон «Про банкрутство і відновлення» від 28 лютого 2003 року. Однак зростаюча кількість оголошення суб'єктів господарювання банкрутами і застосування ліквідаційної процедури, незначне використання процедур відновлення до неплатоспроможним суб'єктам привели до того, що польський законодавець з метою більш ефективного регулювання відносин у сфері неплатоспроможності суб'єктів господарювання з 1 січня 2016 ввів два окремі законодавчі акти. Це нова редакція Закону «Про банкрутство» від 28 лютого 2003 року і Закону «Про реструктуризацію» від 15 травня 2015 року.

Банкрутство відповідно до ст. 10 Закону «Про банкрутство» може бути оголошено в відношенні боржника, який став неплатоспроможним. Боржник є неплатоспроможним, якщо він втратив здатність виконувати свої обов'язкові грошові зобов'язання. Вважається, що боржник втратив здатність виконувати свої грошові зобов'язання, термін виконання яких настав, якщо затримка їх виконання перевищує три місяці [1]. Боржник, який є юридичною особою або структурним підрозділом, не має статусу юридичної особи, є неплатоспроможним також, коли його грошові зобов'язання перевищують вартість його майна, і цей стан зберігається протягом періоду, що перевищує двадцять чотири місяці. Регламент 2015/848 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 по процедурам банкрутства не містить визначення неплатоспроможності, натомість відсилає до внутрішнього права кожної країни-члена ЄС [2], в якій відбувається порушення справи про банкрутство відповідно до принципу *lex fori concursus* [3].

Відповідно до Закону «Про реструктуризацію» процедура реструктуризації може бути проведена щодо неплатоспроможного боржника або якому така неплатоспроможність загрожує. Під боржником, якому загрожує неплатоспроможність, слід розуміти боржника, чия економічна ситуація вказує на те, що найближчим часом він може стати неплатоспроможним [4]. Польський законодавець не чітко визначив поняття боржника, якому загрожує неплатоспроможність, тому питання, яким чином визначити економічну ситуацію, яка може призвести до неплатоспроможності, кожен раз буде вирішуватися самим боржником, кредиторами або судом. Польські вчені А. Якубецькі і Ф. Зедлер вважають, що кожен суб'єкт господарювання повинен виконувати свої зобов'язання в строк. Якщо ж боржник виконує їх несвоєчасно, то його можна вважати неплатоспроможним незалежно від розміру заборгованості, хоча в кінцевому підсумку про неплатоспроможність боржника буде вирішувати суд [5].

Аналізуючи співвідношення законів «Про банкрутство» і «Про реструктуризацію», слід зазначити, що польський законодавець вважав за краще можливості відновити неплатоспроможність боржника шляхом реструктуризації. Так, підприємство не може бути визнано банкрутом в період з дня відкриття процедури реструктуризації до її завершення або правомірного припинення [1]. Якщо подається заява і про банкрутство, і про реструктуризацію, остання розглядається в першу чергу. Суд в таких випадках призупиняє розгляд заяви про банкрутство до винесення законного рішення за заявою про реструктуризацію.

З пропозицією реструктуризації виходить сам боржник, пропонуючи кредиторам укладення угоди або введення санації, щоб запобігти застосуванню до нього процедури банкрутства. Для укладення угоди між боржником і кредиторами польський законодавець передбачив три договірні процедури: 1) затвердження угоди між боржником і кредиторами; 2) прискорену процедуру укладання угоди; 3) процедуру укладання угоди [4]. Вибір процедур укладення угоди залежить від спірності вимог кредиторів, якщо їх розмір перевищує 15% від усіх вимог, які мають право голосувати за угодою, тоді з трьох законодавчо визначених договірних процедур можливе застосування тільки процедури укладання угоди.

Серед перерахованих вище процедур укладення угоди в процесі реструктуризації найбільш сприятливою для боржника процедура затвердження угоди між боржником і кредиторами судом. Суть її полягає в тому, що спочатку боржник укладає договір з консультантом по реструктуризації про нагляд за ходом підготовки договірних пропозицій, проводить збір голосів кредиторів і подає заяву в суд про затвердження угоди з кредиторами. Важливим етапом в цьому виробництві є збір голосів кредиторів, який здійснює сам боржник в письмовій формі.

Література:

1. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. prawo upadłościowe. Dz.U. 2003. Nr 60. poz. 535. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030600535>
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego. Dz.Urz.U.E.L Nr 141, str. 19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32015R0848>
3. Prawo upadłościowe Prawo restrukturyzacyjne. Katowice 2017 Arkadiusz Świderek. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://docplayer.pl/66279645-Prawo-upadlosciowe-prawo-restrukturyzacyjne-katowice-2017-arkadiusz-swiderek.html>
4. Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. prawo restrukturyzacyjne. Dz.U. 2015 r. poz. 978. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150000978>
5. Stanisław Gurgul. Ekonomiczne i prawne czynniki oraz procedury upadłości przedsiębiorstw w Polsce. Praca doktorska. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. Wrocław, 2014. 248 s. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wir.bg.ue.wroc.pl/docstore/download.seam?fileId=WUT9f19cfbd5b364a08b8653d2ca73a03f9>

Виприцький А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
НТУ «Дніпровська політехніка»

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

На Україні зараз відбувається трансформація її правової системи з соціалістичної в романо – германську систему приватного права, яка, як відомо, заснована на рецепції римського права. Враховуючи обрання європейського вектору перебудови українського приватного права, неодмінно виникає проблема засвоєння римсько – правових норм та інститутів в процесі адаптації українського законодавства до правової системи Європейського Союзу. На сьогодні існує потреба в уніфікації цивільного законодавства України та країн Євросоюзу. Першим кроком в Україні на шляху до створення єдиного приватно – правового простору з країнами Євросоюзу стало прийняття 16 січня 2003 року нового Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Серед вчених, які в своїх працях вивчали проблеми рецепції римського приватного права, перш за все необхідно назвати Б. Віндшейда»[1], П.Г. Виноградова[2], В. Моддермана[3], Праці зазначених науковців є першими об'ємними розвідками в галузі рецепції римського приватного права, але в них містяться відомості щодо особливостей Західноєвропейського типу рецепції і зовсім не розглядаються питання сприйняття римського права правовою системою України.

На підставі ж опублікованих останнім часом наукових досліджень таких вчених, як Є.О. Харитонов[4], А. Федущак – Паславська[5] та ін., не виявляється можливим скласти повне уявлення про тенденції впливу римського приватного права на цивільне законодавство України, оскільки в них головна увага приділяється тільки окремим аспектам проблеми рецепції римського права та багато важливих питань залишилися нерозглянутими.

Завданням даної роботи є проведення наукового дослідження з метою встановлення наявності та характеру рецепції норм та інститутів римського приватного права в сучасному цивільному законодавстві України.

Чинний ЦК України, прийнятий 16 січня 2003 року, побудований за пандектною системою викладу нормативного матеріалу. Він складається з 6 Книг, які в свою чергу поділяються на розділи, підрозділи і глави. Найбільш привертають до себе увагу, з точки зору рецепції римського приватного права, новели речового, спадкового, зобов'язального та договірнього права.

В українському цивільному праві сприйнято римський поділ речового права на права на свої речі (право власності) та права на чужі речі[6]. В ч.І ст. 395 ЦК України наведено перелік речових прав на чуже майно: право володіння, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзнс), право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

Чинний ЦК України використовує також римський поділ речей на нерухомі та рухомі (ст. 181), подільні та неподільні (ст. 183), родові та індивідуально – визначені (ст.184), споживні та неспоживні (ст.185). Окрім того, як і в римському праві, виділяється головна річ та її приналежності (ст. 186), аналогічно римському праву визначається поняття плодів речі та доходів (ст. 189).

Українським цивільним правом повністю рециповані основні ознаки змісту римського права власності в суб'єктивному значенні. Римське розуміння права власності як тріади користування, володіння та розпорядження зараз закріплено у ч.І ст. 317 ЦК України. Генетичне правонаступництво між римським та українським цивільним правом просліджується також щодо поняття володіння (посідання). Для виникнення володіння необхідним є поєднання умов: суб'єктивної (фактична наявність речі) та об'єктивної (намір вважати дану річ своєю власною). В цивільному праві України збережено поділ володіння на законне (таке, що має правову підставу) та незаконне (не має під

собою достатньої правової підстави). Також, як і в римському праві, в сучасному цивільному законодавстві України застосовується поділ незаконного володіння на добросовісне та недобросовісне (ст. 400 ЦК України).

В українському цивільному праві також реципований римський інститут набуття вальної давності. Конструкція побудови цього інституту в ЦК України дуже схожа із однойменною в римському за такими ознаками як добросовісність, безспірність володіння, безперервність володіння протягом встановленого законом строку, відкритість володіння, (абз. 1 ч. I ст. 344 ЦК України).

Аналіз норм сучасного спадкового права України свідчить про наявність впливу відповідних ідей та норм римського приватного права. Так, однаковими є підстави спадкування: заповіт або закон. Правонаступництво між римським та українським спадковим правом проявляється щодо процедури спадкування, яка характеризується поняттями відкриття спадщини і прийняття спадщини, що мають однаковий зміст в обох системах права. Українське та римське право застосовують поняття заповідального едикту. Легат або заповідальний відказ за римським правом – це розпорядження спадкодавця у заповіті про надання будь-якої майнової вигоди за рахунок спадкового майна третій особі – відказоодержувачу[7]. Нажаль чинний ЦК України не містить визначення поняття заповідального відказу, тому для з'ясування його змісту необхідно звертатися до відповідних положень римського права.

Українське та римське право схожим образом визначають поняття та суб'єктів зобов'язального права. Зобов'язання за римським правом – це правовідносини, в силу яких один суб'єкт (кредитор) має право вимагати від іншого суб'єкта (боржника) виконання певної дії майнового характеру: щоб він дав (*dare*) щось, зробив (*facere*) чи надав (*praestere*) [8]. Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Таким чином, розробки римської юриспруденції щодо визначення поняття зобов'язань зберігають життєздатність і у сучасному цивільному праві України.

Українське цивільне право також зберегло загальну конструкцію суб'єктів зобов'язання, яка бере свій початок з римського права. В зобов'язанні виступають дві сторони – кредитор і боржник. Цивільне право України, поряд з римським, використовує поняття простого та складного (із множинністю осіб), часткового та солідарного зобов'язання. Однак, на відміну від сучасного українського цивільного права, де розвинуте поняття про невизначеність суб'єктів зобов'язання, римське право мало суворо особистий характер і стосувалося тільки тих осіб, які його укладали. Розуміння зобов'язань як суворо особистого відношення між сторонами приводило до того, що зобов'язання за

римським правом з початку визнавалося таким, яке ніколи не передається – ані з боку боржника, ані з боку кредитора. Розвиток господарських відносин мав наслідком те, що в римському праві відбулися певні зміни і представництво, але й в дуже обмеженому вигляді, стало можливим, рівно як і в деяких випадках припускалася можливість заміни сторін у зобов'язанні.

В римському праві зобов'язання виникали на підставі юридичних фактів, які групували наступним чином: 1) зобов'язання з договорів – *ex contractu*; 2) зобов'язання ніби з договорів – *quasi ex contractu*; 3) зобов'язання з деліктів – *quasi ex delicto*. Українське цивільне право також зводить всі підстави виникнення зобов'язань до договору та інших юридичних фактів, як передбачених, так і не передбачених ЦК України (ст.11 ЦК України). Таким чином, можна зробити висновок про рецепцію українським цивільним правом римсько – правової конструкції підстав виникнення зобов'язань.

Література:

1. Віидшейд Б. Учебник пандектного права. - СПб., 1874;
2. Виноградов П.Г. Римское право в Средневековой Европе. - М., 1910;
3. Моддермай В. Рецепція римського права / Переклад з нім. — СПб., 1888;
4. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історик» - правові аспекти. - Одеса, 1997;
5. Федущак - Паславська А. До питання про рецепцію римського права в Україні. // Вісник Львівського університету. - 37. - 2002. - с. 149-155;
6. Харитонов Є. О. Приватне право у Стародавньому Римі. - Одеса, 1996. — С. 54;
7. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. - К., 2013
8. Основы римского частного права: Учебное пособие / С.А. Слипченко, О.И. Смотров, В.А. Кройтор, Р.Б. Шишка; Под ред. С.А. Слипченко, О.И. Смотров. - Харьков: Эспада, 2014. - С.

Забарська В.О., студентка НТУ
«Дніпровська Політехніка»

Науковий керівник: Махова Л.О.,
старший викладач кафедри цивільного
господарського та екологічного права
НТУ «Дніпровська політехніка», адвокат

РОЗГЛЯД СІМЕЙНИХ СПОРІВ ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Розгляд сімейних конфліктів є одним з поширеніших категорій справ у судовій практиці в наш час. Статистика говорить про те, що в Україні на 100% укладених шлюбів припадає 70% розірваних [1]. У суді сторони ведуть «переговори» на рівні своїх моральних принципів, які обґрунтовуються з точки зору закону.

Особливістю справ сімейних конфліктів є емоційність, бо сімейні спори виникають на ґрунті негативних відношень, недомовленості або нерозуміння. Всі негативні емоції заважають сторонам конфлікту реально оцінювати та аналізувати ситуацію. Крім того, як відомо, кожна людина хоче отримати бажане якомога скоріше та у максимальному об'ємі. Тому закономірно, що вступаючи у «судову гру» у сфері сімейних правовідносин, кожна зі сторін хоче не лише отримання результату на свою користь, але й в силу сильної образи, гніву як правило помститися іншій стороні та отримати матеріальну компенсацію завданої моральної шкоди від сімейного життя, що не склалося[2]. Сімейні конфлікти є тривалим процесом із-за небажання сторін йти на компроміси. Судовий процес забирає багато часу, із-за відкритості розгляду, не вдається зберегти огласу, при винесенні рішення судом, завжди є сторона, що «програла» та психологічно не бажає в добровільному порядку виконувати примусове рішення.

Як альтернативний, позасудовий спосіб врегулювання сімейних конфліктів, можна розглядати інститут сімейної медіації.

Сімейна медіація – це ефективний спосіб вирішення сімейних спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої незацікавленої сторони (медіатора), яка спрямована на пошук рішень, що відображають справжні інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів. Сімейна медіація застосовується як досудовий спосіб вирішення спору, позасудовий спосіб, а також в процесі судового розгляду справи і на етапі виконання рішення суду [3]. На сьогоднішній час медіація є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів у розвинених країнах світу.

Сімейна медіація, як і будь-яка інша медіація, здійснюється на засадах добровільності, конфіденційності, рівності, незалежності та неупередженості

медіатора. Медіація – це процес, добровільний, не змагальний процес, в якому беруть участь кваліфіковані та неупереджені треті сторони. Сторони, а не посередник, приймають рішення. Посередник не має повноважень приймати рішення або примушувати сторони прийняти рішення, оскільки рішення, якого сторони досягають, розробляють саме ці сторони, найімовірніше, воно буде виконане без використання зовнішнього примусу або подальшого судового розгляду [4].

Наприклад, досить поширено використання методу медіації за кордоном. Експериментальні програми медіації з використанням добровольців-медіаторів почалися в США на початку 1970-х в декількох великих містах. Вони виявилися настільки успішними, що сотні інших програм були проведені по всій країні протягом двох наступних десятиліть, і на сьогодні практика медіації досить поширена в Сполучених Штатах.

Судова практика США орієнтована на те, щоб більшість спорів вирішувалася добровільно до судового засідання, а суддя може перервати суд і поради́ти сторонам попрацювати з медіатором. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не проходить жоден серйозний переговорний процес, випускаються журнали, що висвітлюють проблеми медіації. Існує Національний інститут дозволу диспутів, який займається розробкою нових методів медіації, діють приватні та державні служби медіації. Великий вплив має Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association), яка затвердила свої Правила третейського розгляду (арбітражу) та медіації, що використовуються, в тому числі, при розгляді внутрішніх суперечок.

Медіація також поширена не тільки в англосаксонській системі права, а й у країнах романо-германської правової сім'ї [5].

На даний момент в законодавстві України немає ніяких закріплень щодо медіацій, проте законодавство нашої держави містить низку норм, які є основою для її практичного застосування.

В Україні медіація відома за рахунок громадської діяльності організацій, які займаються самостійною розбудовою цього інституту та практично втілюють її цілі та методи в регулюванні суспільних відносин. Головною з таких організацій є Український центр медіації, започаткований при Києво-Могилянській Бізнес Школі з метою створення інституції, яка б стала рушійною силою для розвитку альтернативних способів вирішення спорів в Україні шляхом проведення навчання і надання послуг дійсно незалежних медіаторів[6].

05.07.2019 р. у Верховній Раді був зареєстрований проект Закону №10425 «Про діяльність у сфері медіації». Цим законопроектом пропонувалося врегулювати питання визначення термінів, принципів медіації та порядок її проведення як досудової та позасудової процедури врегулювання спору, статусу медіатора, порядок набуття права на заняття медіацією, вимоги для підготовки кадрів та відповідальність медіаторів.

Зазначеним законопроектом передбачалося внесення змін до низки процесуальних кодексів щодо зобов'язання сторін процесу проводити досудове врегулювання спору шляхом медіації. Фактично, цим законом мала бути введена обов'язкова досудова стадія вирішення спору – звернення до медіації, а також додана підстава для повернення позовної заяви, яка окрім іншого, ще й зупиняє перебіг процесуальних строків, якщо позивач не виконав вимоги щодо обов'язкового звернення до медіації. У такому випадку суд має постановляти ухвалу про повернення позовної заяви позивачеві для позасудового врегулювання спору шляхом медіації.

Введення медіації як обов'язкового досудового способу вирішення спору могло бути вдалою реалізацією ст. 124 Основного закону України. Такі зміни могли б вирішити питання занадто великої завантаженості судів та значно скоротити кількість спорів, які доходили б до судів, а також нарешті врегулювати інститут медіації. Однак 29.08.2019 р. проект закону «Про діяльність у сфері медіації» був відкликаний, проект закону № 3504 від 19.05.2020р «Про медіацію» - пройшов тільки перше читання, а медіація в Україні залишається неврегульованою на законодавчому рівні[7].

Література:

1. https://zn.ua/ukr/UKRAINE/v-ukrayini-zafiksovano-rekordnu-kilkist-rozluhen-306703_.html
2. https://protocol.ua/ua/mediatsiya_u_simeynih_sporah_perevagi_dlya_storin_ta_advokativ/
3. <https://rtpp.com.ua/articles/rol-semejnoj-mediatsii-v-effektivnosti-razresheniya-semejnyh-sporov/>
4. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/mediaciya-u-simeynih-sporah-shlyah-do-primirenniya-porozuminnya-ta-vregulyuvannya.html>
5. <http://yurradnik.com.ua/stati/>
6. <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/misiia-i-zadachi-tsentru>
7. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/simeyna-mediaciya-yak-alternativa-sudu.html>

Зайкова Л.М., аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Легеза Ю.О., професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка», д.ю.н., професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВОДЖЕННЯ З БЕЗХАЗЯЙНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

Проблеми утворення відходів і поводження з ними залишаються надзвичайно гострими для України. В результаті утворення великих обсягів відходів питання екологічної безпеки потребують особливої уваги. Поряд із щорічним збільшенням обсягу накопичених в Україні відходів за усіма класами небезпеки, який вже у минулому році досяг майже 12 млн. тонн [1], поступово збільшується навантаження на сміттєві полігони та з'являється безліч стихійних звалищ побутових відходів, які вже стали частиною міських та приміських територій. На сьогодні це десятки тисяч несанкціонованих звалищ, на яких безконтрольно зберігаються не тільки побутові, а й будівельні та інші небезпечні відходи [2].

Такі звалища є серйозним джерелом забруднення не тільки тисячі гектарів земельних ділянок, а також повітряного і водного середовища. Жоден із таких самовільно створених пунктів скидання відходів не обладнаний відповідним чином, продукти гниття і розпаду потрапляють у ґрунт і ґрунтові води, які є джерелом водопостачання для багатьох мешканців.

Потрапляючи на такі несанкціоновані звалища, відходи залишаються там від декількох до сотень років. Природа не здатна їх самостійно переробити. Наприклад, папір розкладається 2-3 роки, консервна банка – 120-150 років, поліетиленовий пакет – близько 200 років, пластикова пляшка – 500 років, скло – більше 1000 років [3].

Нерідко стихійні звалища просто спалюють. При цьому утворюються небезпечні хімічні сполуки, які забруднюють атмосферне повітря.

Зазначене призводить до шкідливого впливу на здоров'я людини та економічних збитків. Не здійснюється сплата екологічного податку за розміщення відходів, відсутня паспортизація місць видалення відходів, через що їх функціонування є незаконним, неконтрольовано використовується земельний ресурс.

Саме тому, особливої уваги потребують питання належного обліку безхазяйних відходів, їх своєчасного виявлення, встановлення причин їх утворення та розроблення заходів з недопущення їх утворення далі [4].

Окремому державному обліку підлягають безхазяйні відходи. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про відходи», безхазяйними вважаються відходи, що не мають власника або власник яких невідомий [5].

З метою запобігання або зменшення обсягів утворення відходів, вдосконалення механізму їх обліку та відповідно до ст.12 Закону України «Про відходи» постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1217 затверджено Порядок виявлення та обліку безхазяйних відходів [6].

Власники або користувачі земельних ділянок, на яких виявлено такі відходи, зобов'язані повідомити про них місцеві органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Підставами для здійснення процедур визначення відходів та наступного їх обліку також можуть бути заяви (повідомлення) громадян, підприємств, установ та організацій, засобів масової інформації, результати штатних інспекційних перевірок органів Мінприроди на місцях, санітарно-епідеміологічної служби, органів місцевого самоврядування тощо. Заяви (повідомлення) про факти виявлення безхазяйних відходів розглядаються на черговому (позачерговому) засіданні постійно діючої комісії з питань поводження з безхазяйними відходами. Комісія визначає кількість, склад, властивості, вартість відходів, ступінь їх небезпеки для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та вживає заходів до визначення власника відходів. У разі необхідності для визначення власника відходів та їх оцінки можуть залучатися правоохоронні органи, відповідні спеціалісти та експерти. За результатами своєї роботи комісія складає акт, який передається до місцевої державної адміністрації чи органу місцевого самоврядування для вирішення питання про подальше поводження з відходами. На підставі акта комісії місцеві державні адміністрації або органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо подальшого поводження з відходами та в разі необхідності порушують справу про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про відходи, та відшкодування заподіяної шкоди.

У разі визначення власника відходів він несе повну відповідальність за додержання умов поводження з ними та запобігання негативному впливу відходів на навколишнє природне середовище.

В іншому випадку, відповідно до положень Закону України «Про відходи», власником безхазяйних відходів стає орган місцевого самоврядування на території якого виявилися ці відходи, якщо він не прийняв заходів до виявлення власника. Це створює додаткові фінансові проблеми для органів місцевого самоврядування під час практичної реалізації цього положення. Поряд із фінансовими затратами, пов'язаними з встановленням власника майна,

на органи місцевого самоврядування покладаються витрати на збирання, перевезення і оброблення безхазяйних відходів суб'єктом господарювання у сфері управління відходами.

Процедура закупівлі послуг з ліквідації несанкціонованих звалищ, збирання, вивезення безхазяйних відходів, сміття здійснюється органами місцевого самоврядування відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі» за кошти місцевого бюджету – платників податків відповідної територіальної громади [7].

Разом з тим, реальний стан законності у цієї сфері свідчить про недосконалість механізму встановлення власника безхазяйних відходів, їх подальшого обліку, утилізації, відсутність прозорого та чіткого практичного алгоритму дій щодо поводження з безхазяйними відходами, що призводить до нераціонального та неефективного використання бюджетних коштів, зловживань з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування. Зазначене не тільки не вирішує проблеми правового регулювання поводження з безхазяйними відходами, а й поступово загострює екологічну проблему неконтрольованого накопичення безхазяйних відходів, їх вплив на здоров'я людини та навколишнє природне середовище.

Тому, вирішення проблеми поводження з безхазяйними відходами повинно здійснюватися, перш за все, шляхом запровадження ефективного законодавчого регулювання цього питання, формування належного рівня екологічної культури населення, що має будуватись на дослідженні національних особливостей з урахуванням позитивному досвіду країн Європейського Союзу. Нормативно-правова база потребує подальшої актуалізації в аспекті приведення у відповідність до європейських і світових стандартів. Метою таких запроваджень має стати зменшення кількості несанкціонованих сміттєзвалищ, а у подальшому – їх повна ліквідація, підвищення рівня благоустрою територій відповідних територіальних громад, покращення стану екології, посилення взаємодії між владою та громадою, більший рівень мобілізації членів відповідних територіальних громад у вирішенні проблем поводження з твердими побутовими відходами, досягнення високого рівня поінформованості громадян щодо вирішення проблем збору, вивозу та утилізації відходів, посилення спроможності місцевих громад, запровадження та стимулювання організації роздільного збору відходів, встановлення та запуск ліній з сортування сміття, а також налагодження переробки відходів, що мають ресурсну цінність. Саме про такі пріоритети наголошено у затвердженій розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р «Національній Стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» [8]. Стратегія спрямована на вирішення критичної ситуації, яка склалася з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів і характеризується подальшим розвитком екологічних загроз.

Література:

1. Економічна статистика. Навколишнє природне середовище. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Дригваль І.О., Волошина Н.О. Міжнародний досвід у сфері поводження з відходами. Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика. Матеріали науково-практичної конференції, 16 квітня 2019 року. – Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhennia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf
3. Інформація з сайту Державної екологічної інспекції у Сумській області. URL: <http://deisumu.gov.ua/?p=1673>
4. Лемець Л. Виявлення наднормативних і безхазяйних відходів / Л. Лемець // Екологія підприємства. – 2013. – № 7. – С. 48-51. Р/589.
5. Закон України “Про відходи” від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів» № 1217 від 03.08.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text>
7. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
8. Управління твердими побутовими відходами в умовах реформування місцевого самоврядування та розвитку міжмуніципального співробітництва: Навчально-практичний посібник / За заг. редакцією Толкованова В.В., Ілляш О.Е., Журавля Т.В., Голика Ю.С. – Київ, 2018. – 393 с. URL: <https://ims-ukraine.org/sites/default/files/Solid-domestic-waste.pdf>

Золотухіна Л.О., д.ю.н., доц., професор
кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ГАРАНТІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Питанням оплати часу простою приділяється досить невелика увага навіть у профільних монографічних дослідженнях з питань оплати праці та гарантій в трудовому праві. Так, більшість дослідників профільної тематики просто констатують існування, побіжно згадують таку «гарантійну» виплату [1, с. 26, 171; 2, с. 41–42; 3, с. 34, 114, 133, 221].

В історичному аспекті найбільш сприятливим для працівника правове регулювання оплати простоїв було у період 1918–1930 років; найменш

сприятливим – у період 1930–1970 років; сучасне правове регулювання оплати часу простою є трохи сприятливішим, однак все одно є прямим спадком найгірших зразків радянського трудового права.

В.І. Щербина та М.І. Іншин повідомляють, що згідно із проектом Закону про трудовий договір, «за найнятим зберігалось право на винагороду й у тому випадку, якщо він протягом робочого часу був готовий і здатний працювати, але не працював з вини наймача чи за обставинами, пов'язаними з підприємством або господарством наймача» [4, с. 318].

Кодекс законів про працю 1918 року [5] передбачав (ст. 76), що «трудящий отримує винагороду лише за дійсно виконану роботу. Якщо невиконання роботи протягом робочого дня було викликано причинами, які не залежать від трудящого (простій випадковий або з вини адміністрації), то винагорода сплачується за надання праці для виконання прийнятої на себе роботи, і її розмір повинен відповідати при поденній роботі поденним тарифними ставками, а при відрядній роботі – середньому денному заробітку відповідного трудящого».

Кінець 1920-х – початок 1930-х років – це час початку так званої «індустріалізації», в інтересах якої влада була ладна на будь-які заходи, аби максимально експлуатувати людську працю. Тому описані вище зміни – це не випадкові явища, а закономірні елементи системної делібералізації трудового законодавства (аж до примусового закріплення працівників на роботі та кримінального переслідування за трудові порушення), яка в подальшому досягла двох пікових значень – в розпал індустріалізації та під час Другої світової війни. Ідейною основою цих трансформацій було споживацьке та експлуататорське відношення держави, яка водночас була єдиним роботодавцем, до найманої праці навіть не як до товару, а як до ресурсу, який людина зобов'язана поставляти державі, отримуючи натомість часто лише можливість на мінімальному рівні відтворювати свою здатність до праці.

Основи законодавства Союзу ССР и союзних республік про працю від 15.07.1970 року [6] привели регулювання оплати простою у той стан, приблизно в якому він знаходиться і зараз. Жорсткі норми 1930-х років були дещо послаблені. Основи законодавства передбачали оплату простою не з вини працівника в розмірі з розрахунку не нижче $2/3$ тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу). Простій з вини працівника оплаті не підлягав.

Таким чином, сучасне правове регулювання оплати часу простою є прямим спадком найгірших зразків радянського трудового права. З іншого боку, чинне регулювання є менш сприятливим для працівника, аніж воно було ще 100 років (!) тому за часів радянської влади – до 1930-х років.

Таким чином, здебільшого дослідженням у сфері оплати праці та гарантійних виплат бракує критичного ставлення до регулювання оплати часу простою. У зв'язку із цим, на особливу увагу заслуговує спроба О.С. Волохова критично проаналізувати оплату часу простою за національним законодавством

в сенсі його співвідношення із міжнародно-правовими нормами. О.С. Волохов зазначає: наступне: «згідно зі ст. 1 Конвенції МОП № 95 [7] термін «заробітна плата» означає, «незалежно від назви й методу обчислення, будь-яку винагороду або заробіток, які можуть бути обчислені в грошах, і встановлені угодою або національним законодавством, що їх роботодавець повинен заплатити, на підставі письмового або усного договору про наймання послуг, працівникові за працю, яку виконано, чи має бути виконано, або за послуги, котрі надано, чи має бути надано» [...] Проте у ст. 94 КЗпП наголошується, що заробітна плата – це «винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу». Як бачимо, існує значна відмінність між визначенням заробітної плати у вітчизняному законодавстві та Конвенції МОП № 95. У Конвенції йдеться не лише про винагороду за виконану працівником роботу, але й про винагороду за роботу, яка повинна була бути виконана. Таким чином, заробітна плата у розумінні Конвенції № 95 повинна бути виплачена у повному обсязі навіть у випадку простою виробництва з вини роботодавця. Всупереч цьому, у ст. 113 КЗпП міститься норма, відповідно до якої «час простою не з вини працівника оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу)» [...] На думку дисертанта під час простою виробництва по вині роботодавця, працівник, який позбавлений можливостей альтернативного працевлаштування, повинен отримувати заробітну плату у повному обсязі, як того вимагає Конвенція МОП № 95. Це, крім іншого, додатково стимулюватиме роботодавця швидше ліквідувати зупинку виробництва або ж прийняти рішення про звільнення працівників із забезпеченням усіх соціальних гарантій, що надаються при звільненні» [8, с. 88–89].

Однак, звичайно, питання правомірності зниженої оплати праці при простой має значно більше аспектів, аніж просто невідповідність нормам Конвенції МОП № 95.

Трудовий договір, як впливає із ч. 1 ст. 21 КЗпП України, – це угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

З цього випливає, що відповідальність за організацію роботи, а також за неможливість її провадження – за умови відсутності вини працівника – несе роботодавець. Навіть у випадку, коли у простой немає вини в тому числі і роботодавця, він має нести негативні наслідки простою, оскільки саме на роботодавцеві лежать всі ризики здійснюваної ним діяльності. Виникає закономірне питання: чому, зробивши все від нього залежне для виконання умов трудового договору, працівник має отримувати лише частину звичайної

оплати, поділяючи таким чином вину або ризики роботодавця? Очевидно, що такий підхід не відповідає ані правовій суті трудових відносин, ані загальноправовому принципу справедливості.

В нормативно-доктринальному аспекті пропонується перенести момент виникнення права на звичайний (в повному розмірі) заробіток з моменту фактичного виконання працівником обумовленої трудовим договором роботи на момент вжиття працівником всіх залежних від нього (з урахуванням його трудової функції) розумних заходів для того, аби він міг фактично виконувати обумовлену трудовим договором роботу. Оплату ж часу простою пропонується вважати не гарантійною виплатою, а звичайним елементом заробітної плати. Встановлено, що правове регулювання оплати часу простою не з вини працівника у зменшеному розмірі не відповідає позитивному праву, правовим принципам, ідеям та цінностям галузевого та загальнонаціонального характеру, а також балансу інтересів та відповідальності працівника та роботодавця. У зв'язку із цим пропонується наступне: 1) передбачити в національному трудовому праві, що за час простою не з вини працівника за ним зберігається середній заробіток; 2) переглянути доктринальну кваліфікацію оплати часу простою не з вини працівника як гарантійної виплати, віднісши її натомість до основної заробітної плати.

Література:

1. Парінов А.Б. Гарантійні та компенсаційні виплати у трудовому праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 203 с.
2. Фартушок Т.Б. Захист права працівників на оплату праці удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2017. 194 с.
3. Ганечко О.М. Трудові правовідносини у сфері оплати праці в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Остріг, 2018. 398 с.
4. Трудове право : підручник / за ред. проф. М.І. Іншина та доц. В.І. Щербини. Харків : НікаНова, 2012. 560 с.
5. Кодекс законов о труде 1918 года / Приложение из учебного пособия И.Я. Киселева «Трудовое право России» (Москва, 2001). URL: http://www.hist.msu.ru/Labour/Law/kodex_18.htm
6. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о труде от 15.07.1970. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7348.htm
7. Конвенція Міжнародної організації праці № 95 про захист заробітної плати від 01.07.1949 № 95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146
8. Волохов О.С. Міжнародні правові акти як джерела трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2013. 240 с.

Глющенко Г.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права, НТУ «Дніпровська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ

Економічна концентрація є однією з найважливіших характеристик структури ринку, що визначає поведінку його учасників і, відповідно, ефективність використання ними наявних економічних ресурсів. Сучасна економічна наука відкидає ототожнення монополізму лише з великими розмірами підприємства і високою часткою виробництва/реалізації на певному ринку. Все більше економістів схиляється до думки, що оцінка будь-якої концентрації як неефективної, як загрози для економічного розвитку себе не виправдовує [1, с. 13]. Тому формальне застосування норм конкурентного права до процесів концентрації може негативно позначитися на розвитку національної економіки. Нерідко проблема конкурентоспроможності національних товаровиробників полягає саме в тому, що вони не можуть досягти оптимальних потужностей для реалізації ефекту «економії від масштабу» у порівнянні з аналогічними іноземними підприємствами. Одночасно в процесі концентрації може відбутись монополізація, яка негативно позначиться на національній економіці через диктат цін, встановлення бар'єрів входу на ринок для конкурентів, стримання науково-технічного прогресу і запровадження нових технологій тощо.

В умовах ринкової економіки регулювання концентрації суб'єктів господарювання виступає в якості одного з найважливіших інструментів економічної політики, саме за допомогою якого держава має можливість впливати на структурні параметри економіки. Найважливішим завданням, що повинно при цьому вирішуватися, є захист економічної конкуренції. У багатьох випадках з економічною концентрацією пов'язаний вступ на ринок нових підприємств, а це - один з головних факторів формування і підтримки конкурентної структури ринків. Отже, виникає проблема визначення меж державного втручання, за якими контроль з метою захисту конкуренції перетворюється в антиконкурентний бар'єр для вступу на ринок нових учасників. Але, якщо дослідженню рівня концентрації ринків, який забезпечив би оптимальний економічний результат для суспільства, присвячено багато робіт науковців в області економіки та права [2 - 4], то питання визначення меж економічної концентрації, що не загрожує монополізації та суттєвому обмеженню конкуренції на ринку, потребують подальшого опрацювання.

В Україні у практиці антимонопольних органів при дослідженні типів ринків та визначенні ступеня концентрованості й монополізації ринку

використовуються індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) і коефіцієнт ринкової концентрації (CR). Перший визначається як сума квадратів часток всіх фірм, що діють на певному ринку, останній - як процентне співвідношення суми продажу (обсягів реалізації) певного товару значущими суб'єктами господарювання (продавцями) до загального обсягу ринку. Для аналізу ринку використовується рівень концентрації двох (трьох, чотирьох, п'яти) господарюючих суб'єктів, виходячи з того, що відповідно до частини 5 ст. 12 Закону «Про захист економічної конкуренції» монополюним (домінуючим) вважається становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки, якщо сукупна частка на ринку трьох або двох з них перевищує 50%, п'яти або чотирьох - 70%. Недоліком цього показника є відсутність врахування всіх суб'єктів господарювання, що діють на цьому ринку, оскільки для аналізу ринку може мати велике значення кількість суб'єктів господарювання, на яких залишається решта обсягу ринку цього товару. Подолати цей недолік дозволяє використання індексу ННІ, який враховує загальну кількість суб'єктів господарювання, що діють на даному ринку. Слід відмітити, що хоча під час розгляду органами Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) заяви про надання дозволу на концентрацію враховується наявність на ринку інших конкурентів, які зазначаються у заяві, показник концентрованості ринку загалом не розраховується.

В економіці постійно здійснюються сотні, тисячі різних видів концентрації. Проте не всі з них мають істотний вплив на структуру товарних ринків або можуть призвести до монополізації. Тому частиною 1 ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначено порогові значення обсягів реалізації товарів і вартості активів учасників концентрації, при перевищенні яких необхідна попередня згода АМКУ на концентрацію. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану. Дозвіл на концентрацію не надається, якщо така концентрація заборонена відповідно до Закону України «Про санкції».

На нашу думку, концентрацію суб'єктів господарювання, що перевищує встановлені законом порогові показники, слід вважати кваліфікованою і застосовувати цей термін на рівні закону. Саме здійснення кваліфікованої концентрації потребує наявності попереднього дозволу антимонопольних органів, що надається в установленому порядку за умови, якщо вона (концентрація) не призводить до монополізації або суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині.

Розмежування загального терміну «концентрація суб'єктів господарювання» і спеціального терміну «кваліфікована концентрація суб'єктів господарювання» у практичному сенсі надасть можливість серед різноманітних концентраційних дій виділити саме ті випадки економічної концентрації, котрі обов'язково потребують попереднього дозволу антимонопольних органів.

Зауважимо, що АМКУ відповідно до ст. 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет в Україні» здійснює державний контроль за всіма концентраціями суб'єктів господарювання, а попереднього дозволу на здійснення вимагають лише випадки економічної концентрації, що перевищує встановлені законом порогові показники (тобто випадки кваліфікованої концентрації). Тому важливо саме на законодавчому рівні сформулювати визначення кваліфікованої концентрації як складової понятійного апарату у цій сфері, і зробити це можна шляхом внесення таких доповнень до ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції»: «кваліфікована концентрація суб'єктів господарювання – це концентрація, що за пороговими показниками її учасників потребує попереднього дозволу Антимонопольного комітету України на її здійснення».

Кабінет Міністрів України може дозволити концентрацію навіть у разі негативного рішення АМКУ, якщо позитивний ефект для суспільних інтересів такої концентрації переважає негативні наслідки обмеження конкуренції, а останні не становлять загрози системі ринкової економіки та є необхідними для досягнення мети концентрації (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про захист економічної конкуренції»). На нашу думку, такі повноваження Уряду України виходять за межі його завдань, встановлених ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», та можуть провокувати корупційні діяння. З іншого боку, негативне рішення органів АМКУ щодо надання дозволу на економічну концентрацію не є останньою крапкою у справі про концентрацію, воно (рішення органів АМКУ) може бути оскаржене до господарського суду та/або учасники концентрації можуть скорегувати свої дії задля усунення негативного впливу концентрації на стан конкуренції на ринку.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити наступні висновки. По-перше, зважаючи на складність законодавства про економічну концентрацію, визначення кваліфікованої концентрації у законі має суттєве практичне значення саме для учасників концентрації, які повинні самостійно визначати обов'язковість попереднього державного санкціонування запланованих концентраційних дій. Також використання запропонованого словосполучення «кваліфікована концентрація» замість застосовуваного зараз «концентрація, яка потребує попереднього отримання дозволу органів АМКУ у передбачених законом випадках» у нормативно-правових актах, науковій та учбовій літературі полегшить загальне сприйняття правових норм і буде сприяти ефективному їх застосуванню.

Крім того, враховуючи, що в більшості випадків концентрація суб'єктів господарювання призводить радше до позитивних, ніж негативних змін на товарних ринках, а основним завданням будь-якого режиму конкуренції є захист не конкуренції як такої, а інтересів споживачів, доцільною була б розробка і впровадження дієвого механізму досягнення компромісних рішень у випадках, коли концентрація за формальними ознаками є такою, що має бути

заборонена (як у випадку монополізації певного ринку), однак можуть бути запропоновані певні заходи або структурні зміни, які призведуть до позитивних наслідків як для інтересів споживачів, так і для ринку загалом. На нашу думку, доцільно було б передбачити в антимонопольному законодавстві перелік вимог і зобов'язань, якими може бути обумовлено надання дозволу органами АМКУ на концентрацію суб'єктів господарювання, коли її здійснення є вигідним для суспільних інтересів, хоча може мати при цьому негативний вплив на конкуренцію. Це можуть бути, зокрема, вимоги щодо змін поданого плану злиття, приєднання суб'єктів господарювання; зобов'язання суб'єкта господарювання здійснити відчуження майна чи утриматися від вчинення певних дій; обмеження стосовно управління, користування чи розпорядження активами тощо.

Література:

1. Лозова Г. Методологічні аспекти визначення економічної концентрації в США та країнах ЄС. *Конкуренція*. 2004. № 1 (10). С. 12 – 17.
2. Василенко В.Н., Шептий А.В. Контроль за концентрацією хозяйственных структур: монографія. Донецьк, 2005. 161 с.
3. Грицай О.В. Антимонопольний контроль за концентрацією господарських структур на рівні регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2002. 21 с.
4. Валітов С.С. Конкурентне право України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 432 с.

Кірін Р.С.,

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України» провідний науковий співробітник, доктор юридичних наук, доцент

СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВУГІЛЬНИХ МОНОМІСТ НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між Україною та Європейським Союзом (далі - ЄС), укладений 1 грудня 2005 р. [1], визначив фундаментальні принципи стратегії співпраці між цими двома сторонами впродовж наступних десяти років.

Протягом зазначеного періоду були досягнуті значні успіхи у реалізації п'яти дорожніх карт, визначених цим документом, в тому числі й у сфері

вугільної галузі. Завдяки цьому значно підвищився рівень інтеграції енергетичних ринків України та ЄС [2].

На підставі досягнутих результатів, Україна та ЄС мають намір розширити свою співпрацю щодо реформування та реструктуризації вугільної галузі України, приділяючи належну увагу екологічним та соціальним аспектам її функціонування, у тому числі шляхом внесення законодавчих змін задля розвитку вугільного ринку та надання допомоги у глибокій та всеосяжній реструктуризації цієї галузі.

Визнаючи той факт, що економіка України є однією з найбільш вуглецевоемних у світі, а також враховуючи, що загальною метою є низьковуглецевий розвиток, декарбонізація всіх її секторів, сторони Меморандуму підтримують розроблення відповідних стратегій скорочення викидів парникових газів та обмін ними, серед яких й стимулювання відновлення та використання метану з діючих і закритих вугільних шахт.

Останні, у своїй більшості, знаходяться на Сході України, тобто регіоні, в якому до соціально-економічних проблем життєдіяльності вугільних мономіст додався вплив еколого-мілітаристських наслідків бойових дій. Тому подолання постконфліктного становища вугільних містоутворюючих підприємств (далі – МУП), у тому числі й правовими засобами, безумовно є актуальним напрямом дослідження, в якому питання складу цього виду правовідносин посідають провідне місце.

Тим більше, що сторони зазначеного Меморандуму взяли на себе зобов'язання співпрацювати з метою сприяння повноцінній участі України у заходах, передбачених, серед іншого, Дослідницькою програмою науково-дослідного фонду вугілля і сталі (Research Fund for Coal and Steel - RFCS) [3] та іншими програмами, пов'язаними з дослідженнями у галузі енергетики та застосуванням наукового підходу до регулювання цієї галузі.

Відповідно до Європейського Зеленого курсу (European Green Deal – EGD), подальша декарбонізація енергетичної системи має вирішальне значення для досягнення кліматичних цілей в 2030 і 2050 роках. Декарбонізація енергетичної системи також тягне за собою швидке припинення використання вугілля і декарбонізуючого газу [4].

З метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії EGD, збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату, в Україні утворена Міжвідомча робоча група [5].

Особливо гостро ці питання стоять для вугільних мономіст, що знаходяться на постконфліктних територіях, адже на тлі ліквідації чи консервації МУП, життєдіяльність цих населених пунктів здебільше залежить

не тільки від безпечності їх трансформаційного переходу, а й від системності відновлення інфраструктурного середовища, оскільки статус МУП наразі визначається у національному законодавстві двома показниками [6]: 1) це підприємство розташовано в містах обласного або районного підпорядкування; 2) кількість працівників цього підприємства (з урахуванням членів їх сімей) становить не менше половини населення адміністративно-територіальної одиниці, на території якої воно розташоване.

В цьому аспекті слід погодитися з думкою О.М. Кравцової, відповідно до якої система «МУП - монопрофільне місто» більш уразлива до загрози банкрутства, ніж системи в містах з адаптивною поліфункціональною економікою. Використання інноваційних підходів до вирішення соціально-економічних проблем передкризового та кризового стану монопрофільних міст - застосування елементів державно-приватного партнерства, механізмів «індустріальна диверсифікація», «стабільне мономісто», «кероване стиснення», створення інвестиційного паспорту міста - надає можливості для саморозвитку населених пунктів та їх гнучкої адаптації до зміни довкілля без постійного звернення до ресурсів держави, для покращення якості життя населення [7, с. 42].

В той же час, пропонується використати й наявний у ядерному законодавстві механізм соціально-економічної компенсації ризику для населення, яке проживає в зонах спостереження - територіях, на яких можливий радіаційний вплив ядерної установки та об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, на населення, що проживає в цій зоні [8].

У випадку із вугільними мономістами, використовуючи термінологію щодо підприємств з видобування і переробки уранових руд, можна запропонувати наступне визначення вугільних монофункціональних міст - супутники підприємств з видобування і переробки вугілля - адміністративно-територіальні одиниці, спеціалізація праці населення в яких визначається вугледобувними підприємствами.

Останні, в розумінні Закону України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» [9], це - гірничі підприємства, основним видом економічної діяльності яких є підземне або відкрите добування вугілля, до складу яких можуть входити шахти, шахтоуправління, розрізи та інші відокремлені підрозділи, що виконують допоміжні функції.

Зазначеним суб'єктам господарювання у вугільній галузі може надаватися державна допомога, до критеріїв оцінки допустимості якої належить [10]: - недопущення суттєвої нерівності умов діяльності конкуруючих між собою суб'єктів господарювання у вугільній галузі; - недопущення, усунення, обмеження чи спотворення конкуренції на ринках виробництва теплової та електричної енергії; - зменшення впливу на навколишнє природне середовище в результаті видобутку вугілля вугільними підприємствами, яким надається допомога на закриття (ліквідацію).

Даний механізм розроблений урядом у відповідності до вимог Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Отже, суб'єктне коло праводносин в сфері життєдіяльності вугільних мономіст на постконфліктних територіях, які, в межах своїх повноважень, є чи можуть бути учасниками цих відносин, пропонується диференціювати за відповідними рівнями наступним чином: 1) міжнародні суб'єкти; 2) іноземні суб'єкти; 3) вітчизняні суб'єкти (державні, галузеві, регіональні, виробничі, персональні). При цьому, останній рівень слід розглядати також у декількох аспектах, а саме: 3.1) суб'єкти, пов'язані праводносинами із МУП; 3.2) суб'єкти, не пов'язані праводносинами із МУП; 3.3) громадяни вугільних мономіст та їх об'єднання, які беруть участь у здійсненні заходів щодо забезпечення життєдіяльності населення та населеного пункту.

Саме останні, разом із елементами техно-, антропогенного та природного середовища складатимуть сукупність об'єктного складу відносин, що досліджуються. Його подальша конкретизація має стати наступним кроком пошуків у цій проблематиці.

Література:

1. Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі : Міжнародний документ від 01.12.2005 // Офіційний вісник України від 12.04.2006 — 2006 р., № 13, стор. 453, ст. 945. (Меморандум втратив чинність на підставі Меморандуму від 24.11.2016)

2. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії : Міжнародний документ від 24.11.2016 // Офіційний вісник України від 13.10.2017 — 2017 р., № 80, стор. 603, ст. 2494.

3. Research Fund for Coal and Steel (RFCS). URL : https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/research-fund-coal-and-steel-rfcs_en (дата звернення 10.03.2021)

4. Communication on The European Green Deal. URL : https://ec.europa.eu/info/publications/communication-european-green-deal_en (дата звернення 10.03.2021)

5. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс» : постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 33. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.03.2021)

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств : наказ Міністерства економіки України від

29.05.2009 № 518. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518665-09#Text> (дата звернення 10.03.2021)

7. Кравцова О.М. Інноваційні підходи до подолання загрози банкрутства мономіст / О.М. Кравцова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2014. - № 2. - С. 38-42.

8. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.03.2021)

9. Про особливості приватизації вугледобувних підприємств : Закон України від 12 квітня 2012 р. № 4650-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4650-17#Text> (дата звернення 10.03.2021)

10. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 38 // Офіційний вісник України від 05.02.2021 — 2021 р., № 9, стор. 7, ст. 399.

Кострюков С.В., доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ СУЧАСНОЇ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Аналізуючи історію пізнань про використання сонячної енергії, можна зазначити, що вона почалася дуже давно, але історія правового регулювання використання сонячної енергії, як альтернативного джерела, є досить короткою. Людство не так давно стало замислюватися над використанням відновлюваних джерел енергії (далі у тексті – ВДЕ). Можна сказати, що активного розвитку у правовому полі ці питання отримали протягом двох останніх десятиріч минулого століття, які наочно демонструють зміну парадигми розвитку енергетики, яка відповідала промисловій цивілізації і багато в чому її визначала [1, с. 34].

Сонячна енергетика – це використання сонячної енергії для отримання електричної або теплової енергії в будь-якому зручному для їх застосування вигляді. Сонячна енергетика використовує поновлюване джерело енергії і у майбутньому, може стати екологічно чистою, тобто такою, що не виробляє шкідливих відходів [2].

Сонячна енергетика – одне із найперспективніших і динамічних ВДЕ. Щороку приріст потужностей, які вводяться в експлуатацію, становить

приблизно 40-50 %. Усього за останні 15 років частка сонячної енергетики в світовій енергетиці перевищила позначку в 5 % [3].

Важливим кроком до початку правового регулювання в сфері використання альтернативних джерел енергії стала перша конференція Організації Об'єднаних Націй (далі у тексті – ООН) з проблем навколишнього середовища в 1972 році. На даному форумі обговорювалася концепція сталого розвитку, яка на сьогодні є керівною ідеєю в розвитку людства. На конференції прийнято документ «Декларація про навколишнє середовище», який став відповідним пунктом для подальшого розвитку міжнародного та національного права з питань навколишнього природного середовища. Дана декларація проголошує, що кожній державі слід планувати раціональне використання ресурсів, їх охорону і поліпшення навколишнього природного середовища [4].

Другим фактором, що дозволив почати використання поновлюваних джерел енергії і зробити їх пріоритетним напрямком національних енергетичних стратегій більшості розвинених країн стала енергетична криза 1973 року. Для виходу з кризового стану обрали два напрями, які засновані на концепції сталого розвитку: інтенсивний розвиток енергозбереження і використання нетрадиційних, ВДЕ.

Наступною стадією в історичному розвитку правового регулювання сонячної енергетики, як різновиду альтернативних джерел енергії, стала Конференція ООН «Саміт Землі» 1992 року, яка проведена в Рио-де-Жанейро, що мала значний вплив на політику багатьох держав в області охорони природи. На даній конференції прийнята програма ООН «Порядок дня на ХХІ століття», яка стала основою для розробки національних програм з переходу до сталого розвитку. Сенс даної програми полягав у тому, що необхідно забезпечити перехід до сталого розвитку, що зберігає навколишнє природне середовище для майбутніх поколінь, що обмежує нераціональне споживання (в тому числі в сфері енергетики), а також спирається на науку [5].

Новим поштовхом для розвитку правового регулювання в сфері використання альтернативних джерел енергії для України стала угода про асоціацію України з Європейським Союзом (далі у тексті – ЄС), що вимагає від країни активних дій у сфері реформування енергетичної сфери у бік розвитку альтернативної енергетики. Незважаючи на те, що деякі аспекти енергетичного співробітництва України та ЄС були визначені ще Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10 листопада 1994 року [6], Планом дій «Україна – ЄС» Європейська політика сусідства від 12 лютого 2005 року [7] та ін., наріжним каменем становлення дієвої співпраці України та ЄС в сфері енергетики слугував прийнятий 1 грудня 2005 року Меморандум між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній сфері [8]. В цьому документі акцентується увага на необхідності впровадження Україною *acquis* ЄС у сфері енергетики (пар. 4 Преамбули). Документом передбачалася необхідність

розробки планів дій, що мали б забезпечити комплексність та збалансованість підходу до виконання зобов'язань та реалізації відповідних стимулів у зазначеній сфері. Зокрема, зусилля, спрямовані на інтеграцію ринків електроенергії та газу, мали підкріплюватися впровадженням ключових елементів *acquis communautaire* з енергетики, довкілля, конкуренції та ВДЕ.

В Україні питання правового регулювання ВДЕ мають досить малу історію і знаходять відображення в законодавстві протягом останніх п'ятнадцяти років. Так, в преамбулі Закону України (далі у тексті – ЗУ) «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 р. зазначено, що нетрадиційні та поновлювані джерела енергії – це джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси [9]. З розвитком відновлюваної енергетики в ст. 1 ЗУ «Про альтернативні джерела енергії» [10] закріплено визначення альтернативних джерел енергії та ВДЕ.

Стаття 9¹ даного ЗУ для стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії передбачає, що для електроенергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання наземними об'єктами електроенергетики встановлюється коефіцієнт «зеленого» тарифу [10].

Крім вищезазначених, прийняті й діють наступні ЗУ: «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 09.07.2010 р. [11], «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. [12], «Про фонд енергоефективності» від 09.04.2015 р. [13], «Про енергетичну ефективність будівель» від 09.04.2015 р. [14] та інші, а також різноманітні підзаконні нормативно-правові акти, серед яких вважаємо виділити Розпорядження Кабінету Міністрів України (далі у тексті – КМУ). Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18.08.2017 р. [15].

Цим розпорядженням Енергетична стратегія України (далі у тексті – ЕСУ) ставить завдання перед сонячною енергетикою – за умови подальшого здешевлення ВДЕ, їх економічно обґрунтований потенціал повинен зростати.

Основні заходи з реалізації стратегічних цілей у секторі сонячної енергетики: проведення стабільної та прогнозованої політики щодо стимулювання будівництва сонячних електростанцій (далі у тексті – СЕС); проведення міжнародних комунікаційних кампаній для заохочення входу на ринок ВДЕ України міжнародних стратегічних та фінансових інвесторів.

Необхідно звернути увагу на податкові пільги для підприємств в галузі сонячної енергетики. Чинним законодавством України (п. 197.16.1 ст. 197 Податкового кодексу України) звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України устаткування, яке працює на ВДЕ [16] та ввізного мита (п. 14, 16 ч. 1 ст. 282 Митного кодексу України) [17].

На сучасному етапі, згідно з даними Держенергоефективності України, Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики IRENA розробило фінальний

звіт «Дорожня карта розвитку відновлюваної енергетики в Україні до 2030 року REMAP – 2030». За даними експертів Агентства IRENA, у 2030 році частка енергії з відновлюваних джерел в кінцевому енергоспоживанні країни може становити щонайменше 21 % [18].

17.12.2020 р. Держенергоефективності України **направило до КМУ Проект розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми з енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії на 2022-2026 роки»** [19].

Підбиваючи підсумок даній роботі, зазначимо, що на сучасному етапі сонячна енергетика в Україні перебуває на стадії активного розвитку і існує необхідність вдосконалення правового регулювання сучасної сонячної енергетики; удосконалення системи тарифів на електропостачання з урахуванням уніфікації методології формування та рівнів тарифів в енергетиці й реалізації заходів структурної реформи в енергетиці.

Література:

1. Кузьміна М.М. Окремі проблеми правового регулювання виробництва енергії з альтернативних джерел в умовах адаптації до права ЄС /М.М. Кузьміна //Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах: зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 34–38.

2. Сонячна енергетика – Вікіпедія. URL.:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 станом на 22.02.2021 р.

3. Сонячна енергетика в Україні. URL.:<https://avenston.com/articles/solar/> станом на 22.02.2021 р.

4. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. URL.:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.sht ml 10.

5. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. URL.:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/riodecl.pdf.

6. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, 10 листопада 1994 року. URL.:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012 станом на 22.02.2021 р.

7. План дій «Україна – ЄС». Європейська політика сусідства, 12 лютого 2005 року. URL.:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693_220 станом на 22.02.2021 р.

8. Меморандум між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній сфері, 1 грудня 2005. URL.:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_694.

9. Закон України «Про енергозбереження» 01.07.1994 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80> станом на 22.02.2021 р.

10. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» 20.02.2003 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> станом на 22.02.2021 р.

11. Закон України «Про землі енергетики і правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» 09.07.2010 р.
URL.:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2480-17/page2>.

12. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04. 2017 № 2019-VIII /URL.:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/page9> станом на 22.02.2021 р.

13. Закон України «Про фонд енергоефективності» 09.04.2015 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19#Text> станом на 22.02.2021 р.

14. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» 09.04.2015 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> станом на 22.02.2021 р.

15. Розпорядження КМУ. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» № 605-р від 18.08.2017 р.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> станом на 22.02.2021 р.

16. Податковий кодекс України.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

17. Митний Кодекс України.
URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

18. Держенергоефективності: погляд експертів.
URL.:<http://saee.gov.ua/uk/activity/plany-rozvytku/vidnovluvalnaenergetyka/poglyad-expertiv> 32 станом на 22.02.2021 р.

19. Проект розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми з енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії на 2022-2026 роки».
URL.:<https://saee.gov.ua/uk/activity/normotvorcha-diyalnist> станом на 22.02.2021 р.

Лопатін Д.В., студент Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська Політехніка»

Махова Л.О., старший викладач кафедри цивільного господарського та екологічного права Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», адвокат

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ

Відповідно до постанови Президії Національної академії наук України, Конституція України, регулюючи основні сфери життя громадян, стала фундаментом правової системи країни, її законодавства, а також визначальним чинником забезпечення державного суверенітету, консолідації українського суспільства, формування і розвитку інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства.

Одним із найважливіших соціально-економічних прав людини та громадянина, що гарантоване Конституцією України (далі КУ), міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною, – є право на працю, забезпечення якого є обов'язком демократичної правової держави.

Зміст права на працю полягає у можливості кожної особи заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 КУ). Це право забезпечується обов'язком держави створювати громадянам умови для повного його здійснення, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Громадяни реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою. Працівники мають право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові і безпечні умови праці, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, на участь в управлінні підприємством, установою, організацією, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття, на право звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім

випадків, передбачених законодавством, та інші права, встановлені законодавством [1].

Зміст прав громадян у сфері застосування праці розкривається і конкретизується в основоположних законодавчих актах, зокрема таких як: Кодекс законів про працю України, закони України “Про зайнятість населення”, “Про охорону праці”, “Про оплату праці”, “Про колективні договори і угоди”, “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”. Крім цього дотримання трудових прав має забезпечуватись відповідністю нормам трудового законодавства положень, що регулюють працю окремих категорій працівників, а також певні групи трудових правовідносин. Це знайшло своє відображення у законах України “Про статус народного депутата України”, “Про судоустрій і статус суддів”, “Про державну службу” тощо [2].

Аналіз даних виконавчих проваджень Єдиного державного реєстру судових рішень України (далі ЄДРСРУ) говорить про зберігання на сьогодні тенденції великої кількості порушень трудових прав громадян. Такі випадки, по своїй природі, вимагають швидкого вирішення із врахуванням того, що зацікавлена особа може втратити засоби до існування. Триланкова судова система України від загального суду до апеляційного чи навіть касації, нажаль, не завжди дає змогу поновити порушені трудові права. За таких обставин, пройшовши всі національні засоби захисту, громадянин України може звернутися до Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ).

ЄСПЛ є міжнародним органом, який за умов, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі Конвенція), може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав. Конвенція – це міжнародний договір, на підставі якого більшість європейських держав зобов’язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї, згода на обов’язковість яких надана державами-сторонами Конвенції [3].

Багато справ, які були предметом розгляду у судовій практиці ЄСПЛ, мають відношення щодо п. 2 ст. 4 Конвенції – «ніхто не може бути примушений до виконання обов’язкової чи примусової праці» [4]. «Примушення» означає застосування до особи фізичного або психічного впливу – тиску (насильства). «Обов’язкова праця» означає застосування у будь-якій формі примушування або зобов’язання щодо виконання робіт, не передбачених трудовим договором, які працівник змушений виконувати під загрозою якогось покарання, а також які виконуються ним проти його волі [5].

Слід зазначити, що скарги європейців до ЄСПЛ з питання порушення своїх прав відповідно до ст. 4 Конвенції не є дуже поширеними. На більш як шістдесятирічну історію існування Суду припадає всього 155 рішень по факту розгляду таких скарг. Найбільш грубими порушниками в цій сфері є Російська Федерація і Республіка Кіпр (по 22 рішення про порушення прав за статтею 4 Конвенції). Стосовно України Європейський суд розглянув 46 справ, проте

жодного разу держава не була визнана порушником [4]. Однак, за даними ЄСПЛ 2020 року, Україна все ж таки входить в трійку лідерів за кількістю звернень. Частіше до Європейського суду з прав людини скарги подавали тільки громадяни Туреччини та Російської Федерації [6].

Значна кількість заяв, які розглядаються у Євросуді з прав людини, стосуються спорів про виплату належних заявникам грошових сум. Більшість усіх звернень до Суду проти України стосуються саме невиконання судових рішень з цього питання. Серед зазначених виплат перше місце займають виплати заборгованості із заробітної плати, надбавки за вислугу, вимога компенсації за затримку у поверненні трудової книжки [4]. До таких справ належать: справа «Сокур проти України», справа «Жовнер проти України», справа «Мкртчян проти України», справа «Воротнікова проти України», справа «Ліпісвіцька проти України» тощо [6].

Серед значної кількості справ, які розглядає і щодо яких приймає рішення ЄСПЛ є спори й з приводу незаконного звільнення, справа «Денісов проти України – одна з таких. Європейський суд з прав людини постановив, що звільнення Денісова Анатолія Олексійовича з посади голови Київського апеляційного суду було незаконним, адже під час розгляду справи Вища рада юстиції не забезпечила незалежний та безсторонній розгляд справи заявника, не показала свою неупередженість, а згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції «кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього обвинувачення.». Євросуд постановив, що Україна має виплатити заявникові три тисячі євро за моральну шкоду та відшкодувати три тисячі євро судових витрат. В результаті після вирішення справи Денісов Анатолій Олексійович продовжував обіймати посаду судді Київського апеляційного суду [7,8].

Однією з найбільш гучних залишається справа «Волков проти України». Де Європейський суд з прав людини зобов'язав Україну поновити Олександра Волкова на посаді судді Верховного суду України. Євросуд вирішив, що Україна має забезпечити відновлення заявника на посаді судді Верховного суду якомога швидше. Визнали чотири порушення статті 6 Конвенції з прав людини (право на чесне провадження), а також порушення статті 8 (право на повагу до приватного та родинного життя). Крім того, ЄСПЛ вирішив, що Україна має сплатити Волкову шість тисяч євро компенсації моральних збитків та дванадцять тисяч євро – компенсації видатків [9].

Як зазначає голова Комітету з міжнародного права НААУ Віталій Власюк: «Виконувати рішення – це не тільки виплачувати гроші заявнику. Це ще й вносити зміни до законодавства, а також спроби поміняти так звану адміністративну практику – правила функціонування держорганів» [10].

Підсумовуючи вищенаведене, статистичні данні ЄДРСРУ та ЄСПЛ вказують на неухильне зростання кількості звернень українців щодо захисту своїх трудових прав як до судової системи України, так і до Євросуду. Це означає, що сьогодні держава не може впоратися із забезпеченням належної реалізації прав і свобод своїх громадян. Дані ЄСПЛ, на жаль, свідчать про те, що в Україні ще досить поширеною є проблема щодо невиконання судових рішень з питання виплати належним заявникам грошових сум, наявна проблема незаконного звільнення, поновлення на роботі тощо. За даними ЄСПЛ, основні виплати українцям, права яких були порушені, наразі сягають понад 4,5 млн євро.

Досить позитивним є те, що Україна жодного разу не була визнана порушником відносно п. 2 ст. 4 Конвенції щодо примушування працівників виконувати ту чи іншу роботу. Це говорить про те, що держава на правильному шляху до відмови та цілковитого знищення поняття «примусової праці» у країні.

Правозахисна система в Україні не спроможна в повному обсязі забезпечити своїм громадянам захист трудових прав, гарантованих Конституцією України, Кодексом Законів про Працю України та іншими законами і нормативно-правовими актами. Вирішення зазначеного можливе лише за умов належного законодавчого забезпечення та створення ефективного механізму його реалізації, зокрема дотримання стандартів Ради Європи, практики Європейського суду, Конституції, кодексів та законів України.

Література:

1. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>;
2. Юридическая консультация Толмачёвых [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://yuristy.sumy.ua/advokatskij-ispit/usna-chastina/33-9-zakonodavstvo-pro-pratsyu/207-regulyuvannya-trudovikh-vidnosin-zakonodavstvo-pro-pratsyu>;
3. Порядок звернення до Євросуду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/m/poryadok-zvernennya-do-evrosudu-z-prav-lyudini>;
4. Гаращенко Л. П. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту трудових прав : дис. канд. юр. наук : доцент кафедри / Гаращенко Л. П. – Київ, 2015. – 8 с.;
5. Заборона рабства та примусової праці [Електронний ресурс] Семенюк А. – Режим доступу : <http://www.advocatesanswers.in.ua/index.php/usnyi-ispyt/19-xv-yeuropeiska-konventsiiia-pro-zakhyst-prav-liudyny/317-2011-05-02-13-48-17>;
6. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

7. Справа «Денісов проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96#Text;
8. Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/09/25/7087368/>;
9. Справа «Олександр Волков проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text;
10. Національна асоціація адвокатів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neeefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html> .

Махова Л.О., старший викладач
кафедри цивільного господарського та
екологічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка», адвокат

КАРАНТИН ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Форс-мажор (з французької мови «Force Majeure» - найвища сила) – непередбачувані обставини, що не залежать від волі сторін договору, за яких неможливо виконати покладені на них обов'язки.

Компетентними органами по засвідченню обставин непереборної сили законодавством визнано Торгово-промислову палату України й двадцять п'ять регіональних торгово-промислових палат: 24 обласних та м. Києва.

Визначення форс-мажору закріплене в багатьох нормативно-правових актах. Однак лише торгово-промислові палати України (ТПП) віднесені на державному рівні до органів, наділених відповідними повноваженнями і аргументованим буде застосовувати визначення форс-мажору, яким керуватиметься саме ТПП при його засвідченні.

Відповідно до ч.2 ст.14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [1], п.3.1 Регламенту ТПП [2], форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади,

вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо.

Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності. Виданий сертифікат підтверджує лише випадок, що був засвідчений та жодним чином не може бути застосований до інших випадків чи договорів (в т.ч. аналогічних). Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), після його внесення до Реєстру сертифікатів і підготовки тексту, роздруковується на спеціальному бланку ТПП України/регіональної ТПП, що проводить засвідчення форс-мажорних обставин, підписується уповноваженою особою ТПП України або регіональної ТПП, засвідчується печаткою та видається заявнику.

З 17 березня 2020 р. набрав чинності Закон України від 17 березня 2020 року № 530-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», яким, як вбачається, додатково внесено до переліку форс-мажорних обставин карантин, встановлений Кабінетом Міністрів України [3].

Коронавірусна інфекція COVID-19 є небезпечною, надзвичайною, непередбачуваною обставиною, оскільки носить винятковий загальнонаціональний характер і знаходиться поза межами впливу сторін договору. В той же час, пандемія та обмеження, запроваджені у зв'язку із нею органами державної влади, є і непереборною обставиною, оскільки мають неминучий характер, зумовлений зовнішніми факторами. Запроваджені урядом карантинні заходи звичайно ускладнюють виконання договірних зобов'язань і мають негативний вплив на підприємництво.

Для визнання певної обставини форс-мажором необхідно врахувати наступні фактори:

- надзвичайність і не підвладність волі сторін договору;
- виникнення не могло бути передбачено під час укладення відповідного договору або до настання терміну виконання конкретного зобов'язання;

- неминучість;
- чітке встановлення причинно-наслідкового зв'язку між такою обставиною і неспроможністю сторони договору виконати конкретні взяті на себе договірні зобов'язання.

Заявник має право звертатися до ТПП за засвідченням форс-мажорних обставин у разі вже порушеного строку виконання зобов'язання у зв'язку з введеним карантинном.

ТПП України на даний час спрощено процедуру отримання сертифікату та встановлено мінімальний пакет документів для подання, а саме:

- 1) відповідна форма заяви, підписана керівником підприємства;
- 2) договір;
- 3) наказ або розпорядження про зупинення своєї діяльності;
- 4) письмове повідомлення іншої сторони договору про неможливість виконання зобов'язань у зв'язку з введенням карантину [5].

Враховуючи складну карантинну ситуацію в якій опинились більшість суб'єктів господарювання на території України, з метою спрощення процедури подачі встановленої заяви з мінімум документів може здійснюватись відправлення в електронному варіанті на офіційні електронні адреси відповідних ТПП (на e-mail: uccci@uccci.org.ua; ТПП Дніпропетровської області - jurist@dcci.org.ua) [6].

Заява підлягає розгляду залежно від складності та обсягу документів. Уповноважені особи ТПП України/регіональної ТПП мають право:

- вимагати від заявника подання оригіналів документів для огляду, додаткових даних, документів, пояснень, доказів настання форс-мажорних обставин тощо;
- відкласти розгляд заяви на два календарні тижні для надання заявником додаткових документів, пояснень тощо, повідомивши його про це письмово;
- продовжити за клопотанням заявника встановлений термін для надання додаткових пояснень, документів, доказів;
- залишити без розгляду заяву, у разі невиконання вимог про надання додаткових пояснень, документів, доказів у встановлений термін, з повідомленням про це заявника письмово.

Можливий спір про визнання протиправною відмови ТПП України в засвідченні форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) та зобов'язання ТПП України видати сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів. Рішення ТПП може бути оскаржене до господарського суду шляхом подання відповідного позову. Відповідачем у даній справі буде ТПП (регіональне відділення). Господарські справи з приводу оскарження рішення ТПП, подаються та розглядаються судом відповідно до територіальної підсудності згідно до господарсько-процесуального законодавства.

Не є форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили): фінансова та економічна криза, дефолт, недодержання/порушення своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, тощо.

Отже, встановлений Урядом карантин визнаватиметься форс-мажором лише у випадку, коли запроваджені ним заходи об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами конкретного договору або законодавчими та іншими нормативними актами з дослідженням причинно-наслідкового зв'язку. При вирішенні питання щодо впливу обставин непереборної сили має бути підтверджено не факт настання таких обставин, а саме їхня здатність впливати на реальну можливість виконання взятого на себе зобов'язання.

Розглянемо конкретну практичну ситуацію. За погіршення епідеміологічного стану, урядом винесено розпорядження щодо заборони масових заходів за участю більше як десятеро осіб та заборонена робота суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, зокрема громадських закладів розважальної інфраструктури. Зацікавлена сторона повинна довести, що вона не має змоги виконувати конкретні зобов'язання (наприклад, провести замовлену вечірку) і що до цієї неможливості привели саме встановлені КМУ карантинні обмеження (обґрунтування наявності причинно-наслідкового зв'язку між встановленим карантинном та неможливістю виконання своїх зобов'язань). Тобто, виконавець організації запланованого культурного заходу із заздалегідь запланованою кількістю учасників в тридцять осіб, зможе довести причинну наслідковість зриву проведення вечірки - оскільки на проведення такого масового заходу є пряма заборона законом.

Отже, підсумовуючи викладене:

- немає автоматичного звільнення від відповідальності сторони (у разі настання форс – мажорних обставин) за не виконання договірних зобов'язань;
- є формалізовані правила засвідчення форс-мажорних обставин (звернення з відповідною заявою до Торгово промислової палати за сертифікатом);
- доведення неможливості виконання договірних зобов'язань покладене на заявника;
- фінансова неспроможність сторони договору не є обставиною, що звільняє від відповідальності.

Література:

1. Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні».

2. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням Президії ТПП України від 18.12.2014 № 44(5), зі змінами та доповненнями, внесеними рішеннями Президії ТПП України від 26.04.2016 № 11(6), 28.09.2016 № 15(13), 23.02.2017 № 20(1), 24.05.2017 № 23(5), 16.07.2018 № 36(4).

3. Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)”.

4. Постанова №211 “Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19” від 11 березня 2020 р.

5. Інтернет ресурс: <https://finclub.net/ua/news/tpp-poiasnyla-ia-k-bude-zasvidchuvaty-forsmazhor-pid-chas-karantynu.html>

6. Інтернет ресурс: <https://ucci.org.ua/rieghional-ni-tp>

Поклонська О.Ю. викладач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПІЛЬНОГО ЗАПОВІТУ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

В цивільному праві інститут спадкування вважається одним із найстаріших, адже він знаходить своє відображення ще з часів римського права. А на сьогоднішній день з урахуванням рівня розвитку правової свідомості та культури громадян, взаємодії національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, набуває популярності питання з приводу особливостей укладення спільного заповіту подружжям. Даний різновид спадкування має право на існування не тільки на території України, але й в іноземних державах, таких як Німеччина, Англія, деякі регіони Іспанії.

Питанням, пов'язаним із інститутом заповіту подружжя та його нотаріальним посвідченням, у своїх наукових працях приділяли увагу Ю. О. Заїка, І. В. Жилінкова, Ю. В. Мица, О. О. Первомайський, З. В. Ромовська, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса та інші [4, с.91].

Слід зазначити, що пропозиція щодо легалізації заповіту подружжя не зустріла єдності серед вітчизняних науковців. Зокрема, Ю. Заїка вважає таку новелу загалом не дуже вдалою.

У свою чергу, доволі позитивно ставляться до можливості скласти спільний заповіт подружжя Є. І. Фурса та С. Я. Фурса. Вони вважають, що схема заповіту подружжя розширює права громадян. Спільне майно не потрібно ділити між подружжям, воно цілком переходить до зазначених спадкоємців, а це призводить до зміцнення подружніх взаємин [4, с.94].

З іншого боку, цю норму було піддано певній критиці окремими фахівцями. Так, на думку Т. П. Коваленка, спільний заповіт подружжя не тільки не створює якихось зручностей, переваг порівняно з укладенням кожним із подружжя окремого заповіту, а навпаки, може стати підставою для неабияких життєвих ускладнень [4, с.94].

Таким чином, одні вважають, що заповіт подружжя встановлює обмеження в суб'єктному складі при передачі майна чи майнових прав, інші вважають, що саме через цей вид заповіту акумулюється єдність спільного майна подружжя та досягається ефект його неподільності, використання за життя як одним, так і іншим членом подружжя спільного майна, набутого за період перебування в зареєстрованому шлюбі [3, с.43].

Поява заповіту подружжя у Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) [1] пояснювалась ідеєю впровадження підтримки сім'ї, захисту прав, законних інтересів чоловіка та дружини, надання можливості подружжю зберегти спільне майно, навіть після смерті другого з подружжя [3, с.43].

Відповідно до ст. 1243 ЦК України, можна виокремити наступні особливості заповіту подружжя:

- ✓ подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності;
- ✓ у разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті;
- ✓ за життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню;
- ✓ у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя [1].

Виходячи зі змісту ст. 1243 ЦК України, можна дійти висновку, що кожен із подружжя може розпорядитись лише винятково своєю часткою у спільному сумісному майні. Цим спростовується необхідність існування інституту заповіту подружжя як способу розпорядження майном, що перебуває в їхній спільній сумісній власності [1].

Доцільно зазначити, що у порівнянні з національним законодавством, питання інституту спільного заповіту подружжя є найбільш врегульованим у Цивільному уложенні Німеччини, адже, його норми характеризуються диспозитивністю змісту заповіту подружжя і правом обрати такий спосіб регулювання спадкових правовідносин, який буде максимально відповідати

побажанням подружжя. На відміну від українського законодавства, у Німеччині спільний заповіт подружжя складається із двох заповітів, у яких подружжя відображає своє волевиявлення на випадок смерті. У такому заповіті зазначається, що все майно у випадку смерті одного із подружжя переходить до того з подружжя, хто залишився живим. При цьому чоловік (дружина) після смерті одного із подружжя втрачає право відкликати заповіт. Натомість за ним зберігається право відмовитись від належного йому за спільним заповітом майна. Така відмова призводить до втрати чинності заповідальних розпоряджень у заповіті подружжя [2].

В свою чергу, в Англії заповіт подружжя розглядається як договір, що зобов'язує того з подружжя, хто пережив іншого не відкликати та не змінювати свій заповіт після його смерті. Проте за життя чоловік та дружина мають право змінити або скасувати спільний заповіт. Якщо чоловік (дружина), які залишились після смерті спадкодавця, зміною чи скасуванням заповіту порушить права спадкоємців, то суд може встановити, що майно того з подружжя, хто пережив іншого належить йому на праві управління (трасту) на користь спадкоємців за заповітом подружжя. Як правило спадкоємцями за договором подружжя є спільні діти спадкодавців [2].

Але, слід зазначити, що є й такі країни, в яких не визнається укладення спільного заповіту подружжя, це зокрема Італія, Франція, Польща, Бразилія, Нідерланди. Позиція даних країн аргументується тим, що відповідно до їх законодавства, заповіт визнається одноособовим актом, тобто відображає волю лише однієї особи.

Отже, виходячи з вище викладеного, можемо стверджувати, що деякі країни дотримуються думки, що заповіт може укладатися лише однією особою, а інші вважають, що поява інституту спільного заповіту подружжя це крок вперед в цивільно-правових відносинах. Але не дивлячись на це, дане питання потребує вдосконалення правового регулювання для уникнення протиріч та незрозумілостей як правового характеру, так і в практичній діяльності.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
(дата звернення: 02.03.2021)
2. Бурлак С.Д., Таран О.С. Заповіт подружжя у праві іноземних країн. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/3317/1/Документ%20Microsoft%20Office%20Word11.PDF>
3. Куценко І. В. Заповіт подружжя: окремі питання правозастосування. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. №6. С.43-46. URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/Kutsenko.pdf>

4. Парасюк М. В. Особливості укладення заповіту подружжя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 3. С. 91-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_3_12

Поліщук М.Г., к.ю.н., доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ МИРОВОЇ УГОДИ

Право на укладення мирової угоди є актуальним засобом врегулювання спорів у цивільному процесі. Окрім того, що інститут мирової угоди є одним із проявів принципу диспозитивності у цивільному процесі, у процесі захисту даний інститут виконує роль важливого інструмента для усунення протиріч між сторонами.

Серед науковців, які досліджували інститут мирової угоди можна виділити Л. О. Грось, Л.М. Орлова, В.В. Комаров, В.В. Петрик, С.О. Халатов та багато інших.

Метою дослідження даної теми є аналіз зарубіжного досвіду застосування інституту мирової угоди та виокремлення деяких прогалин.

Аналізуючи інститут мирової угоди, можна виокремити історичні аспекти, які сприяли розвитку примирних процедур. Римські юристи античності звернули увагу на можливість укладення мирових угод, насамперед тому, що вже тоді судові процеси проводилися на основі змагальності сторін [1]. Теорія римського приватного права щодо примирних процедур та мирової угоди пройшли чималий шлях та мали суттєвий вплив на європейське право. Прикладом може слугувати Цивільний процесуальний кодекс Франції, у якому міститься інститут примирення, як засіб, яким можна попередити спір, або вирішити його за рахунок укладення мирової угоди. Також розглядаючи інші країни, у Сполучених Штатах як і в Україні, мирова угода підлягає поданню до суду з її подальшим там затвердженням. Це робиться для того, щоб суд, до якого звернувся позивач, міг застосувати примус у випадку недотримання такої угоди, а також він слідкує за правомірністю її положень [2].

Також, наприклад, для укладення мирової угоди в цивільному процесі Німеччини між сторонами цивільного спору, виходячи з ЦПК Німеччини, а також з правової природи мирової угоди, необхідна наявність певних передумов: 1) дотримання вимог, передбачених цивільним процесуальним правом для вчинення процесуальних дій, а також вимоги, що пред'являються матеріальним правом для укладання цивільно-правової угоди; 2) мирова угода

повинна бути укладена в суді під час розгляду спору; 3) мирова угода укладається тільки за згодою сторін; 4) мирова угода може включати лише ту частину предмета спору, щодо якої сторони розпорядилися. Отже, в ЦПК Німеччини передбачено занесення умов мирової угоди тільки до протоколу судового засідання без визнання її судом [3].

На мій погляд, аналізуючи українську практику застосування мирової угоди, то ми маємо деякі прогалини у питанні застосування інституту мирової угоди, а саме зловживання. Дана проблема щодо зловживання правом через мирову угоду може бути вирішена судом, а саме при вирішенні питання про визнання мирової угоди суд встановлює наявність у позивача суб'єктивного права, а у відповідача наявних зобов'язань. На підставі цього, з'ясуванням судом фактичних обставин справи має бути обов'язковою умовою визнання мирової угоди судом. Також, укладаючи мирову угоду, важливим аспектом є забезпечення зобов'язання, яке сприяє до лояльності при вирішенні спору та має змогу в разі необхідності компенсувати наслідки невиконання боржником своїх зобов'язань.

Отже, виходячи із практики застосування інституту мирової угоди важливо зазначити, що можна стикнутися з багатьма проблемами, які вимагають, в першу чергу, нормативного врегулювання у майбутньому та потребують уважності сторін при реалізації наданого їм права. На мою думку, вдосконалення практики застосування мирової угоди у цивільному процесі є важливим, тому що на основі зарубіжного досвіду мирова угода є ефективнішим засобом врегулювання спорів, аніж тривалий судовий процес та протистояння сторін.

Література:

1. Ясинок М.М. Мирова угода у цивільному судочинстві: історико-правовий аспект та перспективи розвитку. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 5. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bmju_2013_5_9.pdf
2. Русінова А.В. Мирова угода в цивільному процесі: вітчизняний та міжнародний досвід. Проблеми законотворчого процесу в Україні: шляхи вирішення та перспективи розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та юристів: зб. праць. 2014 р. С. 52-54. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/147786> ;
3. Гарієвська Г.Б. Проблемні питання визнання мирової угоди в Україні та Німеччині. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10. 2011. С. 207-209. URL: http://www.univer.km.ua/statti/4.hariyevska_m._b._problemni_pytannya_vyznannya_myrovoyi_uhody_v_ukrayini_ta_nimechchyni.pdf .

Пустова В.В., студентка НТУ
«Дніпровська Політехніка»

Науковий керівник: Махова Л.О.,
старший викладач кафедри цивільного,
господарського та екологічного права,
НТУ «Дніпровська Політехніка»

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день одним з альтернативних методів вирішення конфлікту є медіація -своєрідна програма примирення; розв'язання суперечки між сторонами за допомогою нейтральної сторони - посередника. То які ж позитивні зміни може принести за собою подібний інститут в Україні, та які його перспективи? Саме ці питання і будуть розглянуті у наведеному дослідженні.

Однією з ключових проблем, яку може вирішити медіація, - надмірна тривалість судових проваджень, особливо це стосується цивільних та кримінальних справ. Оскільки, у цьому аспекті, застосування подібного інституту виступить як ефективний спосіб зниження навантаження на судові органи у країні. Такої ж позиції притримується В.Землянська, яка, аналізуючи рівень вітчизняного судочинства, зауважує, що українські суди не справляються з тією кількістю справ, яка до них надходить, а рівень довіри до судової системи загалом є дуже низьким [1].

Другим, не менш важливим завданням, яке постає на шляху медіації, є висока ймовірність зниження конфліктності у суспільстві. Адже, це буде підхід вирішення спорів через консенсуальні шляхи. Тим самим, ми зможемо зменшити кількість справ, які подаються проти України до Європейського суду з прав людини..

Ще серед важливих аспектів, у яких може допомогти медіація, - соціокультурний розвиток особистості та її ментальний стан. Адже, сучасний подібний інститут - це своєрідна можливість, яка може значно вплинути на людину, а саме дозволить їй поглянути під іншим кутом на проблему, підіймаючи важливі гуманістичні цінності, такі як толерантність, повага, сенс слова. Беручи до уваги принципи цього інституту, на нашу думку, він може значно змінити погляди особистості, тим самим, даючи їй можливість усвідомити, що вирішення конфлікту можливе на початкових стадіях і зовсім необов'язково доводити його до судових органів. Поглиблюючись у медіативний підхід, ми можемо більше зрозуміти наскільки ж важливі полагождені взаємовідносини у суспільстві. А сама його значимість дає нам

змогу глибше зануритися у свою поведінку у соціумі та усвідомити наскільки коректно ми себе поводимо у тій чи іншій ситуації.

Однією з головних особистостей, які відіграють значущу роль у медіаційній процедурі, є неупереджена сторона, яка являє собою особу, яка повинна нейтрально відноситися до конфлікту, що постав. Саме ця особа допоможе дружньо врегулювати ситуацію. Адже, як вважав Паоло Фрере: «ніхто не володіє істиною - ніхто не може нав'язати її іншому, позбавляючи інших слова» [2].

Найбільше б став у нагоді медіатор у сфері бізнесу, оскільки тут присутні і суперечки з контрагентами, і рейдерство, і питання щодо комерційної нерухомості. Як показує практика, через судові органи проблема для представників бізнесу вирішується лише на 25%. У той час як медіація є ефективним способом для вирішення конфліктної ситуації та знаходження компромісу для сторін.

Як зазначає Т.О. Подковенко у своїй статті «Медіація як один з альтернативних способів розв'язання юридичних конфліктів», - висока ефективність медіації визначається її базовими принципами: нейтральність, добровільність, конфіденційність, результативність [3].

Подібний інститут може стати ефективним інструментом для вирішення спорів між юридичними особами. Оскільки, у даному випадку, обидві сторони захочуть зберегти свій статус та репутацію, тому наскільки буде для них вигідніше звернутися до медіатора та пройти медіативний процес вирішення конфлікту, аніж звертатися до суду - очевидно.

У своїй роботі Н. Килинник зазначає, що застосування медіації у врегулюванні сімейних спорів є найбільш ефективним методом, який має виключно позитивні наслідки. Лише завдяки відновленню нормальних взаємин між учасниками спору можливе зміцнення інституту сім'ї в Україні [4].

На наш погляд, очевидним пріоритетом даного інституту примирення є те, що тут не буде переможених. У ході вирішення ситуації та за результатами, обидві сторони залишаються переможцями, оскільки кожна з них буде мати той варіант вирішення, який її задовольнить, а також, звичайно ж, буде на користь обом. Медіативний підхід може розглядатися як інструмент виграшного рішення для обох сторін. Успішною медіація буде вважатися лише у тому випадку, коли її кінцевий результат буде відповідати вимогам сторін конфлікту.

Цінним внеском у розбудову української моделі медіації можуть стати апробовані часом медіаційні моделі зарубіжних країн. Адже, на Заході досвід застосування медіації вже понад 40 років. Майже усі країни Європейського Союзу імплементували у своє законодавство положення Директиви про медіацію для врегулювання цивільних та комерційних спорів.

На сьогодні Нідерланди відомі на весь світ не лише тюльпанами та вітряками. Ця країна досягла значних успіхів у альтернативному вирішенні спорів. Дуже цікавою є модель медіації, яка застосовується на практиці, -

присудова медіація. Представники з даного питання знаходяться при судах, тим самим допомагаючи судовій системі. Як вбачається, нідерландцям вдалося поєднати дві непоєднані речі- судочинство та медіацію.

У Латинській Америці інститут медіації визнано ефективним способом у подоланні корупції.

Запровадження подібного інституту та його розвиток в Україні, надасть нові робочі місця для молодих спеціалістів, що у свою чергу, розширить ринок юридичних послуг. Адже, створення робочих місць, які так затребувані, значно вплине на збільшення фахівців у подібній галузі.

Отже, запровадження інституту медіації впевнено нестиме за собою позитивні зміни та ті рушії сили, які зможуть стати у нагоді для суспільства і держави в цілому.

Література:

1. Землянська В. Альтернатива судам- належить вам// Юридична газета.- 2007. 26 квітня // www.yur-gazeta.com.
2. Freire 2005 — Freire P. Pedagogy of the Oppressed. 30th Anniversary Ed. / Transl. by M. Bergman Ramos. N.Y.—L.: Continuum, 2005.
3. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання юридичних конфліктів / Т.О. Подковенко // Держава і право. — 2009. — Вип. 45. — С. 31-38. — Бібліогр.: 19 назв. — укр.
4. Килинник Н., Ковальчук І. Застосування інституту медіації в справах про розірвання шлюбу. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 24–27.

Ранюк М.С., студент НТУ «Дніпровська політехніка»

Северин В.В., студентка НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Махова Л.О., старший викладач кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ПЛЮСИ І МІНУСИ ПРОЦЕСУ МЕДІАЦІЇ

Медіація - це структуровані переговори, в яких сторони намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди за допомогою третьої незалежної сторони - медіатора.

В медіації використовуються інноваційні технології переговорів, які націлені на прийняття креативних рішень сторонами, і не концентруються тільки на їх правових та інших позиціях, максимально задовольняючи реальні інтереси та потреби всіх сторін. Важливим є те, що сторони самі знаходять шлях вирішення спору, а медіатор тільки організовує процес переговорів, знімає емоційне напруження, перефокусовує увагу сторін з позицій на інтереси, знімає психологічні структурні та інші бар'єри, які перешкоджають прийняттю спільного рішення сторонами, сприяє налагодженню діалогу та встановленню партнерських відносин між сторонами.

У зв'язку з тим, що майже всі спори в Україні розглядаються саме судами і через наявний високий показник звернень до суду, можна дійти висновку, що наша правова система не пропонує своїм громадянам ефективних позасудових способів урегулювання спорів. У порівнянні з судовим або третейським процесом, де рішення приймаються суддею або третейським суддею, медіація має суттєві переваги, а саме: економія часу та коштів, мінімум формальних чинників та впливу держави, досягнення виключно самими сторонами взаємоприйняттого рішення, добровільність і неупередженість процедури, велика ймовірність добровільного виконання сторонами домовленостей, збереження партнерських взаємовідносин між сторонами. Завдяки застосуванню процедури медіації створюється реальна можливість звільнення судів від навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої тяжкості, зосередження на більш серйозних справах і підвищення ефективності системи правосуддя в цілому.

Медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів у розвинених країнах світу. Медіація отримала значного розвитку в країнах Європейського Союзу, Австралії, США та активно розвивається на території країн пострадянського простору.

Наразі, в Україні процедура медіації не регламентована на законодавчому рівні, що значно ускладнює її застосування на практиці. Сьогодні відсутнє законодавче підґрунтя для успішного розвитку медіації як правового і соціального інституту в Україні.

Серед плюсів медіації можна виділити:

- Добровільність процесу

Добровільність в медіації означає, що сторони конфлікту мають право самостійно, з власної волі погодитися на проведення медіації, можуть в будь-який момент припинити свою участь в цій процедурі, а також можуть обирати того медіатора, якому вони довіряють тощо.

Сторони можуть спокійно вирішити конфліктну ситуацію за обопільною згодою, адже в судовому процесі така згода не є необхідною.

Принцип добровільності також діє і відносно медіатора: він має право погодитися проводити медіацію із конкретними особами, або відмовитися від її проведення з будь-яких причин; може припинити проведення процедури тощо.

- **Психологічний комфорт процесу**

Психологічний комфорт учасників у зв'язку з відсутністю змагальності сторін. Сторони можуть контролювати психологічний клімат з боку медіатора та з його допомогою знімати емоційну напругу в даному конфлікті, що призводить до його вирішення без негативних моментів.

- **Економія часу**

Усі розбіжності вирішуються значно швидше, ніж на судовому розгляді завдяки гнучкості процесу та вільному розподілу часу.

- **Зниження вартості процесу вирішення спору**

Окрім часу, можна заощадити кошти та уникнути витрат, необхідних на подолання опору з іншої сторони, що призведе до зростання продуктивності.

Медіація, як правило, є дешевшою та доступнішою від судового порядку вирішення суперечки. Вартість такої послуги обговорюється в індивідуальному порядку, на відміну від витрат у судовому процесі.

- **Можливість діалогу**

В процесі медіації ви можете враховувати безліч фактичних та правових аспектів та не обмежуватись лише предметом спору та предметом доказування (як це відбувається у суді).

Сторони можуть намагатися зрозуміти позицію одне одного, знайти точки перетину та прийти до компромісного рішення. Така можливість зберігається протягом усього процесу, медіація може бути застосована під час досудового розслідування, після передачі справи до суду медіація застосовуватися не може.

Сторони несуть відповідальність за прийняття рішення та його виконання, медіатор — за дотримання правил та принципів процедури.

- **Можливість впливати на результат**

Учасники можуть вплинути на результат за рахунок більшого ступеню контролю за процесом урегулювання суперечки, що гарантує гнучкий шлях до взаємовигідного результату. Адже медіація орієнтована не стільки на конфлікт (з'ясування хто правий, а хто винуватий) або на виграш, скільки на конструктивний пошук рішень, що будуть задовольняти сторони конфлікту.

- **Конфіденційність процедури**

Конфіденційність процедури допоможе уникнути репутаційних втрат та сприятиме підвищенню іміджу підприємства, оскільки не буде розголосу та публічності конфлікту, інформації про особу, компанію в судових реєстрах, реєстрах боржників, ЗМІ, тощо.

Зважаючи на те, що медіація це закрыта форма процесу, на ньому можуть бути присутніми тільки конфліктуючі сторони та їх представники. Посередник буде тримати в секреті всі розмови й усю інформацію, також не робиться ніяких публічних записів, якщо тільки сторонам не знадобиться довести свою угоду до розгляду в судовому порядку.

- **Можливість збереження або відновлення ділових взаємин з партнерами**

Якщо ви маєте на меті збереження стосунків (тривалих ділових, партнерських, особистих, сімейних, трудових тощо), то медіація — залишається єдиним ефективним способом. Після судового розгляду спору, як правило, градус невдоволення зростає, а ділові зв'язки завершуються, партнерство зникає. В бізнес-медіації ви можете досягнути економічно доцільних результатів.

- Можливість запобігти виникненню подібних конфліктів у майбутньому

Насправді, такою можливістю є саме правові прецеденти використання медіації в Україні. Важлива якість процесу, але результат – ще важливіше. Процент успішності мирових угод має бути не менше 50%.

- Гарантія виконання рішення (у випадку успішної медіації)

Сторони медіації самостійно визначають коло обговорюваних питань, варіанти врегулювання конфлікту (спору) між ними, зміст мирової угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та процедури медіації з урахуванням рекомендацій медіатора та інших учасників медіації. У разі невиконання чи неналежного виконання мирової угоди за результатами медіації можна до суду у встановленому законодавством порядку.

До мінусів медіації можна віднести:

- Відсутність формалізації – спеціального закону

Медіація в Україні може набрати значних обертів, коли вступить у силу законопроект №3504 про медіацію. Було проаналізовано прогалини законопроекту, і відправною точкою для цього стали кращі європейські практики, але остаточної сили закон ще не набрав.

Законопроект встановлює мінімальні вимоги до підготовки медіаторів. Тільки медіатори, які відповідають мінімальним кваліфікаційним вимогам, будуть вноситися до офіційних реєстрів медіаторів (публічні веб-сайти), щоб громадськість знала, що обирає кваліфікованого медіатора, коли звертається до цих реєстрів. Слід встановити тимчасові та перехідні положення для медіаторів, які наразі працюють на задовільному рівні і яким треба дати трохи часу, щоб вони відповідали новим вимогам до рівня підготовки. Можна подумати й над тим, щоб пов'язати ці реєстри з центральним веб-сайтом, щоб гарантувати легкий онлайн-доступ до списків медіаторів тим, хто працює у різних географічних регіонах. Інший варіант — зарезервувати визначення «медіатор» для тих, хто відповідає необхідним вимогам до освіти.

- Як наслідок відсутності спеціального законодавства, - низька якість самого процесу медіації на сьогодні в Україні

В Україні надання послуг медіації не організоване централізовано, акцент робиться на самоврядуванні медіаторів. Це корисно, якщо існує жорсткий контроль якості. Зрештою, якість відіграє вирішальну роль для формування довіри серед широкої громадськості.

- Погана реалізація на практиці процесу медіації з-за причини новизни та ще присутньої недовіри до самого процесу

Враховуючи всі переваги медіації, дивно, що в Україні її не використовують частіше. Проект закону про медіацію спрямований на те, щоб змінити цю ситуацію. Він допомагає поінформувати широку громадськість про медіацію як альтернативу судовим процесам.

Поінформованість слід також підвищувати через проведення цілеспрямованих інформаційних кампаній у публічних ЗМІ, а крім того, через суддів, адвокатів та інших надавачів правової допомоги, що інформують окремих учасників судового процесу про їх права. Це стане реальністю лише у випадку, якщо правники самі переконуються у перевагах медіації. Тому доцільно, щоб медіація стала частиною навчальних програм вищих навчальних закладів та інших форм юридичної освіти та навчання. Це не означає, що всіх юристів слід обов'язково готувати як медіаторів, однак вони повинні, принаймні, отримати базові знання щодо цього типу вирішення спорів, щоб уміти надавати поінформовану консультацію клієнтам та сторонам, що вже у судовому процесі.

Забезпечення приміщень для медіації також може збільшити її популярність. У деяких регіонах України існує можливість проводити медіацію в судах (кабінети медіації). Надання схожого приміщення та деяких інших ресурсів при судах може бути хорошим варіантом, але такі приміщення можуть надаватися і в інших місцях, подалі від судів, у нейтральному місці. Особливо за часів Covid-19 слід пам'ятати, що електронна медіація є альтернативою медіації за фізичної присутності сторін. Електронна медіація також корисна у тих населених пунктах, де медіаторів недостатньо. Для належного функціонування електронної медіації слід забезпечити безпечну цифрову інфраструктуру, а медіаторам може знадобитися додаткове навчання.

Зауважуючи вищевикладене, медіація є дуже прогресивною та дієвою процедурою у цивілізованих країнах світу. У тих випадках, де медіація виконує свою функцію, кожна зі сторін досягає бажаного результату в тому чи іншому варіанті.

Безумовно, ми маємо прагнути до юридичних практик цивілізованого світу для того, щоб еволюціонувати як правова держава та суспільство в цілому. Верховній Раді України необхідно остаточно прийняти ухвалений в цілому ЗУ «Про медіацію», щоб закріпити цей процес на законодавчому рівні.

Також необхідно враховувати факт певної незрілості українського суспільства: мало хто конкретно готовий до перемовин з іншою стороною процесу (хоч кримінального, хоч цивільного, тощо). Мабуть це і є однією з проблем на шляху до імплементації медіації до українського законодавства.

Література:

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

2. Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі. Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління / Ерік М. Рунессон і Марі-Лоранс Гі – Вашингтон : [s. n.], 2007. – 68 с.

3. Шамлікашвілі Цисана. Медіація як метод позасудового вирішення спорів / Цисана Шамлікашвілі. – М. : Міжрегіональний центр управлінського та політичного консультування, 2006.

4. Медіація — мистецтво вирішувати конфлікти. Знайомство з теорією, методом і професійними технологіями / [укладачі: Г. Мета, Г. Похмелкіна / Переклад з нім. Г. Похмелкін]. – М. : Verte, 2014.

Савчук В.Р., студентка НТУ
«Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Ільющенко Г.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільного, господарського та
екологічного права НТУ «Дніпровська
політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Інститут відшкодування збитків є одним з найдавніших та фундаментальним при захисті суб'єктів господарювання своїх законних прав та інтересів. Господарський кодекс України (далі – ГК України) у ч. 2 ст. 20 закріплює, що кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів, які захищаються шляхом, зокрема, відшкодування збитків [1, ст. 20].

За загальним правилом, учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено (ч. 1 ст. 224 ГК України). Це є юридичною підставою застосування такого виду відповідальності як відшкодування збитків. На думку Т.Є. Крисань, у всіх випадках необхідною підставою для стягнення збитків внаслідок порушення зобов'язання є протиправність поведінки. Протиправність, як одна з умов відшкодування збитків, може полягати в такому: делікт – протиправна поведінка особи, що заподіяла шкоду, та при цьому не знаходилась у договірних відносинах з потерпілою особою; невиконання або неналежне виконання зобов'язання; дії (бездіяльність) державних органів, органів місцевого самоврядування або

посадовців цих органів; інше порушення цивільних прав особи, яке призвело до виникнення у неї збитків в їх юридичному значенні [2].

Законодавець надав наступні визначення поняття «збитки». Під збитками розуміються, згідно з ч. 2 ст. 224 ГК України, витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Визначення поняття «збитки» встановлює і Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), відповідно до якого збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [3, ст. 22].

Подколзін І.В. розглядає поняття «збитки» в юридичному і економічному значенні. «Чистими» економічними збитками він вважає негативні наслідки у формі зменшення майнових благ як обумовлені, так і не обумовлені діяльністю фізичних чи юридичних осіб, за настання яких не наступає примусовий обов'язок третіх осіб їх відшкодувати чи компенсувати. Збитками, як юридичною категорією, автор вважає лише ті, які виникають внаслідок порушення в межах цивільних чи інших правовідносин, уповноважений учасник яких має право вимагати від зобов'язаної особи відшкодування таких збитків. Дослідник також вказує, що збитки – це статика їх економічного стану, а відшкодування збитків – це їх можлива динаміка юридичного стану, у процесі якої забезпечується реалізація юридичного призначення та функції збитків шляхом звернення потерпілої особи до порушника з вимогою їх грошової компенсації [4].

Сьогодні відшкодування збитків у сфері господарювання здійснюється за такими базовими принципами, як: обов'язкового відшкодування (наділення потерпілої сторони правом на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі); повного відшкодування збитків (обов'язок зобов'язаної сторони відшкодувати збитки у повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі); неприпустимість застереження в господарському договорі щодо виключення або обмеження (у порівнянні із законом) відповідальності у формі відшкодування збитків виробника (продавця) продукції [5]; презумпція вини особи, що заподіяла збитки; обов'язковість застосування своєчасних заходів щодо зменшення розміру збитків.

ГК України вказує, що до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються: 1) вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; 2) додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо),

понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; 3) неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; 4) матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 225 ГК України).

Для того, щоб відшкодувати збитки у сфері господарювання необхідно подати позовну заяву про стягнення збитків до господарського суду. Предметом позову є певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судові рішення. Підставу позову становлять обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу [6; ст. 153]. Позивач повинен довести протиправність поведінки відповідача; розмір завданих збитків; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою відповідача та збитками; вжиття заходів для запобігання (мінімізації) збитків та одержання втраченої вигоди, а відповідач несе тягар доведення відсутності своєї вини у порушенні господарського зобов'язання чи правил здійснення господарської діяльності та зобов'язаний надати суду докази повідомлення ним позивача про порушення зобов'язання у разі посилення другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та заявлення вимоги щодо відповідного зменшення розміру збитків.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що відшкодування збитків є багатофункціональним юридичним механізмом, оскільки слугує не лише мірою господарсько-правової відповідальності, але і водночас є способом захисту порушених прав та запобіжним способом спонукання сторін до належного виконання обов'язків.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144
2. Крисань Т.Я. Збитки як категорія цивільного права України: автореф. дис. канд. юрид. наук, спец.: 12.00.03 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 19 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Подколзін І.В. Збитки та їх відшкодування в договірному праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К., 2009. 22 с.
5. Новошицька В.І. Відшкодування збитків у сфері господарювання: автореф. дис. канд. юрид. наук, спец.: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Вінниця, 2017. 19 с.

6. Господарське процесуальне право: підручник / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець; за заг. ред. В.Д. Чернадчука. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 331 с.

Саксонов В.Б., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ КАТЕГОРІЯМИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Поняття зобов'язання є одним із основних і системоутворюючих у цивільному праві. Проте ця юридична категорія й до сьогодні не має усталеного формулювання, розглядається у різних аспектах і вживається в різних змістовних значеннях як у доктрині, так і в законодавстві. Крім того, поняття зобов'язання подеколи сплутується з іншими правовими категоріями, зокрема із суб'єктивним юридичним обов'язком, а також правочином і договором. Така змістовна невизначеність і логічна сплутаність призводить до численних непорозумінь та породжує чималі проблеми, які мають не тільки теоретичний характер, а й практичне виявлення. До того ж зобов'язання цивільно-правового характеру виникають, змінюються та припиняються і в інших сферах правовідносин. Так, у господарській ми можемо віднести до них майново-господарські зобов'язання.

Поняття цивільно-правового зобов'язання закріплено на законодавчому рівні у ст. 509 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, в якій зазначено, що «зобов'язанням є *правовідношення*, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1]. Але попри те, що визначення зобов'язання достатньо чітко сформульовано на легальному рівні у зазначеній статті, воно й досі неоднозначно використовується як у ЦК України та інших актах національного законодавства, так і у вітчизняній юридичній доктрині.

Передусім зауважимо, що термін «зобов'язання» інколи використовується в юридичній літературі та законодавстві не тільки для характеристики зобов'язального *правовідношення* в цілому, але й для позначення окремого *обов'язку* боржника.

Відзначимо, що суб'єктивний юридичний обов'язок характеризується в спеціальній літературі як покладена на праводієздатного суб'єкта юридичними нормами з метою задоволення інтересів уповноваженої сторони правовідносин міра

необхідної (належної) поведінки їх зобов'язаної сторони, реалізація якої гарантована можливістю застосування державного примусу [2, с. 238-239].

З цього приводу зауважимо, що, наприклад, у ст. 556 ЦК України, в її назві та змісті, вживається термін «виконання зобов'язання». При цьому, в ч. 1 цієї статті спочатку йдеться про «виконання зобов'язання», а потім про «цей обов'язок боржника». Аналогічна ситуація простежується у ст. 557 ЦК України. Але використання такого формулювання, за яким виконується правовідношення (останнє є ключовим словом у легальному визначенні поняття зобов'язання, закріпленому у ст. 509 ЦК України), вбачається не коректним. Виконати правовідношення видається не можливим. Можливо виконати обов'язок (ст. 14 ЦК України «Виконання цивільних обов'язків») [1], умову (умови) договору і т. ін.

Проте, правова конструкція «виконання зобов'язання» знайшла відображення і в численних інших статтях та навіть назвах глав ЦК України (гл. 48 «Виконання зобов'язання», гл. 49 «Забезпечення виконання зобов'язання»). Глава 22 Господарського кодексу (далі – ГК) України також має назву «Виконання господарських зобов'язань», що повторюється не тільки в статтях цієї глави, а й в інших. Наприклад, у ч. 3 ст. 216 ГК України йдеться про «виконання прийнятих зобов'язань у натурі», що також не відповідає змісту поняття зобов'язання (як і господарського зобов'язання) закріпленому в законодавстві (ст. 509 ЦК України, ст. 173 ГК України) [3].

Виходячи з відповідних доктринальних і легальних формулювань, ототожнення поняття «зобов'язання» та «обов'язку» важко визнати вдалим. Крім того, що ці поняття мають різні змістовні визначення, обов'язок боржника, поряд із правом кредитора, є лише однією зі складових змісту зобов'язання як певного правовідношення (що передбачає обов'язок боржника і відповідне йому право кредитора).

Слід також звернути увагу й на співвідношення понять «зобов'язання» і «правочину». У ст. 202 ЦК України вказано: «1. Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. 2. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори)». З приводу цього В. Г. Ротань зазначає, що у порівнянні з ЦК 1963 р. чинний Цивільний кодекс України більш чітко розмежував правочин як юридичний факт і зобов'язання (права та обов'язки), що виникають на підставі цього юридичного факту [4, с. 28]. У господарському ж законодавстві поняття «зобов'язання» іноді підміняє категорію «правочин». Так, у ст. 208 ГК України йдеться про визнання недійсним вчиненого господарського зобов'язання. Проте, як відомо, згідно з термінологією ЦК України, вчиняється та визнається недійсним правочин. Отже, у ст. 208 ГК поняття правочину ототожнюється з поняттям зобов'язання (господарського). У ч. 2 ст. 202 ГК України також йдеться про визнання недійсним зобов'язання (а не правочину) [3].

Звертають на себе увагу й положення Цивільного та Господарського кодексів України, в яких категорія зобов'язання ототожнюється з поняттям договору [4, с. 169]. Так, слід вказати на главу 51 ЦК України, в назві якої йдеться про «правові наслідки порушення зобов'язання», а також про «відповідальність за порушення зобов'язання». Проте, «порушення праввідношення» (нагадаємо, що останнє є ключовим словом у визначенні поняття зобов'язання відповідно до ст. 509 ЦК України) видається не найбільш вдалим формулюванням, адже зазвичай йдеться про порушення умови (умов) договору.

Ототожнення категорії зобов'язання з поняттям договору знаходимо і в Господарському кодексі України (статті 176, 193, 206). Так, у ч. 3 ст. 193 і ч. 3 ст. 216 ГК йдеться про «порушення зобов'язання», а не порушення умови (умов) договору. У ст. 206 ГК, що має назву «Розірвання господарського зобов'язання», також фактично ототожнюється поняття зобов'язання з категорією договору.

У ст. 208 ГК йдеться про визнання господарського зобов'язання недійсним. Утім, відповідно до норм ЦК України (ч. 2 ст. 16) недійсним може бути визнано правочин, а згідно із ч. 2 ст. 20 ГК України [3] недійсною може бути визнано господарську угоду.

На думку А. Г. Яреми, подібні випадки є проявами втрати чіткого розуміння змісту категорії зобов'язання, що в певній мірі створює ситуацію правової невизначеності [4, с. 169].

Отже, необхідно відрізнити поняття зобов'язання цивільно-правового характеру (праввідношення, в якому є дві сторони – боржник і кредитор) від поняття суб'єктивного юридичного обов'язку (виду і міри належної поведінки суб'єкта праввідносин). Виходячи з доктринальних і легальних формулювань, ототожнення поняття «зобов'язання» та «обов'язку» важко визнати вдалим. Крім того, що ці поняття мають різні змістовні визначення, обов'язок боржника, поряд із правом кредитора, є лише однією зі складових змісту зобов'язання як певного праввідношення (що передбачає обов'язок боржника і відповідне йому право кредитора).

Крім того, вбачається не коректним ототожнення поняття зобов'язання з поняттями правочину (дії особи, спрямованої на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків), а також договору (домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків).

Насамкінець слід відзначити, що правильне та коректне розуміння та використання поняття зобов'язання є надзвичайно важливим не тільки для теорії, а й для підвищення рівня практики правозастосування і юридичної культури в цілому. Тому подальші наукові розвідки цієї проблематики повинні сприяти формуванню чіткої правової визначеності цього поняття, однозначності розуміння його змісту й відокремленню від інших правових категорій.

Література:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. – 480 с.
3. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.

Сєдова Д.Ю., студентка НТУ «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Ільющенко Г.В.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права, НТУ «Дніпровська політехніка»

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Загальні засади досудового порядку вирішення господарських спорів закріплені у двох частинах ст. 19 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) [1, ст. 19]. Хоча вітчизняне законодавство не дає визначення поняттю «досудове вирішення господарських спорів», іноді його тлумачать як сукупність різних альтернативних (позасудових) способів урегулювання (вирішення) спорів. Вагомості та значущості цьому способу додає стаття 124 Конституції України [2, ст. 124] в якій передбачено можливість визначення законом обов'язкового досудового порядку урегулювання спору.

Досудове врегулювання господарського спору, згідно зі ст. 19 ГПК України, застосовується за взаємною згодою сторін, або у випадках, коли він є обов'язковими згідно із законом та є найбільш швидким, простим і невитратним способом усунення конфліктної ситуації з господарських відносин та впровадження господарського правопорядку [3, с. 229].

Початком врегулювання господарського спору в досудовому порядку вважається подання претензії іншій стороні. У ч. 2 ст. 222 Господарського кодексу України (далі – ГК) зазначається, що підприємства й організації, чий права та законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав та інтересів звертаються до нього з письмовою

претензією. Претензія розглядається в десятиденний строк, який обчислюється з дня одержання претензії. В тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепроверки забракованої продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців. У разі необхідності сторони можуть звірити розрахунки, провести експертизу або вчинити інші дії необхідні для розгляду претензії по суті.

На даний час існує дві позиції: в основі першої лежить ідея збереження та вдосконалення досудового врегулювання господарських спорів, а друга ґрунтується на необхідності скасування цього правового інституту. Необхідно зазначити, що ініціатори всіх розроблених у свій час проектів нової редакції Господарського процесуального кодексу України дотримувалися саме другої позиції, так як в цих законопроектах не згадувалось про досудове врегулювання спорів. На думку Т.С. Дунайло, переваги досудового врегулювання спору очевидні, оскільки якщо господарський суд прийме справу до провадження, розгляне й вирішить її не менше як за два-три місяці, то задоволення претензії відбуватиметься приблизно один або два місяці залежно від складності перевірки обґрунтованості вимог [4, с. 14].

Ще однією перевагою досудового врегулювання господарського спору можна вважати те, що застосування сторонами претензійного порядку дозволяє їм зекономити на судовому зборі. Якщо подання до господарського суду позовної заяви майнового характеру забирає 1,5% ціни позову та не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також оплату послуг представника, то претензія вимагає лише витрат на відправлення її контрагенту (порушнику) [5].

Водночас деякі фахівці вказують і на недоліки досудового порядку, а саме: відсутність можливості отримання акта преюдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце під час виникнення певних правовідносин, наприклад договірних, і, відповідно, дається юридична оцінка вчиненим діям (резолютивна частина рішення); немає жодної гарантії на позитивне вирішення конфлікту; імовірно, що винувата сторона не відповість у встановлений законом строк на претензію або просто проігнорує її, що дасть їй можливість затягнути вирішення спору й виграти мінімум 2–3 місяці до звернення до суду; претензійний порядок дасть винуватій стороні можливість на свою користь представляти обставини справи, навіть перекручувати факти, давати неповний перелік документів, приховувати обставини справи й ухилятися від відповідальності; визнання або навіть часткове визнання претензії ще не свідчить, що вимоги будуть виконані [6, с. 3].

Отже, підсумовуючи вищезгадане, можна стверджувати наступне: правова природа досудового врегулювання господарських спорів полягає в отриманні додаткового засобу захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин. Застосування або відмова від застосування

зазначеного правового інституту є виключним правом, а не обов'язком сторін (за винятком випадків передбачених законом). Отже, в контексті господарського судочинства досудове врегулювання спору має свої переваги та недоліки. До позитивних рис досудового порядку врегулювання господарського спору необхідно віднести оперативність та економність вирішення конфлікту, а негативними рисами – низьку ефективність виконання вимог претензії та відсутність санкцій за порушення строків розгляду й невиконання претензії.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2019. 224 с.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Граб С.О. Досудове врегулювання спору як важливіша стадія в господарському процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. Т. 2. С. 15–19.
4. Дунайло Т.С. Претензійна пастка. *Юридична газета*. 2009. № 12 (24). С. 14 -16.
5. Собуцька О.А. Проблемні аспекти досудового врегулювання господарських спорів та шляхи їх вирішення. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82
6. Стасюк С. Досудове врегулювання спору: можливість чи необхідність? *Юридична газета*. 2004. № 20(32). С. 3.

Легеза Ю.О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

Угріна А.С. - адвокат, аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ МЕЖ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Відповідно до даних Держгеокадастру «Про стан встановлення меж населених пунктів від 27.01.2020р.» станом на 01.01.2020р. в Україні налічується 28 299 населених пунктів (без урахування АР Крим та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей), з них встановлено

межі у 21 702 населених пунктах, що становить 76,7 % від їх загальної кількості [1].

Процедура встановлення (зміни) меж населених пунктів це досить складний та довготривалий процес, який ускладнюється недосконалою законодавчою базою, застарілих генеральних планів та техніко-економічного обґрунтування їх розвитку. Більшість науковців вважають, що проблема встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць повинна бути вирішена шляхом прийняття спеціального Закону «Про засади адміністративно територіального устрою України». Але, вважаю, що дану проблему не вирішити прийняттям спеціального закону, це міг би бути короткий шлях, але він суперечить нормам Конституції України.

Так, існує проект Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України», який мав би визначати засади адміністративно-територіального устрою України, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць. Але, на сьогоднішній день, коли існує нагальна необхідність заповнення наявних прогалин у законодавчому регулюванні засад адміністративно-територіального устрою держави саме шляхом прийняття базового закону, цей Закон не прийнятий, оскільки Проект має досить суттєві недоліки.

Найголовнішим недоліком проекту є невідповідність покладеної в його основу концепції побудови та регулювання питань адміністративно-територіального устрою конституційним нормам [2]. Невідповідність проекту Конституції України полягає в наступному:

У проекті використовується класифікація елементів системи адміністративно-територіального устрою, яка не ґрунтується на конституційних нормах.

Визначену Конституцією України систему адміністративно-територіального устрою України пропонується доповнити таким не передбаченим Основним Законом елементом, як *грумада*. Хоча відповідний підхід вже застосовується у законодавстві України про місцеве самоврядування та про добровільні об'єднання територіальних громад, але у ст. 133 Конституції України не передбачено такого елемента системи адміністративно-територіального устрою, тож введення його до цієї системи нормами звичайного закону є неприйнятним [2].

У положеннях проекту до компетенції місцевих рад віднесені певні повноваження щодо вирішення шляхом їх власного волевиявлення окремих питань територіального устрою, зокрема, питань утворення та ліквідації районів у містах, встановлення (зміни) меж села, селища.

З цими приписами не можна погодитись у повній мірі, оскільки питання територіального устрою не є питаннями місцевого значення, які відповідно до ч. 1 ст. 140 Конституції України можуть самостійно вирішуватись територіальною громадою в межах Конституції і законів України.

Запровадження підходу, за яким повноваження, наприклад, щодо утворення та ліквідації районів у місті віднесено до виключної компетенції місцевих рад, *де-факто* означатиме, що держава змушена буде пристосовувати систему місцевих органів державної влади до рішень відповідних місцевих рад, що не відповідає принципу територіального верховенства держави і конституційним засадам здійснення державної влади в Україні. З тих же причин виглядає досить необґрунтованим підхід, за яким місцева рада на свій розсуд визначатиме межі відповідної адміністративно-територіальної одиниці [2].

Література:

1. Встановлення меж населених пунктів. Дані держгеокадастру. 27.01.2020. URL: <https://e.land.gov.ua/services>.
2. Проект Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України» від 24.01.2020р. № 2804 / Відомості Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986 (дата звернення: 16.10.2020).

Фокша Л.В., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БАНКРУТОМ

Важливим інструментом захисту прав громадян є запровадження в Україні інституту відновлення платоспроможності фізичних осіб, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Така можливість з'явилася з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства від 18.10.2018р. № 2597-VIII [1].

Законодавче закріплення процедури банкрутства фізичної особи містить в собі ряд позитивних моментів як для боржника, оскільки дозволяє йому відновити статус повноцінного учасника цивільно-правових відносин, так і кредитора, це можливість позбутися «безнадійних» клієнтів, так і для суспільства в цілому, забезпечує збереження балансу інтересів кредитора та боржника [2].

Згідно діючого законодавства, провадження у справі про неплатоспроможність боржника - фізичної особи бути відкрито лише за заявою боржника і розглядається господарським судом за місцем знаходження боржника. Згідно ст.115 Кодексу, таке можливо за умов, якщо: 1) розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить

не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати; 2) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців; 3) ухвалено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення; 4) існують інші обставини, що свідчать про загрозу неплатоспроможності [1].

Разом із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржник зобов'язаний подати пропозиції щодо реструктуризації боргів (проект плану реструктуризації боргів).

Для порушення справи про банкрутство у боржника є обов'язок подати декларацію про свій майновий стан за три роки (за кожен рік окремо), що передували поданню до суду відповідної заяви, і така декларація повинна містити інформацію не тільки щодо майна боржника, а і щодо майна, доходів та витрат членів його сім'ї, що перевищують 30 розмірів мінімальної заробітної плати. Така вимога дозволить об'єктивно оцінити майновий стан боржника та може надати інформацію щодо можливих підстав, що спричинили фінансову неспроможність.

Вбачається за необхідне розширити перелік осіб, які мають право подати заяву про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, і включити до переліку і кредиторів, оскільки неплатоспроможність боржників покладає тягар майнових втрат, перш за все, на кредиторів. При цьому, обов'язковим є закріплення досудового врегулювання спору. Також вважаємо необхідним визначення підстав для відкриття справ за заявою кредитора (розмір боргу, строк його виникнення, докази наміру кредитора вирішити справу в досудовому порядку).

В процедурі банкрутства фізичної особи є дві стадії: 1) реструктуризація боргів та 2) визнання боржника банкрутом і введення процедури погашення боргів, яка розпочинається, якщо план реструктуризації боргів боржника не було затверджено кредиторами або вони вирішили перейти до процедури погашення боргів боржника.

Господарський суд при постановленні ухвали про завершення процедури погашення боргів боржника та закриття провадження у справі про неплатоспроможність ухвалює рішення про звільнення боржника - фізичної особи від боргів.

При цьому, протягом п'яти років після визнання фізичної особи банкрутом не може бути відкрито провадження у справі про неплатоспроможність за її заявою, крім випадку, якщо боржник погасив усі борги в повному обсязі. Фізична особа не може вважатися такою, яка має бездоганну ділову репутацію, протягом трьох років після визнання її банкрутом [1].

Сучасні економічні відносини досягли того рівня розвитку, при яких процедура банкрутства не є чимось катастрофічним. Банкрутство в сучасних

умовах – це процедура забезпечення виконання боргових зобов'язань з урахуванням інтересів як боржника, так і кредитора.

При цьому аналіз правових підстав для порушення справ про банкрутство в розвинутих країнах свідчить що в одних країнах законодавство направлено переважно на захист інтересів неплатоспроможного боржника, в інших - на захист інтересів кредитора.

Створення законодавчої бази, що забезпечить баланс інтересів кредиторів, боржників, суспільства - це один з пріоритетних напрямів реформування вітчизняного законодавства. Банкрутство фізичної особи має стати цивілізованим інструментом, перш за все, відновлення її платоспроможності, що забезпечить здатність особи в подальшому уникнути небажаних кризових моментів.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 14.03.2021).

2. Загоруй, Л. М. (2020). БАНКРУТСТВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ - НЕ ПІДПРИЄМЦЯ. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 1(89), 204-212. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.204-212>

Чихович М., студент магістратури
Wyższa Szkoła Humanitas (Польща)

Чебикіна Т.С., старший викладач
кафедри цивільного, господарського та
екологічного права НТУ «Дніпровська
політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ

Одними з найважливіших аспектів реформування системи охорони здоров'я є темпи здійснення намічених змін. Здатність до здійснення швидких змін в конкретній країні залежить від ролі окремих учасників проведення реформи, які підтримують зміни або протистоять їм.

Радикальна реформа охорони здоров'я в Сполученому Королівстві Великобританії і Північної Ірландії була проведена урядом всупереч потужної опозиції з боку Британської медичної асоціації і значної частини населення за короткий період. При цьому урядом виділялися кошти для прискорення впровадження системи управління ресурсами лікарень, що сприяло припиненню

медичних працівників у власників державних цінних паперів, шляхом фінансової підтримки комп'ютеризації процесу управління і ведення медичних карт пацієнтів. Переконаність уряду країни в необхідності реформи була така, що воно діяло без досвідчених проектів при мінімальних консультуванні, чому сприяло більшість в унітарній національному уряді в справі здійснення зазначеної реформи.

Перебудова системи охорони здоров'я в Новій Зеландії здійснювалася аналогічним чином, і не дивлячись на те що реформи мали суперечливий характер і стикалися зі значною протидією, вони були проведені швидко. Деякі автори пояснюють швидке здійснення реформ в цих країнах характером політичних систем.

У Нідерландах і Німеччині організаційна структура разом з основними соціальними і політичними цінностями призвела до більш обережного, поступового переходу до реформи.

Реформи охорони здоров'я в Італії і Греції проводилася за принципом наростання. Ключові аспекти планів реформ, наприклад, зміна основного джерела фінансування (від соціального страхування до загального оподаткування) і розробка нових моделей надання медичних послуг, були реалізовані лише частково. Причиною обмеженості часткового проведення реформ є протистояння політичних партій і зацікавлених груп, нестача кваліфікованих кадрів для здійснення змін, надання місцевим органам влади значної самостійності у встановленні пріоритетів [1].

Ключовими факторами здійснення реформи охорони здоров'я є статус і повноваження центрального органу влади галузі. Так делегування повноважень страхових компаній або регіональному / місцевим органам влади і призвело до того стану, коли міністерство охорони здоров'я, відповідаючи за хід здійснення реформ, мав мало повноважень і механізмів для проведення, що характерно на цьому етапі і для України в зв'язку з відсутністю вертикалі управління. Прикладом може бути Російська Федерація, в якій значну частину реформування системи проводили регіональні органи влади лише при слабкому керівництві міністерства. Аналогічна ситуація в Казахстані привела до повернення контролю за системою охорони здоров'я в руки центрального уряду.

Крім умов і характеру процесу реформ, ключовими визначальними факторами їх здійснення є чотири групи учасників даного перетворення:

- населення;
- медичні працівники;
- політичні діячі та чиновники;
- зацікавлені групи.

Широка публічна підтримка реформи може бути ефективним каталізатором змін, так само як і її відсутність може стати серйозною перешкодою для проведення, хоча, як свідчить досвід, думка пацієнта про реформу охорони здоров'я в багатьох випадках враховується слабо.

Література:

1. Лехан В. Аналіз результатів реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах : позитивні наслідки, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. Україна. Здоров'я нації. 2015. №3. С. 67 – 86.

Герасимов А.Є., курсант ІІ курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Ярошенко А.С., к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

На сьогодні екологічні проблеми в Україні стали дуже актуальними. Українці дедалі більше подорожують за кордон у європейські країни, і бачать, як там вирішуються екологічні питання. Стан навколишнього середовища насамперед залежить від того, наскільки багато уваги приділяє цьому державна влада. Державний екологічний контроль здійснюють спеціально уповноважені державні органи, які і відповідають за дотримання та виявлення фактів порушення екологічного законодавства фізичними та юридичними особами.

До нормативних актів, що регламентують державну політику щодо напрямку вдосконалення екологічної ситуації у країні, слід віднести такі: Закон України (далі ЗУ) «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 р., Кодекс України про надра від 27 лютого 1994 р., а також ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р.

Зараз найголовнішими напрямками державної екологічної політики є підвищення рівня суспільної екологічної свідомості (спонсорувати громадські організації, що займаються вирішенням екологічних проблем), досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, забезпечення екологічно збалансованого природокористування, удосконалення регіональної екологічної політики. Для

виконання цих завдань Україна має провести певні реформи у сфері екологічного права, удосконалити нормативно-правові акти, які відносяться до сфери екологічних відносин [1].

Державним органом екологічного контролю є Державна екологічна інспекція України. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19.04.2017 р. встановлює завдання, права, структуру та повноваження цього органу, тобто затверджує порядок його діяльності. Основною проблемою Державного органу екологічного контролю є те, що складенні ним протоколи та зібрані докази не є допустимими для слідства і суду (ці докази та сам факт порушення екологічних норм на підприємствах повинні бути зафіксовані органами, що уповноважені на складання протоколів про адміністративні правопорушення, наприклад, Національною поліцією), а поліція через велику кількість справ не встигає займатися екологічними справами та вважає їх не такими важливими [2].

До актуальних проблем здійснення державного екологічного контролю можна віднести наступні: відсутність нормативно-правових актів, які б дозволяли на законних підставах проводити перевірки підприємств, фабрик, заводів; корупційні прояви під час перевірок таких підприємств (управляючі дуже хочуть, щоб їх бізнес працював, зайві хвилюванні не потрібні через можливі порушення – легше заплатити гроші); некваліфікований склад фахівців, що проводять такі перевірки; відсутність достатнього забезпечення обладнанням у лабораторіях, які роблять формальні висновки щодо дотримання екологічних норм на підприємствах; відсутність законних підстав та повноважень для контролю за об'єднаними територіальними громадами (далі ОТГ), які у більшості випадків порушують екологічне законодавство (незаконне використання природних ресурсів, забруднення та засмічення території, в межах якої існує ОТГ) [3].

Отже, слід зазначити, що в даний момент в Україні існує низка проблем, пов'язаних зі здійсненням державного екологічного контролю. Насамперед, це стосується недосконалості нормативно-правової бази екологічного права. Дуже важливим кроком до рішення цих проблем є регламентація та правове закріплення повноважень головного державного органу зі здійснення екологічного контролю – Державної екологічної інспекції України. Це дасть змогу цьому органу правомірно здійснювати перевірки підприємств, контролювати діяльність ОТГ у сфері екологічної діяльності на їх території. У той же час збільшення повноважень може призвести до збільшення проявів корупції у сфері екологічних правовідносин. Тому тут слід діяти дуже грамотно та роздумливо, щоб такі зміни не призвели до виникнення других, більш серйозніших проблем.

Література:

1. Матус С.А., Левіна Г.М., Карпюк Т.С., Денищик О.Ю.: Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля / аналітичний звіт. Київ, 2019 р. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf (дата звернення: 18.02.2021).
2. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р. № 275. Офіційний вісник України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/275-2017-p> (дата звернення: 18.02.2021).
3. Які головні проблеми слід невідкладно вирішити в системі державного екологічного контролю: Пресслужба ПАЕУ // Ecobusiness group. 04.09.2020. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yaki-golovni-problemy-slid-nevidkladno-vyrishyty-v-systemi-derzhavnogo-ekologichnogo-kontrolyu> (дата звернення: 19.02.2021).

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Бевзенко В.М., суддя Касаційного адміністративного суду Верховного Суду д.ю.н., професор

ТЛУМАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ НОРМ ПРАВА: ЗМІСТ, ПРАВИЛА, МЕТОДОЛОГІЯ, ОСОБЛИВОСТІ²

Під час розгляду і вирішення адміністративної справи, розв'язання процесуальних викликів суб'єктами, які так чи інакше залучаються до цих правовідносин (адміністративний суд, фізичні, юридичні особи, учасники адміністративної справи, представники, учасники адміністративного процесу), у взаємозв'язку застосовуються норми права різної природи і галузевої належності.

Залежно від тлумачення, – відповідним буде і правозастосування. Неправильне, частково правильне або необ'єктивне тлумачення норм права обумовлюватиме їх неправильне правозастосування.

Тлумачення норм права, як правило, здійснюється у такій послідовності: тлумачення норм конституційного права, тлумачення норм адміністративного (публічного матеріального) права, тлумачення норм адміністративного процесуального права. Від прочитання і тлумачення норми матеріального права залежатиме, як розвиватиметься адміністративний процес, які наступні процесуальні дії будуть вчинені адміністративним судом та які процесуальні наслідки наставатимуть для учасників адміністративної справи.

Розтлумачити закон означає з'ясувати значення його слів, тобто заново відтворити ті уявлення про факти, цінності й зобов'язання, що дістають у ньому своє визначення (§ 4, 1). Однак наведена в законі інформація про передумови певного правового наслідку і про те, яким має бути сам правовий наслідок, не завжди буває цілком точною та однозначною. Це зумовлено не лише не завжди ясним і зрозумілим або не зовсім чітко сформульованим розумінням норми закону. Навіть якби це було можливо, мова – засіб спілкування – впливала б через притаманні їй неточності й розмиті контури понять на процес отримання інформації із закону [1, с. 78].

Закони та інші нормативні акти наповнені численними відносно визначеними юридичними словотвореннями й містять різноманітні застереження, що дає можливість неоднозначного тлумачення змісту. З огляду

---

² Більш докладно про тлумачення в адміністративному процесі див. Адміністративний процес України : теорія, практика : Підручник. Заг. ред. д. ю. н., проф. Бевзенка В. М. Пер. з нім. і адапт. Рижкова Г. В. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 173–179.

на це юридичні рішення ніколи не будуть об'єктивно правильними, тобто заснованими на доказах у математичному розумінні. Частина рішення завжди буде присвячена оцінці обставин справи. Для того, щоб ці рішення були повністю прийнятними та максимально об'єктивними, мають існувати загальноприйнятні правила їх прийняття. Однакове застосування відповідних правил у всіх необхідних випадках робить право зручним для використання, прозорим та передбачуваним. Має існувати єдиний, визнаний усіма метод застосування права. Під методом у цьому випадку розуміється шлях від абстрактного права до конкретного правового рішення, що, поміж іншим, досягається тлумаченням правових норм [2, с.7].

Очевидно, що рух і перспективи адміністративної справи залежатимуть, обумовлюватимуться тлумаченням, застосуванням і змістом не лише норм процесуального, а й матеріального права, розумінням і знанням їх особливостей.

Перш ніж перейти до ретельного аналізу сутності й особливостей тлумачення норм права в адміністративному процесі, слід задатися запитанням, – а чи завжди існує потреба у такому тлумаченні, чи зобов'язані ми тлумачити норму права одразу і безумовно?

Вважаємо, що відповідь на це запитання – ні, оскільки тлумачення як процес розумової юридичної діяльності здійснюється винятково за настання певних умов, які впливають із запропонованого визначення й сутності тлумачення.

Отже, що це за умови допустимості тлумачення і які правила про можливість тлумачення можна вивести? Запропонуємо такі загальні правила можливості тлумачення норми права:

1. тлумачення норми (норм) права одразу і безумовно довільно здійснюватися не може, такому тлумаченню мають передувати передумови – норма містить оціночні чи невизначені поняття, містить відсилку до інших норм права, застосування норми права передбачає здійснення процесуальних повноважень у межах процесуального розсуду. Якщо після дослідження певної норми права ми переконалися, що вона: 1) містить оціночні чи невизначені поняття, відсилку до інших норм права та/або 2) передбачає здійснення процесуальних повноважень у межах процесуального розсуду, – то слід зробити висновок, що є підстави і об'єктивна потреба тлумачення такої норми права;

2. якщо ж норма права є: однозначно–зрозумілою, імперативно–вичерпною, тобто не містить у собі оціночних, невизначених понять, не містить відсилки до інших норм права та/або не передбачає здійснення процесуальних повноважень у межах процесуального розсуду, – то підстави і об'єктивна потреба тлумачення такої норми відсутні. Ця однозначна норма права одразу безумовно має застосовуватися, без жодного тлумачення.

Прикладом такої однозначно–зрозумілої, імперативно–вичерпної норми права є частина 2 статті 170 Кодексу адміністративного судочинства України –

«Про відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви»;

3. тому перед тлумаченням норми права слід пересвідчитися, що вона 1) містить оціночні чи невизначені поняття, відсилку до інших норм права та/або 2) передбачає здійснення процесуальних повноважень у межах процесуального розсуду, а тому існує об'єктивна потреба її тлумачення. Якщо ж ці умови допустимості тлумачення норми права (норма права містить оціночні чи невизначені поняття, відсилку до інших норм права та/або передбачає здійснення процесуальних повноважень у межах процесуального розсуду) – відсутні, то й відсутня об'єктивна потреба її тлумачення і така норма права має одразу й безумовно застосовуватися.

Усі норми Кодексу адміністративного судочинства України умовно можна поділити на два види: 1) норми, які можуть тлумачитися і у їхньому тлумаченні існує об'єктивна потреба; 2) норми, які не можуть тлумачитися і у їхньому тлумаченні немає об'єктивної потреби.

Тому, оцінюючи норму адміністративного процесуального права, насамперед, слід пересвідчитися в існуванні умов допустимості її тлумачення і за підсумками такої оцінки, – визначати до якого виду норм вона належить. У залежності від виду норми адміністративного процесуального права – робитиметься висновок про можливість/неможливість тлумачення цієї норми.

Описуючи тлумачення в адміністративному процесі, увагою не можна оминати і ризики (небезпеки) правильності такого тлумачення, які можуть постати, якщо тлумачення хибне. Так «розширене» тлумачення приписів норми Кодексу адміністративного судочинства України є небезпечним і подекуди – порушенням принципу законності, оскільки для учасників адміністративної справи, їх представників, інших адміністративних судів створює ситуацію невизначеності, коли судова практика формується всупереч очевидних і однозначних приписів норм Кодексу адміністративного судочинства України.

Після такого розширеного тлумачення може виникнути ситуація, коли судова практика сформована в один спосіб, а норми Кодексу адміністративного судочинства містять зовсім інші, відмінні від цієї практики приписи й положення

Література:

1. Циппеліус Р. Методика правозастосування. К. : ТОВ «ВО «Юстініан», 2016.
2. Німецька методика права : навчальний посібник. Е. Соколов, С. Роснер, Р. Мельник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019.

Болобан Д.А., аспірант кафедри адміністративного та господарського права, Запорізького національного університету

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ В УКРАЇНІ

Стрімка динаміка сучасного економічного розвитку породжує глибокі системні зміни у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, у тому числі і сфері правового життя. Внаслідок впливу зазначених процесів, на даний момент відбувається поступова трансформація системи публічного права, зокрема, виникають нові суспільні відносини, які потребують адміністративно-правового регулювання. Одними з таких відносин є суспільні відносини, що виникають у сфері впровадження та використання платних автомобільних доріг, з огляду на що, вкрай актуальним є дослідження елементів механізму адміністративно-правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні, зокрема принципів.

У юридичній науці існують різні погляди на визначення поняття «принципи адміністративно-правового регулювання», тому не зупиняючись детально на їх аналізі, вважаємо доцільним у даному дослідженні використовувати визначення запропоноване П.М. Рабіновичем: «керівні засади, які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і розвитку людини та суспільства і визначають зміст та спрямованість правовою регулювання» [1, с.102], як такого, що охоплює всі основні його ознаки й надає загальне його розуміння.

Адміністративно-правове регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг, як і адміністративно-правове регулювання будь-яких інших суспільних відносин базується на певних принципах, які умовно можна розділити на два види: загальні і спеціальні.

Загальними принципами переважно є фундаментальні правові принципи, які стосуються розроблення державної політики у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства, оскільки вони є базовими, вихідними положеннями в процесі розроблення державної політики з впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні [2, с.32].

Серед даної групи принципів найбільше значення мають принципи: науковості, системності, реалізму в установленні співвідношення цілей та інструментів їх досягнення та принцип альтернативності.

Принцип науковості полягає в тому, що при розробленні державної політики з впровадження та використання платних автомобільних доріг, основою повинні бути теоретичні напрацювання світової та вітчизняної науки, а також позитивний досвід впровадження платних автомобільних доріг у зарубіжних країнах [3, с.119].

Своєрідним доповненням до даного принципу є принцип системності адміністративно-правового регулювання у цій сфері, який полягає в урахуванні механізму взаємодії сфери платних автомобільних доріг з іншими сферами життєдіяльності суспільства [3, с.120].

Наступним, чи не найголовнішим принципом є принцип реалізму у встановленні співвідношення цілей та інструментів їх досягнення, згідно з яким при розробленні державної політики з впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні, суб'єкти повинні чітко прораховувати наслідки того чи іншого рішення для досягнення встановленої цілі. Ігнорування даного принципу веде до неефективності адміністративно-правового регулювання сфери в цілому.

Ще одним загальним принципом адміністративно-правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні є принцип альтернативності, відповідно до якого, при розробленні політики у даній сфері держава повинна враховувати різні варіанти її розвитку, що дає можливість ефективно здійснювати адміністративно-правове регулювання за будь-яких обставин.

Спеціальними є принципи, які стосуються безпосередньо самого процесу розроблення державної політики у сфері платних автомобільних доріг. Дана група принципів враховує особливості сфери та потреб населення [4, с.54].

Серед даної групи принципів варто виділити наступні:

- економічної та соціальної ефективності, який полягає у встановленні оптимального співвідношення між затратами на реалізацію державної політики у даній сфері та соціальними та економічними результатами;

- поєднання централізації і децентралізації, який полягає у можливості встановлення поряд з єдиними для всієї країни правилами користування платними автомобільними дорогами, локальних правил користування для окремих платних автомобільних доріг, оскільки кожний населений пункт країни мають свої особливості, через що встановлення одних і тих самих правил користування платними автомобільними дорогами по всій країні не завжди буде сприяти їх ефективному функціонуванню;

- диверсифікованості інструментарію, який тісно пов'язаний з попереднім принципом, та полягає у необхідності застосування різноманітних інструментів для вирішення проблем у цій сфері та досягнення відповідних цілей, адже

окремі інструменти приводять до неоднакових наслідків, тому доцільно урізноманітнювати їх набір, що дає змогу збалансовувати позитивні та негативні ефекти, переваги й недоліки і досягати бажаного результату [3, с.126].

Отже, принципи є невід'ємною частиною адміністративно-правового регулювання будь-якої сфери суспільних відносин. Саме від обраних принципів значною мірою залежить подальша ефективність функціонування обраної сфери. Не зважаючи на це, чинне національне законодавство не містить переліку принципів адміністративно-правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг, що негативно впливає на подальший розвиток даної сфери в Україні. Зважаючи на це, було б доречним здійснити законодавче закріплення зазначених принципів, що сприяло б створенню сприятливих умов для впровадження та подальшого функціонування платних автомобільних доріг в Україні, а також розвитку системи автомобільних доріг України в цілому.

Література:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 9-е вид., Львів: Край, 2007. 192 с.
2. Принципи права в українському законодавстві. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015. №213. С. 32-37.
3. Ігнатенко О.П. Державне регулювання сфери благоустрою населених пунктів: дис... д. держ. упр. наук : 25.00.02 / Київ, 2016. 471 с.
4. Тетарчук І.В. Транспортне право України. Для підготовки до іспитів. навч. посіб., ЦУЛ, 2018. 304 с.

Дорохіна Ю.А., доктор юридичних наук,
професор помічник голови Касаційного
адміністративного суду у складі
Верховного Суду

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ПИТАНЬ ПОРУШЕНИХ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПОДАННІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЧАСТИНИ ПЕРШОЇ СТАТТІ 105 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ МОЖЛИВОГО ПРИТЯГНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

Національні суди не завжди однаково підходять до вирішення питань про можливість притягнення Президента України до адміністративної

відповідальності. Так, наприклад, Печерський районний суд м. Києва в постанові від 20 липня 2020 року вказав, що з урахуванням положень статті 105 Конституції України, офіційного тлумачення частини першої цієї статті в Рішенні, прецедентної практики Європейського суду з прав людини, відносно Президента України в період виконання ним повноважень, не може бути складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене частиною другою статті 172⁶ КУпАП, та він не може бути притягнутий до адміністративної відповідальності.

Водночас Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області, маючи сумніви щодо однозначності розуміння відповідних конституційних положень у частині встановлення можливості застосування до Президента України заходів адміністративної відповідальності, звернувся з поданням до Верховного Суду.

Разом з тим у Рішенні Конституційного Суду України від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003 сформовано висновки щодо тлумачення статті 105 Конституції України, проте вони не стосувалися аспектів реалізації цієї норми щодо існування правових підстав для притягнення Президента України до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення.

Ураховуючи наведене, а саме: використання в Основному Законі широкого за змістом формулювання «право на недоторканність» без його деталізації до випадків притягнення Президента України до адміністративної відповідальності; наявність у судах справ, пов'язаних із притягненням Президента України до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень; відсутність у рішеннях Конституційного Суду України висновків про те, чи поширюються положення статті 105 Конституції України на випадки притягнення до адміністративної відповідальності, – Пленум Верховного Суду дійшов висновку, що існують підстави для офіційного тлумачення статті 105 Конституції України.

Проводячи аналіз спеціальної літератури та наукових підходів до вирішення вказаного питання, доцільно зазначити наступне.

Згідно зі ст. 102 Конституції України Президент України є главою держави і виступає від її імені. Зазначене положення Основного Закону України приводить науковців до висновку, що глава держави формально посідає найвище місце у структурі державних інститутів і водночас здійснює представництво самої держави в цілому. З іншого боку, главу держави розглядають за своєю сутністю як один із вищих органів держави [1, с. 223]. Тобто Президент України уособлює собою орган державної влади.

Разом з тим імунітет глави української держави, визначений ст. 105 Основного Закону, проголошує: «Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону. Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним

довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпичменту».

Як бачимо з наведеного, Основний Закон держави імунітет глави української держави визначає без конкретних параметрів, короткою формулою, не деталізовано, в чому саме полягає недоторканність Президента України.

У той же час відсутність матеріальних норм вітчизняного законодавства, які б деталізували імунітет глави держави, а також процесуальних норм, що б регламентували порядок позбавлення Президента України недоторканності, ставить на порядок денний ряд питань, зокрема щодо необхідності деталізації, в чому саме полягає недоторканність, процес та умови позбавлення недоторканності, порядок притягнення до відповідальності тощо.

Усе це приводить до висновку про правову неврегульованість даного питання вітчизняним законодавством, про його невизначеність і нагальну потребу або внесення змін до Конституції України щодо уточнення недоторканності глави держави, або про розробку та прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Президента України», в якому належним чином було б визначено правові межі імунітету глави української держави.

Прикладом щодо вирішення поставленого питання може бути наявні у науковій і практичній площині підходи щодо можливості притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб.

У цьому аспекті доцільно вказати, що інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб здавна привертав до себе увагу вчених правознавців, які з цього приводу додержувались різних поглядів. Так, на думку одних вчених адміністративна відповідальність юридичних осіб існує. Інші вважають, що юридичні особи не можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності хоча б тому, що Кодекс України про адміністративні правопорушення (прийнятий у 1984 році) передбачає адміністративну відповідальність лише фізичних осіб.

Утім незаперечним фактом сьогодні є те, що діючим законодавством юридичні особи, як приватного, так і публічного права, визнані суб'єктами адміністративної відповідальності, яка встановлюється законами та іншими нормативними актами, норми яких утворюють самостійний інститут адміністративного права.

Зокрема концептуальні підходи щодо вирішення досліджуваного нами питання можуть лежати у тій самій площині.

Так, у проекті Кодексу України про адміністративні проступки, а саме статтею 5, до кола осіб, які підлягають притягненню до адміністративного проступку, поряд з фізичними особами, окреслені й юридичні, що може поставити остаточну крапку у вирішенні спірного питання чи є юридичні особи суб'єктами адміністративної відповідальності. Разом з тим частиною другою ст. 5 вказаного проекту закріплено особливі умови притягнення до адміністративної відповідальності окремої категорії осіб.

Можливо доцільно аналогічно підійти й до законодавчого регулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності Президента України.

Література:

1. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / В. М. Шаповал. – К. : АртЕк, 2000. – 326 с.

Коломоєць Т.О., д.ю.н, професор, Член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

СЛУЖБОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

В умовах активізації нормопроектної діяльності в Україні, зорієнтованої на систематизацію законодавства, в т.ч. й у формі кодифікації, забезпечення ефективності регулювання суспільних відносин у різних сферах суспільного життя за допомогою «якісних» за змістом та оптимальних за кількістю нормативно-правових актів актуальності набувають питання можливості і доцільності кодифікації службового законодавства. Насамперед, слід виходити із того, що сфера відносин публічної служби (саме вона і є предметом регулювання службового права і зовнішньої форми його існування- службового законодавства) не може залишатися поза увагою законодавця в умовах «пріоритетності» систематизаційних процесів і навіть кардинальних за своєю сутністю і змістом (насамперед, це стосується рекодифікації цивільного законодавства). Однак, враховуючи широту сфери відносин, безпосередньо пов'язаних із публічною службою, а також дискусію у середовищі вчених-юристів стосовно правової природи відповідних відносин й, як наслідок цього, з'ясування питання-предметом регулювання якого елементу системи права України вони є – адміністративного чи трудового, слід зазначити наступне. Особливість відносин, безпосередньо пов'язаних із публічною службою, хоча і зовні схожих із трудовими відносинами (що і привертає увагу вчених-фахівців у галузі трудового права), все ж таки полягає у їх публічному характері, орієнтації на забезпечення та реалізацію у процесі служіння особою публічних інтересів. Звідси, цілком логічно положення нормативно-правового змісту, безпосередньо пов'язані із служінням публічним інтересам, систематизувати в окремому нормативно-правовому акті, відмежовувавши від трудового аналогу («зв'язок» якого із публічними інтересами не є імперативним). Саме публічно-правова природа відповідних суспільних відносин й зумовлюватиме особливість методу регулюючого її впливу, а отже і зміст «фінального» систематизаційного

нормативно-правового акту, в т.ч. й стосовно «меж» публічно-правового втручання для забезпечення «балансу» публічно-правових інтересів, безпосередньо пов'язаних із публічною службою, та приватних інтересів самих публічних службовців.

Розмаїття різновидів публічної служби зумовило наявність значної кількості різноманітних за змістом (в т.ч. й щодо особливостей вступу, проходження, припинення, заохочення, відповідальності тощо) нормативно-правових актів, які формує службове законодавство України, що у свою чергу, актуалізує питання змісту «фінального» систематизаційного нормативно-правового акту, який має «об'єднати» зазначені приписи. З огляду на останнє, актуальності набуває питання – чи має місце спрощене «об'єднання» відповідних правових приписів в одному нормативно-правовому акті (т.зв. «штучне» об'єднання), а отже й наступне питання – яким за таких умов буде обсяг «фінального» нормативно-правового акту, чи все ж таки варто «докорінно переглянути» зміст чинного службового законодавства й підготувати «перероблений» змістовно «фінальний» нормативно-правовий акт. Тобто, актуальності набуває форма систематизації і її «фінальний акт» саме для сфери публічної служби як предмету регулюючого впливу відповідного акту.

З огляду на широту сфери відносин публічної служби, розмаїття її відносин, надмірну кількість нормативно-правових актів, прийнятих у різні історичні періоди, щодо регулювання різних аспектів зазначених відносин, із різним ступенем дотримання вимог нормативної техніки, змістовним наповненням, яке інколи не лише не узгоджується між собою у повному обсязі, а й є випадки, коли навіть суперечить одне одному, пропозиція щодо т.зв. «спрощеного» підходу до підготовки «фінального» систематизаційного нормативно-правового акту виглядає недоцільною, бо фактично не змінює того стану справ щодо регулювання відносин публічної служби, який має місце зараз. Отже, із наявного розмаїття форм систематизації, а отже і її «фінального» акту не є прийнятними для сфери публічної служби, а отже і для службового законодавства інкорпорація, консолідація, облік, й навпаки лише кодифікація, безпосередньо пов'язана із якісною «переробкою» змісту законодавства й підготовкою нового узагальненого нормативно-правового акту виглядає як єдино можливою формою систематизації службового законодавства України, результатом якої є кодифікований акт про публічну службу.

Чи є реальною кодифікація службового законодавства й підготовка «фінального» нормативно-правового акту про публічну службу? Це питання вже протягом тривалого часу інтенсивно обговорюється у фаховому науковому середовищі (наприклад, роботи Т. Аніщенко, Д. Припутня, Б. Коваленка, Л. Біли-Тіунової, А. Берлача, С. Федчишина та ін.), в т.ч. й зарубіжними вченими-юристами, які спеціалізуються на дослідженні проблематики службового права (наприклад, роботи Ю. Старилова, Ю. Гришковця, В. Чаннова та ін.). Сфера публічної служби є виокремленою за рахунок наявності специфічних

властивостей, а отже може бути предметом окремої форми систематизації – кодифікації. Аналіз зарубіжного досвіду відповідної діяльності свідчить про результативність такої діяльності та наявність «фінальних» службових кодифікованих актів (із різноманітними варіаціями їх назви та побудови змісту), що й створює передумови для обґрунтування доцільності запозичення позитивного апробованого часом і практикою досвіду зарубіжних країн, безперечно, із урахуванням особливостей національної нормотворчості та правозастосування, вимог реального часу.

Цілком логічною і доцільною вбачається кодифікація чинного службового законодавства України, яке охоплює своїм регулюючим впливом все розмаїття публічно-службових відносин. В якості «фінального» акту можна розглядати саме кодекс (хоча в теорії права передбачено й інші різновиди таких актів, проте для України, з огляду і на особливості її державотворчих і правотворчих процесів, прийнятним є лише кодекс). Його назву, знову ж таки з огляду на типовість назв вже прийнятих кодифікованих актів, можна запропонувати як «Службовий кодекс України» (хоча у доктрині можна зустріти й інші її варіанти – «Кодекс про публічну службу України», «Кодекс публічних службовців України», «Кодекс законів про публічну службу України» тощо). Зміст акту варто сформулювати з урахуванням загальних положень («основні поняття», «принципи регулювання», «політика держави у регулювання відносин» тощо) та окремих розділів, присвячених окремим різновидам публічної служби, із поєднанням матеріально-правових приписів та їх процедурно-правових аналогів. В межах кожного розділу передбачити типову структуру, починаючи від вимог до претендента (кандидата), з акцентом на специфіку служби, і аж до припинення служби, особливостей відповідальності (з огляду на наявність дисциплінарно-правових приписів). За таких умов регулювання всіх без винятку суспільних відносин, пов'язаних із публічною службою, буде уніфікованим, прозорим, зрозумілим, визначеним, а отже «якісним» і ефективним, без будь-яких передумов для довільних суб'єктивних тлумачень, застосування й різноваріативності результату. За умови системної роботи, використання кадрових, часових та матеріально-технічних ресурсів досягнення результату – розробка і прийняття Службового кодексу України – це питання найближчого часу.

Ткачук Н.В., аспірант кафедри адміністративного права та процесу Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОПУСТИМОСТІ КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОПУСКОМ СТРОКУ НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ

Процедура касаційного скарження судового рішення обов'язковим елементом передбачає необхідність дотримання строку касаційного скарження – проміжку часу, протягом якого процесуальний закон наділяє особу правом звернутись до суду касаційної інстанції зі скаргю на визначене законом рішення суду. Приписами статті 329 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) встановлено тридцятиденний строк для подачі касаційної скарги на судові рішення з дня його проголошення.

Досить часто причиною порушення зазначеного строку у випадку подання касаційної скарги суб'єктом владних повноважень є відсутність коштів на сплату судового збору. Чи може вказана причина слугувати поважною підставою для порушення вимоги процесуального закону та яким чином вона впливає на допустимість касаційної скарги – відповіді на ці та інші питання спробуємо віднайти нижче.

На сьогодні можемо вести мову про існування певної практики застосування судом касаційної інстанції норм, що обмежують допустимість касаційної скарги. Так, наприклад, в ухвалі від 28 жовтня 2019 року у справі № 0840/3213/18 Касаційний адміністративний суд зазначив, що за змістом процесуального закону поважними причинами визнаються лише такі обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, що оскаржує судові рішення, та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій, що підтвержені належними доказами... Відсутність у суб'єкта владних повноважень коштів для своєчасної сплати судового збору є суто суб'єктивною причиною, а негативні наслідки, які настали у зв'язку з такою причиною, є певною мірою відповідальністю за неналежне виконання своїх процесуальних обов'язків, які для усіх учасників справи мають бути рівними. Відповідач, який діє від імені держави, як суб'єкт владних повноважень, не може та не повинен намагатись отримати вигоду від фінансових складнощів, які склались у нього на поточний день, шляхом уникнення або зволікання виконання ним своїх процесуальних обов'язків, в тому числі і щодо сплати судового збору [1]. Така позиція суду касаційної інстанції є цілком обґрунтованою та справедливою. Ураховуючи, що однією зі сторін в адміністративному процесі є суб'єкт владних повноважень, то забезпечення рівних можливостей реалізації сторонами процесуальних прав, в тому числі й права на доступ до суду касаційної інстанції, є важливим

елементом забезпечення права на справедливий суд. Необхідність проходження суб'єктом владних повноважень передбаченої законодавством процедури виділення коштів на сплату судового збору не може та не повинна стати причиною для надання певних привілеїв такому суб'єкту в порівнянні із суб'єктом приватного права.

Подібну позицію Касаційний адміністративний суд висловив також при розгляді ряду інших справ, не визнавши поважними причини порушення строку на касаційне оскарження у зв'язку з відсутністю коштів у скаржника – суб'єкта владних повноважень: справа № 810/1368/18 (ухвала від 31 жовтня 2019 року); справа № 460/458/19 (ухвала від 30 жовтня 2019 року); справа № 826/13315/17 (ухвала від 30 жовтня 2019 року).

Ухвалою від 30 жовтня 2019 року, прийнятою у справі № 826/13315/17 суд зазначив, що повернення касаційної скарги через несплату судового збору не є поважною причиною пропуску строку касаційного оскарження, оскільки не є такою, що не залежить від волі особи, яка подає касаційну та не надає особі права у будь-який необмежений час після сплину строку касаційного оскарження реалізовувати право на касаційне оскарження судових рішень [2].

Отже, відсутність у скаржника коштів на сплату судового збору та залишення без руху й подальше повернення на цій підставі касаційної скарги не може в майбутньому бути достатньою підставою для поновлення строку на касаційне оскарження після появи коштів на сплату судового збору у скаржника. Обмеження права на доступ до касаційного суду є необхідним заходом, що регламентує поведінку скаржника, а тому не може бути жодних преференцій за ознакою приналежності його до суб'єктів владних повноважень.

Вирішуючи питання про допустимість касаційної скарги, котра подана з порушенням встановленого строку у зв'язку з неможливістю скаржника своєчасно сплатити судовий збір за її подання, суди повинні обґрунтувати прийняте рішення. Зазначене відповідає вимогам законодавства про обґрунтованість рішення суду в адміністративній справі, а також практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Так в пункті 41 рішення ЄСПЛ від 03 квітня 2008 року прийнятого у справі «Пономарьов проти України» суд з-поміж іншого зазначив, якщо строк на ординарне апеляційне оскарження поновлений зі впливом значного періоду часу та за підстав, які не видаються переконливими, як у цій справі, де нібито складне економічне становище перешкоджало відповідачу сплатити державне мито, таке рішення може порушити принцип юридичної визначеності. Вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави [3]. У даному рішенні ЄСПЛ сформулював досить важливі аспекти розгляду та вирішення питань про підстави поновлення строку на оскарження судового рішення та обмеженості розсуду судді при вирішенні таких питань вимогами принципу юридичної

визначеності. Не зважаючи на те, що досліджуване рішення ЄСПЛ прийняте ще в 2008 році, національна судова практика більшою мірою сприйняла та запровадила означену позицію значно пізніше.

Так, фактично до 2019 року рішення з питань поновлення строку на касаційне оскарження у зв'язку з відсутністю коштів на сплату судового збору у суб'єкта владних повноважень приймалися досить часто на користь такого суб'єкта. Так, у справі № 826/15582/15 строк на касаційне оскарження рішення суду апеляційної інстанції закінчився 09 квітня 2016 року. Скаржник – суб'єкт владних повноважень тричі подавав касаційні скарги, які суд повертав через несплату судового збору. Не зважаючи на те, що рішення суду апеляційної інстанції набрало чинності та діяло майже рік, а отже на його підставі суб'єкт приватного права міг стати учасником нових правовідносин, набути для себе прав та обов'язків, суд касаційної інстанції ухвалою від 24 квітня 2017 року № К/800/6499/17 без зазначення будь-якого обґрунтування визнав поважним причини пропуску строку на касаційне оскарження та поновив його [4]. На нашу думку, вирішення питання про допустимість касаційної скарги повинно відбуватись згідно з принципами розумності та справедливості, та в будь-якому випадку не може ставити в нерівне становище сторін по справі.

Подібна позиція суду касаційної інстанції відображена також в ухвалі від 09 січня 2018 року по справі № К/9901/4293/17. Відновивши строк на касаційне оскарження за клопотанням суб'єкта владних повноважень, суд зазначив, що відсутність бюджетного фінансування на сплату судового збору була об'єктивною перешкодою для звернення скаржника як бюджетної установи з касаційною скаргою в установленій законом строк [5].

Зі змісту вказаних рішень слідує, що вони забезпечили право особи (суб'єкта владних повноважень) на доступ до суду касаційної інстанції через порушення принципу юридичної визначеності та остаточності судового рішення. На нашу думку, забезпечення допустимості касаційної скарги може відбуватись виключно в межах, визначених законом. Реалізація права особи на доступ до суду касаційної інстанції не може здійснюватися через порушення прав інших суб'єктів процесу, оскільки в такому випадку порушується принцип законності.

З цього приводу свою позицію сформував також ЄСПЛ, котрий зазначив, що хоча саме національним судам, перш за все, належить виносити рішення про поновлення строку оскарження, їх свобода розсуду не є необмеженою. Суди повинні обґрунтовувати відповідне рішення. У кожному випадку національні суди повинні встановити, чи виправдовують причини поновлення строку оскарження втручання у принцип *res judicata* (принцип остаточності рішення – *прим. автора*), особливо коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів стосовно часу або підстав для поновлення строків [6].

Цілком обґрунтованою в даному контексті видається позиція Касаційного адміністративного суду, висловлена у справі № К/9901/22701/19. Так, ухвалою від 16 жовтня 2019 року суд визначив, що за змістом процесуального закону поважними причинами (пропуску строку на касаційне оскарження – *прим. автора*) визнаються лише такі обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, що оскаржує судові рішення, та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій, що підтвержені належними доказами, а сама по собі сплата судового збору суб'єктом владних повноважень не може бути безумовною підставою для поновлення строку на касаційне оскарження судових рішень за відсутності належного підтвердження вчинення таким суб'єктом дій, спрямованих на забезпечення оскарження судового рішення. У ситуації з пропуском строків державними органами поважними причинами пропуску строку апріорі не може виступати необхідність дотримання внутрішньої процедури виділення та погодження коштів на сплату судового збору податковим органом чи тимчасова відсутність таких коштів. Це пов'язано з тим, що держава має дотримуватись раніше згаданого принципу «належного урядування» та не може отримувати вигоду від порушення правил та обов'язків, встановлених нею ж [7].

Ураховуючи викладене, можемо дійти висновку, що лише за наявності наступних ознак пропуск строку на касаційне оскарження з підстав несвоечасної сплати судового збору вважатиметься поважною підставою для визнання касаційної скарги допустимою: непереборність причин пропуску строку; незалежність причин пропуску строку від волі суб'єкта оскарження; підтвердженість таких причин належними доказами; вжиття суб'єктом оскарження усіх можливих заходів для своєчасного оскарження; дотримання принципу рівності усіх суб'єктів процесу та належне виконання ними процесуальних обов'язків.

Література:

1. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 28.10.2019 року у справі № 0840/3213/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85226760> (дата звернення 01.03.2021).
2. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 30.10.2019 року у справі № 826/13315/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85323630> (дата звернення 01.03.2021).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» (Заява № 3236/03) від 03.04.2008 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_434 (дата звернення 01.03.2021).
4. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 24.04.2017 року у справі № К/800/6499/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66220745#> (дата звернення 01.03.2021).

5. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 09.01.2018 року у справі № К/9901/4293/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71511663> (дата звернення 01.03.2021).

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України» (Заява № 32053/13) від 29.10.2015 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_b27 (дата звернення 01.03.2021).

7. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 16.10.2019 року у справі № К/9901/22701/19 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84988469> (дата звернення 01.03.2021).

Васильчук М.В., аспірант НТУ
«Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Легеза Ю.О., д.ю.н.,
професор, професор кафедри цивільного,
господарського та екологічного права,
НТУ «Дніпровська політехніка»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА РЕІНТЕГРАЦІЯ НАГІРНОГО КАРАБАХУ ДО АЗЕРБАЙДЖАНУ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження: у вересні 2020 року на території Нагірного Карабаху відбулось загострення бойових дій між підрозділами Збройних Сил Азербайджану та Вірменії. Подібні загострення регулярно відбувалися там починаючи з 1992 року і рідко призводили до серйозних наслідків, тому світова спільнота не приділяла достатньої уваги повторному зіткненню. Реакція міжнародних інститутів з'явилася лише у найдраматичніші моменти, коли число жертв, внаслідок бойових дій, перейшла межу у 2000 чоловік. Точну кількість постраждалих ще оцінюють міжнародні експерти, але лише за офіційними даними Вірменського уряду близько 90000 людей стали біженцями, 161 цивільних було вбито, а 586 отримали поранення різного ступеня тяжкості [1]. Економічні витрати стали катастрофічними для обох країн, що ввело їх економіки у стан глибокої рецесії, а у більшості населення призвело до суттєвого зменшення реальних доходів. Маючи аналогічну проблему повернення окупованих територій Україні слід ретельно проаналізувати та зробити відповідні висновки з Азербайджанських методів деокупації та юридичним врегулюванням конфлікту у Нагірному Карабасі. Оскільки параметри конфлікту між Азербайджаном і Вірменією та Україною і Російською Федерацією мають спільні риси, то цілком можливо

екстраполювати і наслідки для України від використання Азербайджанського шляху повернення окупованих територій.

Мета статті: аналіз укладеної Спільної заяви між Азербайджаном, Вірменією та Російською Федерацією. Перспективи її реалізації на території України.

Основні результати дослідження: Зранку, 27 вересня 2020 року розпочалося загострення уздовж усієї лінії розмежування між Азербайджаном та силами невизнаної Нагірно-Карабаської республіки. Сторони звинувачували одна одну у провокаціях, які мали на меті завдати шкоди стратегічним об'єктам їхніх країн.

Перші оцінки з боку міжнародних організації стали надходити тільки на третій день і обмежилися сильною стурбованістю. На відміну від ООН та міжнародних посередників, які допомагали врегулювати конфлікт у рамках Мінської групи (Російська Федерація, Франція, Сполучені Штати Америки) найактивніше почала діяти Туреччина.

Під час телезвернення президента Азербайджану Ільхама Алієва, президент Туреччини Реджеп Ердоган різко розкритикував Мінську групу спостерігачів в ОБСЄ за неефективність у вирішенні Карабахського конфлікту, а також висловив усесторонню підтримку Азербайджану у разі бойових дій з Вірменією [2].

29 вересня Рада безпеки ООН на своєму засіданні вимагала від влади обох країн припинити бойові дії, але їх інтенсивність лише наростала. На відміну від попередніх загострень, які відбувалися по декілька разів на рік, уперше одна із країн регіону відкрито підтримала одну зі сторін. Мова йде не тільки про політичну, інформаційну та гуманітарну допомогу. Як наголошував 1 жовтня 2020 року президент Франції Емануель Макрон «сирійські джихадистські угруповання були перекинуті через територію Туреччини у зону бойових дій Нагірного Карабаху» [3]. Не менш однозначно виразився і державний секретар Сполучених Штатів Америки. Майк Помпео, характеризуючи агресивну зовнішню політику президента Реджепа Ердогана, підкреслив «підтримку» Туреччиною Азербайджану у війні проти Вірменії і що «вона розмістила сирійські сили в цьому регіоні» [4]. Президент Азербайджану спростовував ці заклики, але навіть посадові особи і засоби масової інформації Туреччини підтверджують, що турецький генеральний штаб та інші ключові установи надавали Азербайджану експертну та іншу допомогу [5].

9 листопада 2020 року азербайджанські підрозділи захопили стратегічно важливе місто Шуша. Керівництво Вірменії усвідомило безнадійність подальшого спротиву, тому вже 10 листопада була підписана спільна заява президентів Вірменії, Азербайджану та Російської Федерації про повне припинення вогню та бойових дій у всій зоні карабахського конфлікту (далі – Спільна заява) [6]. Фактично - це акт капітуляції, бо вірменська сторона погодилась на передачу під контроль азербайджанської адміністрації близько

половини невизнаної республіки. На додачу Вірменія втратила прямий транспортний зв'язок з Нагірним Карабахом та погодилась, що на тій території, яка не відійшла до Азербайджану, будуть розташовані російські миротворчі сили у складі 2000 солдатів без важкого озброєння, а також турецькі спостерігачі.

Вартий особливої уваги документ, який підписали учасники конфлікту: Вірменія, Азербайджан та Російська Федерація. І хоча Туреччина активно допомагала Азербайджану з деокупації її територій, вона не вважала за доцільне приймати участь у спільній заяві. Лишилися осторонь також міжнародні інститути такі як: ООН, ОБСЄ, ПАРЄ. Їх делегатів навіть не запрошували підтвердити спільну заяву, не кажучи вже про участь у розробці положень цієї заяви. Це викликає занепокоєння, оскільки у майбутньому конфліктуючі країни можуть взагалі не звертати уваги них. Таким чином, зникнуть незалежні і неупереджені спостерігачі та зникне будь-який стримуючий фактор у міжнародних відносинах.

Швидкість розробки та підписання Спільної заяви не могла не відобразитись на чіткому юридичному закріпленні та однозначності у трактуванні її положень. Так, у положеннях Спільної заяви жодним чином не прописані юридичний та політичний статус тієї території, на якій будуть перебувати російський миротворчий контингент. Згідно з пунктом 4 Спільної заяви миротворчі сили Російської Федерації отримали мандат строком на 5 років, у якому вигляді буде існувати вказана територія у подальшому залишається невідомим. Точно можна стверджувати, що незакріплений юридичний статус дасть змогу Вірменії або Азербайджану наростити військовий потенціал та знову переглянути встановлені кордони.

Уряд України на чолі з президентом, спостерігаючи за вирішенням конфлікту у Нагірному Карабасі, у грудні 2020 року налагодили активне співробітництво з Туреччиною у декількох ключових галузях, зокрема і у військовій сфері. Вбачаючи потенційно можливим реалізувати деокупацію територій об'єднаних районів Донецької та Луганської областей, шляхом військової операції, при допомозі регіональних союзників український уряд має завчасно розробити декілька варіантів документів у залежності від досягнутих цілей та обстановкою у зоні ООС. Ці документи мають складатися з детального опису правового статусу усіх нині окупованих територій, гуманітарного питання з поверненням біженців та механізмом узгодження з правомочними міжнародними органами.

Висновки. Підписана спільна заява Вірменії, Азербайджану та Російської Федерації є унікальним прецедентом у міжнародному праві. Починаючи від закінчення другої світової війни, невеликі регіональні країни не вирішували власні територіальні проблеми без залучення у різних форматах офіційних міжнародних організацій. Наявність подібного випадку демонструє також і можливість прямого залучення країни НАТО для вирішення двостороннього

територіального спору без участі та схвалення на те міжнародних інститутів. Україна може скористатися такою вдалою можливістю і у тісній взаємодії з її союзниками провести військову операцію зі звільнення окупованих території. Однак, варто пам'ятати, що існуючі міжнародні інструменти: ООН, ОБСЄ, Рада Безпеки ООН, ПАРЄ, створені для підтримання та зміцнення миру, міжнародної безпеки, взаємодії між державами у кризові періоди. Їх ігнорування призведе до повернення часів Антанти та Центральних держав за допомогою яких і будуть вирішуватись усі територіальні спори.

Література:

1. Близько 90 тис арцахців стали вимушеними переселенцями, втратили свої будинки і майно [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство — «Арменпресс». — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://armenpress.am/arm/news/1032601/>

2. Ердоган заявив про підтримку Азербайджану і вимагає від Вірменії залишити Нагірний Карабах [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство — «Європейська правда». — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/09/28/7114790/>

3. Macron reprimands Turkey, accuses Erdogan of sending 'jihadists' to Azerbaijan [Електронний ресурс] // Міжнародний телеканал "France24". — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.france24.com/en/20201002-macron-reprimands-turkey-accusing-erdogan-of-sending-jihadists-to-azerbaijan>.

4. Pompeo à Istanbul sans voir les responsables turcs [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство "La Presse". — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.lapresse.ca/international/europe/2020-11-17/pompeo-a-istanbul-sans-voir-les-responsables-turcs.php>

5. Turkey outperforms France, US in Caucasus [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство — "Hürriyet Daily News" — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkey-outperforms-france-us-in-caucasus-159914>

6. Прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян повідомив про підписання заяви із президентами Росії та Азербайджану про припинення бойових дій в Нагірному Карабаху. [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство — «Укрінформ». — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3133065-pasinan-vistupiv-iz-zaavou-pro-pripinenna-vijni-v-karabahu.html>

Приймаченко В.Д., студент юридичного факультету Запорізького національного університету

Науковий керівник: Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Правові, організаційні, матеріальні та соціальні умови реалізації громадянами України права на службу в органах місцевого самоврядування регламентуються Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (далі – Закон) [1]. Крім того, Законом визначені загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правовий статус, порядок та правові гарантії перебування на службі в органах місцевого самоврядування.

Разом з тим, відповідно до зобов'язань України, які виникли внаслідок приєднання до Європейської хартії місцевого самоврядування [2], в державі мають гарантуватися: по-перше, самостійність органів місцевого самоврядування, які в межах закону можуть самостійно визначати власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління; по-друге, добір на службу в органах місцевого самоврядування висококваліфікованого персоналу з урахуванням особистих якостей та компетентності шляхом забезпечення належних можливостей професійної підготовки, винагороди та просування по службі.

З огляду на вказані міжнародні зобов'язання, необхідність продовження реформи місцевого самоврядування та подальшого забезпечення процесу децентралізації публічної влади, на сьогодні актуальним є прийняття нової редакції законодавчого акту, який би регламентував питання, пов'язані із службою в органах місцевого самоврядування. Адже очевидно, що найважливішою складовою цієї реформи, поруч із матеріально-фінансовою основою, виступає її кадрове забезпечення, створення правових передумов для підвищення престижності служби в органах місцевого самоврядування, врегулювання статусу службовця місцевого самоврядування, стимулювання кар'єрного зростання, деполітизації служби в органах місцевого самоврядування, запровадження нової моделі оплати праці та впровадження ефективного механізму запобігання корупції. Прийняття нової редакції Закону також є необхідність для узгодження законодавства про службу в органах

місцевого самоврядування з положеннями Закону України «Про державну службу» [3], прийнятого у 2015 році.

Вважаємо, що законопроект повинен забезпечити мінімальне втручання в діяльність органів місцевого самоврядування виконавчої влади. Такого результату можна досягти наступними змінами: підзаконні нормативно-правові акти з питань служби в органах місцевого самоврядування, які наразі видає Кабінет Міністрів України, повинні прийматися місцевими радами; посадові оклади службовців органів місцевого самоврядування повинні затверджуватись місцевими радами, а не Урядом; спори, що виникають на службі в органах місцевого самоврядування, повинні вирішуватись виключно судами.

Крім того, зміни в Закон повинні підвищити спроможність громад, а саме: потрібно створити привабливі умови праці та конкурентну заробітну плату, а отже - залучати та зберігати на службі висококваліфікованих працівників; необхідно залучати професіоналів на керівні посади; варто позбутися політичної упередженості службовців; на службу в органи місцевого самоврядування потрібно приймати на посади лише за результатами відкритого конкурсу (крім виборних посадових осіб).

Вважаємо, що прийняття нової редакції Закону сприятиме побудові в Україні професійної та ефективної служби в органах місцевого самоврядування з урахуванням кращих міжнародних практик та національного досвіду, а також підвищить ефективність законодавчого врегулювання відносин у сфері служби в органах місцевого самоврядування.

Література:

1. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 33. ст. 175.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування: ратифікована Законом України від 15.07.1997 року № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст. 43.

Приймаченко Д.Д., студент юридичного факультету Запорізького національного університету

Науковий керівник: Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Ухвалення нової редакції Закону України «Про державну службу» (далі – Закон) [1] запустило багато процесів, про які говорилося роками. Відкриті конкурси на державну службу серйозно оновили склад державних службовців. Але це не означає, що реформа на цьому завершилася, про що свідчить більш ніж двадцять змін та доповнень до чинної редакції. Так, зокрема, зміни були обумовлені реформуванням національної судової системи, уточнення правового статусу керівників місцевих державних обласних і районних адміністрацій, особливостей проходження державної служби окремими категоріями державних службовців, системи професійної підготовки державних службовців, механізму припинення державної служби окремих державних службовців за ініціативою суб'єкта призначення тощо. Наразі подальше удосконалення правового статусу державних службовців має реалізовуватись у відповідності до Стратегії реформування державного управління на період до 2021 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1102-р) [2]. Результатом реалізації цієї Стратегії повинна стати більш ефективна та підзвітна громадянам система державного управління, яка працює в інтересах суспільства, забезпечує сталий розвиток країни та надає якісні послуги.

Узагальнення практики застосування Закону демонструє необхідність оптимізації чи удосконалення окремих його положень. Так, потребує свого удосконалення процедура вступу, проходження, припинення державної служби, зміни системи і підходів до регулювання оплати праці у сфері державної служби для підвищення конкурентоспроможності заробітної плати на посадах державної служби, підвищення її прозорості, передбачуваності та справедливості, оптимізації наслідків конкурсних відборів на посади державної служби, забезпечення виключно обґрунтованих звільнень з посад державної служби, удосконалення порядку застосування дисциплінарних стягнень.

Метою пропонованої роботи, є аналіз питань, пов'язаних з забезпеченням політичної неупередженості та політичної нейтральності Комісії з питань вищого корпусу державної служби, можливістю мінімізації необґрунтованих

звільнень з посад державної служби; обґрунтування потреби узгодження систем і умов оплати праці державних службовців з підходами, передбаченими Концепцією реформування системи оплати праці державних службовців, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 року № 622-р [3]; обґрунтування запровадження класифікації посад державної служби; удосконалення механізму відповідальності за неналежне виконання посадових обов'язків. Вирішення згаданих та інших питань, які суттєво підвищать ефективність реалізації положень Закону із дотриманням передбачених ним принципів для утворення відповідних правовідносин, щодо вступу, проходження та припинення державної служби.

Закон потребує доповнень, які були б спрямовані на політичну неупередженість та політичну нейтральність Комісії з питань вищого корпусу державної служби. Наприклад, доповнивши ч. 2 ст. 14 наступним абзацом: «Комісія діє на засадах політичної неупередженості та політичної нейтральності. Членом Комісії не може бути особа, яка обіймає посаду, визначену частиною третьою статті 3 цього Закону» та виклавши ч. 2 ст. 16 в такій редакції: «За членами Комісії на період участі у роботі Комісії зберігаються місце роботи (посада), а за членами Комісії, які входять до її складу за посадою також середня заробітна плата».

Правовий статус державних службовців теж вимагає суто удосконалення. Саме тому пропонується ряд змін в профільний Закон, які можуть підвищити ефективність виконуваних державними службовцями повноважень, пов'язаних з їхньою діяльністю як посадових осіб державних органів.

Процедура вступу на державну службу потребує свого удосконалення, саме тому ст. 31 «Порядок призначення на посаду державної служби» необхідно доповнити нормами, які б передбачали безумовну реалізацію права визначеного переможця конкурсу на державну службу і обов'язкове призначення на відповідну посаду. Крім того, необхідно передбачити положення щодо запровадження кандидатського та кадрового резерву, що формуються з кандидатів на посади державної служби, які успішно пройшли конкурсний відбір, але не визначені переможцями конкурсу, та кандидатів, які мають відкладне право на призначення на посади державної служби відповідно. Наприклад, виклавши ст. 29 Закону в новій редакції.

Механізм виконання наказу (розпорядження), доручення керівника державним службовцем, можна удосконалити, якщо внести зміни в ч. 6 ст. 9 Закону, згідно з якими чітко прописати порядок дій державного службовця у разі у разі виникнення у нього сумніву щодо законності виданого керівником наказу (розпорядження), чи у разі отримання наказу (розпорядження), доручення з явними ознаками кримінального правопорушення. Крім того, в цій статті необхідно передбачити дії керівника у разі отримання застереження державного службовця щодо законності виданого ним наказу (розпорядження), доручення.

Цілком доцільно передбачити механізм кар'єрного просування державних службовців, шляхом запровадження можливості переведення на вищі посади державної служби в межах категорії посад та «сім'ї» посад відповідно до Каталогу типових посад державної служби протягом одного року після отримання відмінної оцінки за результатами щорічного оцінювання. Це можна зробити, якщо ст. 40 Закону «Просування державного службовця по службі», викласти в наступній редакції: «Просування державного службовця по службі здійснюється з урахуванням його професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади відповідно до частини першої статті 22 та частини дев'ятої статті 44 цього Закону». У цьому контексті, нової редакції вимагає й ст. 44 Закону «Управління результативністю службової діяльності».

Проблему удосконалення системи оплати праці пропонується вирішити шляхом доповнення ст. 50 Закону «Оплата праці державних службовців» нормами, що спрямовані на підвищення ролі та розміру посадового окладу (фіксованої частини) у структурі заробітної плати шляхом перенесення до нього надбавки за ранг, зменшення граничного розміру надбавки за вислугу років, запровадження окремої класифікації посад державної служби; оптимізації штатної чисельності державних органів за рахунок скорочення вакантних посад, що існують з метою утворення фонду економії для надмірних стимулюючих виплат; прозорості структури заробітної плати: посадовий оклад + вислуга + премія (у разі встановлення). Наприклад, доповнити ч. 1 ст. 50 новим абзацом: «Заробітна плата державного службовця залежить від його кваліфікації та досвіду, важливості і складності роботи на посаді, міри покладеної відповідальності, результативності, ефективності та якості виконання обов'язків», а також викласти в новій редакції ст. 51 Закону «Схема посадових окладів та Каталог типових посад державних службовців» та ст. 52 Закону «Надбавки, премії та компенсації».

З метою посилення дисциплінарної відповідальності державних службовців за повторне вчинення дисциплінарних проступків, пропонується внести зміни в гл. 2 розділу VIII Закону «Засади дисциплінарної відповідальності». Наприклад, передбачити застосування більш суворого виду стягнення (догана —> неповна службова відповідність —> звільнення) (ст. 66 Закону «Види дисциплінарних стягнень та загальні умови їх застосування»). Також пропонується наділити суб'єкта призначення правом звільнити державного службовця у разі виявлення невідповідності працівника займаній посаді внаслідок недостатньої професійної компетентності (ст. 87 Закону «Припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення»). Крім того, пропонується вилучити положення, які є підставою для необґрунтованих звільнень державних службовців категорії «А» (пропонується вилучити з Закону ст. 87-1 «Додаткові підстави припинення державної служби окремих категорій державних службовців за ініціативою суб'єкта призначення»).

Вважаємо, що внесення змін до Закону матиме позитивний вплив на

державних службовців та кандидатів на зайняття відповідних посад державної служби, оскільки удосконалить конкурсні процедури, зміцнить сталість та стабільність проходження державної служби, забезпечить конкурентний рівень заробітної плати в державних органах, підвищить роль посадового окладу, як ключової складової заробітної плати державного службовця, а також надасть інструменти керівникам державної служби приймати ефективні управлінські рішення.

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст. 43.
2. Стратегія реформування державного управління на період до 2021 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1102-р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#Text>
3. Концепція реформування системи оплати праці державних службовців: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 року № 622-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2020-%D1%80#Text>

Проценко А.М., студентка юридичного факультету, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Школа С.М., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕВТАНАЗІЇ

Кожна людина має право на життя, адже вона визнається найвищою соціальною цінністю в державі, на благо людини спрямовані напрями діяльності та завдання державних органів.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Водночас ніхто не може бути свавільно

позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27 Конституції України) [1].

Питання евтаназії було предметом дослідження таких науковців як О. Олейнік [2], В. Куц [3], Н. Крилова [4] та інші.

Вперше термін «евтаназія» було введено в сімнадцятому столітті англійським філософом Френсісом Беконом для визначення «легкої смерті». В перекладі з грецької означає «добра смерть». Під евтаназією слід розуміти практику припинення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання та прагне в максимально безболісній формі припинити свої страждання шляхом переривання свого життєвого шляху [5].

Початок сучасної історії евтаназії було покладено з виходом у Німеччині 1895р. книги Йорста «Право померти». У 1920 р. вийшла друга німецька книжка під назвою «Гарантувати видачу дозволу на припинення недостойного життя», написана адвокатом К. Біндингом і психіатром А. Хокке. Аргументами на користь евтаназії були швидше за все співчуття, значне зниження якості життя при деяких тяжких захворюваннях і необхідність обмеження соціальних витратів [6].

У кримінальному праві та в медицині розрізняють два види евтаназії: з боку пацієнта та з боку лікаря. З боку пацієнта є добровільна та недобровільна евтаназія. Під час добровільної евтаназії пацієнт сам приймає рішення у юридичній формі про відключення його від медичних приладів у разі безстрокової коми. Недобровільна форма евтаназії проводиться над хворим, який не може висловити своє бажання. В цьому випадку рішення про припинення чи скорочення життя приймають близькі родичі пацієнта [7].

Проблема евтаназії в тому, що рішення про припинення життя здійснюється з етичної та моральної сторони лікаря чи пацієнта. Тобто таке рішення є самостійним вибором особи. Цей вибір повинен здійснюватися на основі біологічної етики. Однак етичні норми не наділені правовим механізмом реалізації.

Якщо звернутися до нормативної бази з даного питання, то варто зазначити, що у чинному Кримінальному кодексі України немає статті, яка б регулювала дії лікаря, який проводить евтаназію. На сьогоднішній день евтаназія прирівнюється до простого умисного вбивства, тобто вбивство за відсутності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин. Норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за вбивство вчинене з прохання потерпілого, тобто невиліковно хворого і з мотивів жалю до нього або задля полегшення його страждання, в Кримінальному кодексі на сьогодні відсутня. Також згадка про евтаназію відсутня в постановках Пленуму Верховного Суду України, та в збірниках рішень судів України в кримінальних справах. Але вважати, що такого виду вбивства взагалі не існує також не можна.

Суспільна небезпека такого явища проявляється в тому, що посягає на цінність, яка охороняється законом, а саме на права та свободи людини. Також евтаназія може здійснюватись лише навмисно. Мотив може бути різний – із співчуття, жалю чи з корисливих міркувань або в поєднанні цих підстав.

Доки евтаназія залишається поза дією кримінального закону, не зважаючи на суспільну небезпеку цього діяння, втрачається можливість доказування факту вчинення даного діяння кримінально-процесуальними засобами, а отже, буде «процвітати» і надалі. Важко навіть лише уявити скільки людей може постраждати від таких дій.

Сьогодні в Україні заборона евтаназії міститься в ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [7]. Медики зобов'язані надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в критичному для життя стані. Цивільний кодекс України в ч. 4 ст. 281 також встановив чітку заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [8]. До того ж, лікарі, даючи клятву Гіппократу, зобов'язуються робити все можливе для порятунку життя пацієнта.

На сьогодні в Україні доволі часто трапляються випадки пасивної евтаназії, тобто смерть особи настає внаслідок бездіяльності, а також соціальної евтаназії, що є новим видом евтаназії, зміст якої полягає в тому, що рішення позбавити когось життя виходить з тих міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, зберігаються для лікування тих хворих, які після одужання мають змогу повернутися до життя. Дії винної особи у випадках вчинення пасивної і соціальної евтаназії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 140 КК України, при чому в усіх трьох випадках настання смерті є кваліфікуючою ознакою [9].

Отже, евтаназія – це практика припинення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання та прагне в максимально безболісній формі припинити свої страждання шляхом переривання свого життєвого шляху. Евтаназія, однозначно є моральним злом, зміною етичних та моральних принципів суспільства. На сьогодні регулювання такого явища як евтаназія на законодавчому рівні є недостатньою. Потрібно ввести кримінально – правові норми, які б регулювали кримінальну відповідальність у цьому питанні, адже ніхто не може вирішувати, жити людині чи ні.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Олейник О. Этические и правовые аспекты эвтаназии / О. Олейник // Юридическая практика. – 28 ноября 2001 г. – № 48. – С. 15.

3. Куц В. М. Прогалини в законодавчій регламентації відповідальності за деякі види позбавлення життя іншої людини / В. М. Куц // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві : тези і реферати доп., тести повідомл. Міжнар. симпозіум, 12–13 верес. 2008 р. – Л., 2008. – С. 106.
4. Крылова Н. Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект / Н. Е. Крылова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. – 2002. – №2. – С. 31–32.
5. Поняття евтаназії та її види [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lambit.com.ua/rizne/ponjattja-evtanazii-ta-ii-vidi.html>
6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р.О. Стефанчук / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : КНТ, 2008. – 625 с.
7. Про основи законодавства України про охорону здоров'я / Верховна Рада України; Закон від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2016, підстава 928-19, ст. 52.
8. Цивільний кодекс України від 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
9. Підстави для криміналізації евтаназії в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=12050&chapter=1>

Розгон О.Г., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИЛУЧЕННЯ ПАСПОРТІВ І ПРИЙНЯТТЯ ЇХ У ЗАСТАВУ

Триваюча розбудова України як незалежної демократичної, соціальної та правової держави спрямована на досягнення високих європейських стандартів у багатьох суспільних сферах. Крім того, діяльність суб'єктів публічного управління потребує оптимізації зі зміщенням акценту на сервісні послуги та забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини.

Очевидно, першочерговим завданням є оновлення джерельної бази традиційних галузей права, від якої залежить ефективність правозастосування. Серед позитивних моментів можна згадати прийняття нових законів у сферах протидії корупції, прокуратури, державної служби, кримінального

провадження. Нажаль, позитивні зміни так і не дійшли до комплексного осучаснення адміністративного законодавства, потреба у яких стає все більш очевидною. Зокрема, це стосується Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [1]. Зазначений кодифікований акт поєднує у своєму змісті як матеріальні, так і процесуальні норми, що у сукупності із численними змінами та доповненнями, значно ускладнює адаптивність його норм до вимог сьогодення. Особливо, враховуючи прийняття КУпАП ще у 1985 році, коли Україна як незалежна держава навіть не існувала.

Нині, з поміж норм КУпАП представляють інтерес ті, що стосуються правопорушень, пов'язаних із управлінням. Саме поняття «управління» сьогодні зазнає певної критики щодо його невідповідності сучасним вимогам. Прихильники відходу від концепції управління оперують терміном «адміністрування», або пропонують вживати поняття – «регулювання».

Втім, хоча й до сутності «порядку управління» багато питань, їх ще більше до статей, розміщених у Главі 15 КУпАП. Суспільна шкідливість адміністративних правопорушень охоплених цією главою доволі відмінна між собою та зачіпає різноманітні складові суспільного життя, насамперед у аспекті завдання шкоди інституту публічної влади. Поряд із відходом від репресивно-каральної тактики у бік надання сервісних послуг, ситуація у сфері авторитету влади має тенденцію до погіршення.

Аналізуючи зміст Глави 15 КУпАП, можна довго зупинитися на недоліках чинних норм та окремих положень щодо їхньої відповідності вимогам сьогодення.

Так, однією з «цікавих» норм, можна назвати статтю 201 «Незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу». За вчинення дій, що полягають у незаконному вилученні посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу, передбачено адміністративну відповідальність у вигляді попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 гривня максимум) [1]. Повторність, або інші кваліфікуючі ознаки нормою статті не передбачені.

Примітно, що зміни до даної статті вносились двічі, Законами № 296/95-ВР від 11.07.1995 та № 55/97-ВР від 07.02.1997 [1] – тобто більше ніж двадцять років тому. Очевидно, Законодавець вважає, що попередження або штрафу в розмірі 51 гривні цілком достатньо для протидії цьому явищу.

Відповідно до науково-практичного коментаря юридичного склад правопорушення, об'єктом виступають суспільні відносини у сфері паспортного режиму; об'єктивна сторона правопорушення, полягає у незаконному вилученні посадовими особами паспортів у громадян або прийнятті паспортів у заставу; суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі умислу, а суб'єктом правопорушення може виступати лише посадова особа [2].

Тут вельми цікавим є те, що суб'єктний склад за статтею 201 КУпАП обмежений посадовими особами, хоча вчинити таке правопорушення може

будь-яка особа. Паспорт, як ключовий документ ідентифікації особи часто стає засобом для маніпуляцій правопорушниками. Паспорти вилучають (беруть у заставу) при оформленні позик, кредитів, при наймі на роботу, для керованої поведінки чи примусової праці особи тощо.

Дуже часто такі протиправні дії пов'язані із більш серйозними, кримінально караними правопорушеннями, приміром із торгівлею людьми, підробкою документів, незаконними діями у сфері державної реєстрації. Такі випадки доволі широко представлені у засобах масової інформації, проте характер справ там частіше кримінальний.

На наше переконання, адміністративна відповідальність за вчинення правопорушення, передбаченого статтею 201 КУпАП втратила свою актуальність, що пов'язано із мізерними санкціями та обмеженим колом суб'єктів вчинення протиправних дій. Вважаємо, що положення статті мають бути розширені і стосуватись документів, що посвідчують особу в цілому. Крім того, запровадження безальтернативного штрафу обсягом від 2000 гривень має стати дієвим «запобіжником» для осіб, що потенційно замислюються над такими протиправними діями.

Євроінтеграційні прагнення України безумовно заслуговують на підтримку, проте тут варто не забувати положення статті 3 Конституції України, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3].

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 10.03.2021).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Науково-практичний коментар URL: <http://uazakon.ru/ukr/kupap/201/default.htm>. (дата звернення 10.03.2021).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 10.03.2021).

Самарець О.І., голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури
Дніпропетровської області

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА В ОРГАНАХ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Служба в органах судової влади є видом спеціалізованої цивільної державної служби і виділяється за функціональними особливостями і

властивостями призначення судової влади, компетенції її органів, які утворені і функціонують на підставі спеціального законодавства. Служба в органах судової влади також виділяється за критеріями освіти, необхідної для виконання повноважень за посадами цієї служби.

Отже, як вид спеціалізованої цивільної державної служби, служба в органах судової влади характеризується такими ознаками, як: предмет відання та професійна спеціалізація; функціональне призначення; сфера діяльності; правове б8 становище судової влади в системі державних органів; особливі умови вступу на службу, її проходження, просування, оцінювання та припинення служби; особливий правовий статус державних службовців органів судової влади [1].

Державна служба в органах судової влади з іншими видами державної служби має спільні риси, а саме: державна служба пов'язана з реалізацією завдань та функцій держави у різних сферах життєдіяльності суспільства (реалізація функцій судової влади); мають спільні загальні основи та принципи організації і функціонування (штатний розпис, та організаційна структурованість, правила та нормативи, форми звітності тощо); державні службовці виконують організаційно-розпорядчі та консультативно-дорадчі функції; утримання за рахунок державного бюджету; прийняття на службу за особливою процедурою.

Отже, це є ті ознаки спорідненості спеціалізованої державної служби в органах судової влади та загальної державної служби. Державна служба в органах судової влади є різновидом публічної служби, яку ми поділяємо на такі види: служба на посаді судді, служба на посаді члена Вищої ради правосуддя, служба на посаді члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів; державна служба.

Державна служба в органах судової влади є різновидом публічної служби в цих органах. Посади судді та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя до державної служби не належить у розуміння Закону України «Про державну службу». Поряд з цим недосконалість адміністративно-правового регулювання всіх елементів проходження служби на посадах членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя потребують вирішення у спеціальному законодавстві.

Таким чином, державна службу в органах судової влади можна згрупувати за такими критеріями на види: 1) залежно від категорій посад в органах судової влади: державна служба на посадах категорії «А»; 2) державна служба на посадах категорії «Б» та «В»; 2) державна служба осіб, які мають спеціальні звання; 2) залежно від статусу органу судової влади: 1) державна служба в судах; 69 2) державна служба в державних органах системи правосуддя; 3) державна служба в органах суддівського самоврядування; 4) державна служба в установах із спеціальним статусом у системі правосуддя; 3) залежно від наявності спеціальних звань: 1) спеціалізована державна служба,

осіб, які мають ранги та категорії; 2) мілітаризована державна служба в органах судової охорони.

На нашу думку, розпорошеність норм права, які регулюють державну службу в органах судової влади потребують прийняття окремого законодавчого акту, наприклад Закону України «Про державну службу в органах судової влади», в якому слід надати визначення цієї служби, врегулювати статус державних службовців органів судової влади, визначити особливості проходження цієї служби на різних посадах органів судової влади. Відзначимо, що підхід до регулювання окремим законодавством з урахуванням особливостей служби в органах судової влади є цілком доцільним.

Література:

1. Стельмашук А. С. Сутність інституту державної служби: аналіз наукової літератури. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 3. С. 82-86.

Семянїста С., аспірант кафедри адміністративного права та митної безпеки Університету Державної фіскальної служби України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Попри визнання чинного національного законодавства України у сфері доступу до публічної інформації одним із найбільш прогресивних в світі (що, зокрема, визначено за результатами порівняльно-аналітичного дослідження, проведеного громадськими організаціями «Access info» та «Centre for Law and Democracy» [1]), ефективність механізмів його реалізації є недостатньою для визнання належним здійснення інформаційних прав учасників правовідносин, що є складовою забезпечення впровадження засад публічного управління на засадах верховенства права, прозорості та відкритості прийняття державницьких рішень.

За офіційними статистичними показниками діяльності судової системи в Україні частка, що складає адміністративні справи у сфері доступу до публічної інформації, є однією із домінуючих.

Так, у 2013 році до найчисельніших спорів щодо захисту інформаційних прав належали спори у сфері доступу інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інших розпорядників публічної інформації. Так, у 2013 році від загальної кількості спорів понад 5400 адміністративних справ у 2168 справах було задоволено позовні вимоги, у

третині позовних заяв було відмовлено, близько 300 адміністративних справ було залишено без розгляду, і лише у 2% випадків справу було передано до інших судів через хибність встановлення предметної юрисдикції судового розгляду та вирішення справи [2]. У 2018 році було розглянуто 1034 адміністративні справи щодо захисту права особи на доступ до публічної інформації, з них у 309 позовні вимоги було задоволено у повному обсязі [3]; у 2019 році показник загальної кількості справ, де предметом оскарження розглядався механізм реалізації доступу до публічної інформації майже залишився на рівні попереднього року і склав 935 справ, при цьому у 244 спорів адміністративними судами було задоволено позовні вимоги [4].

Вище зазначені показники діяльності адміністративних судів у сфері розгляду та вирішення правових спорів, пов'язаних із порушенням режиму обігу публічної інформації свідчать про позитивні зрушення у галузі захисту інформаційних прав особи. Варто підкреслити, що така позитивна тенденція пов'язується не лише з оптимізацією процесів функціонування системи адміністративної юстиції в Україні, а і з підвищенням рівня правової активності населення, сприяння підвищенню рівня правової культури службових осіб розпорядників публічної інформації. Однак це не виключає наявності спірних колізійних правозастосовчих аспектів у механізмі захисту права людини на доступ до публічної інформації.

Передусім необхідно підкреслити, що зберігається тенденція, що основні позовні вимоги пов'язуються із ненаданням уповноваженим суб'єктом публічної інформації чи наданні її у неповному обсязі. Найчастіше за наявності підстав доведення таких обставин суди задовольняють такі позовні вимоги. Зокрема, за існуючою судовою практикою виявляється необґрунтованою відмова уповноваженого суб'єкта у наданні публічної інформації через необхідність оплати технічного копіювання запитуваних відомостей. Наприклад, у справі № 367/639/17 Ірпінським міським судом Київської області було визнано необґрунтованою відмову Ірпінської міської ради Київської області у наданні публічної інформації (а саме: копію протоколу засідання XXVI-ї сесії Ірпінської міської ради від 22 грудня 2016 року; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22 грудня 2016 року «Про внесення та затвердження змін в структурі виконавчих органів влади, апарату ради та її виконавчого комітету» зі всіма додатками; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22 грудня 2016 року «Про затвердження Угод про внесення змін до договорів про залучення коштів замовників будівництва об'єктів архітектури на розвиток інженерно-транспортної і соціальної інфраструктури м. Ірпінь» зі всіма додатками; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22 грудня 2016 року «Про облік та передачу з комунальної власності територіальної громади м. Ірпінь фактичних витрат по капітальним видаткам проведені за рахунок міського бюджету» зі всіма додатками; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22

грудня 2016 року «Про надання дозволу здійснювати роботи з розроблення проектної документації та проведення робіт по об'єктах інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури в м. Ірпінь»; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22 грудня 2016 року «Про розгляд звернень замовників будівництва об'єктів архітектури щодо пайового внеску в розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури в м. Ірпінь»; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 22 грудня 2016 року «Про розгляд звернення замовника будівництва ЖБК "Гранд Віллас України " щодо пайового внеску в розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури в м. Ірпінь»; копію протоколу засідання XXV-ї сесії Ірпінської міської ради від 01 грудня 2016 року; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 01 грудня 2016 року «Про затвердження Угод про внесення змін до договорів про залучення коштів замовників будівництва об'єктів архітектури на розвиток інженерно-транспортної і соціальної інфраструктури м. Ірпінь» зі всіма додатками; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 01 грудня 2016 року «Про внесення змін до договору № 14 від 30.03.2016 року про залучення коштів замовників будівництва об'єктів архітектури на розвиток інженерно-транспортної і соціальної інфраструктури м. Ірпінь щодо відстрочення настання відповідальності, звільнення від сплати штрафних санкцій (в т.ч. пені) за порушення строків сплати пайового внеску» зі всіма додатками; копію рішення Ірпінської міської ради Київської області від 01 грудня 2016 року «Про внесення змін до договору № 35 від 30.04.2015 року про залучення коштів замовників будівництва об'єктів архітектури на розвиток інженерно-транспортної і соціальної інфраструктури м. Ірпінь) через її значний обсяг, що вимагає оплати таких послуг [5].

До проблемних аспектів правозастосування та судової практики відноситься встановлення предметної та територіальної підсудності досліджуваної категорії справ. Попри наявність норми, що прямо визначає, що розгляд та вирішення спорів у сфері доступу до публічної інформації віднесення до юрисдикції адміністративних судів (п. 7 ч. 1 ст. 19 КАС України [6]), це не виключає колізійність застосування такої норми. Зокрема, до моменту докорінного реформування адміністративно-судочинного законодавства України у 2017 році, коли відбувалось безпосереднє віднесення до предметної юрисдикції адміністративних судів спорів у сфері доступу до публічної інформації, непоодинокими є випадки відмови у порушенні адміністративного провадження через недотримання критеріїв підсудності.

Аргументація таких відмов адміністративних судів передусім пов'язувалась з існуванням на той час усталеного хибного підходу, що в основу встановлення предметної підсудності покладається суб'єктний критерій як домінуючий, і відповідно не належним чином враховувався характер спірних правовідносин. Зокрема, у справі № 357/9732/13-а [7] було визнано Київським апеляційним адміністративним судом неправомірною відмову суду першої

інстанції у порушенні адміністративного провадження через те, що КП «Білоцерківтепломережа» не є органом державної влади чи місцевого самоврядування, а відтак не дозволяє віднести такий спір до публічно-правових спорів. Однак, у даній категорії справ пріоритетним є визначення саме характеру запитуваної інформації, а не встановлення статусу її розпорядника. Наприклад, не відноситься до публічної інформації матеріали, які знаходяться у судовій справі, і відповідно їх обіг має передбачатися спеціальним законодавством. Зокрема, надання інформації, що є необхідною для забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів має відбуватися на підставі процедур, визначених, зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» [8].

Недосконалим є законодавство України у частині відмежування правового регулювання доступу до публічної інформації та надання правової допомоги у порядку підготовки відповідного звернення. Зокрема, у судовій практиці зустрічаються випадки, коли встановлюється за матеріалами справи, що позивачем, виходячи із змісту інформаційного запиту по суті вимагається надання правової консультації чи іншого роду консультаційної допомоги. У такому випадку правомірними є відмова розпорядника публічної інформації і аргументація регулювання такого роду відносин відповідно до норм Закону України «Про звернення громадян» [9]. Неналежне визначення характеру та змісту інформаційних прав, забезпечення реалізації яких вимагається у адміністративному позові має своїм наслідком відмову у їх задоволенні. Зокрема, таким, що складено з порушенням норм чинного законодавства став інформаційний запит ОСОБИ_1 до Публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «Приватбанк» щодо надання останнім копії договору від 16.09.2017 року та розрахунок заборгованості по вказаному договору, якщо така є. Інформаційний запит був складений відповідно до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» і ст. 5 Закону України «Про інформацію». При цьому позивачем не було доведено публічно-правовий характер спору, що виключає його розгляд у порядку адміністративного судочинства [10].

Література:

1. The RTI Rating analyses the quality of the world's access to information laws. URL: http://www.rti-rating.org/country_rating.php
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства за 2013 рік. URL: https://dl.if.court.gov.ua/sud0906/reports/reports_all/reports_4_2013
3. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ в порядку адміністративного судочинства за 2018 рік. URL: <http://court.gov.ua>
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства за 2019 рік. URL: https://dl.if.court.gov.ua/sud0906/reports/reports_all/reports_2_2019

5. Справа № 367/639/17: Постанова Ірпінського міського суду Київської області від 29 листопада 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71645224>

6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.

7. Справа № 357/9732/13-а: Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 28 листопада 2013 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35872669>

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. ст.2056

9. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. ст.256

10. Справа № 225/5126/17: Постанова Держинського міського суду Донецької області від 4 грудня 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70903741>

Соколенко Д.В., аспірант Запорізького національного університету

Науковий керівник: Колпаков В.К., д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

ВИДИ МІСЦЬ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

В Україні триває реформування адміністративно - правового регулювання системи паркування та зберігання транспортних засобів в Україні, зараз стоїть питання необхідності прийняття профільного законодавства с чітким визначенням та систематизацією розшарованих визначень. Велике значення актуальності цій темі додає відсутність в законодавстві нашої держави єдиного підходу до класифікації місць паркування та зберігання транспортних засобів.

Основним нормативно правовим актом, що здійснює регулювання питання організації паркувань є Правила паркування транспортних засобів від 03.12.2009 №1342, відповідно до яких, паркуванням є розміщення транспортного засобу на майданчику для паркування. Крім того, в даних Правилах зазначається, що майданчики для паркування, можуть бути двох

видів: «відведеними» (обладнані майданчики для паркування, розміщені в межах проїзної частини вулиці, дороги або тротуару), саме які і вуличними парковками за міжнародною класифікацією, та «спеціально обладнаними» (обладнані майданчики для паркування, розміщені поза межами проїзної частини вулиці, дороги або тротуару), які в свою чергу можуть бути наземними, підземними, або багаторівневими, що фактично є аналогом стоянок, які призначені для зберігання транспортних засобів [1].

Регулювання організації зберігання транспортних засобів здійснюється Правилами зберігання транспортних засобів ще від 22.01.1996 №115, згідно яких, зберігання транспортних засобів здійснюється на автостоянках – відкритих, з навісами та (або) гаражами, чи змішаних наземних майданчиках для зберігання автомобілів, які охороняються. В даних Правилах зазначається типологія автостоянок, відповідно до якої, автостоянки можна класифікувати за термінами та способами зберігання. За термінами зберігання автостоянки бувають довготерміновими (для постійного зберігання транспортних засобів громадян, які проживають у відповідному населеному пункті), сезонними (для тимчасового зберігання транспортних засобів громадян у зонах відпочинку), денним (розташовані при вокзалах, портах, торговельних, інших підприємствах та організаціях, у місцях масового відпочинку) та нічними (для тимчасового зберігання транспортних засобів на тупикових та малозавантажених вулицях). За способами зберігання автостоянки бувають трьох типів: відкриті; з навісами, та(або) гаражами, закріплені за автостоянками; та змішані (автостоянки, де поряд з місцями зберігання закріплені за автостоянками, є гаражі, що належать власникам транспортних засобів на правах приватної власності) [2].

Майданчики для паркування розміщуються в межах червоних ліній вулиць і доріг, вимоги щодо їх технічного оснащення міститься у Державному будівельному нормативі ДБН В.2.3-5:2018 “Вулиці та дороги населених пунктів”. Даний норматив називає майданчики для паркування автостоянками та визначає вимоги щодо їх обладнання, але щодо їх розміщення та планувальної організації відсилає до ДБН В.2.3-15:2007, проте в той же час і суперечить йому, оскільки ДБН В.2.3-5:2018 визначає, що автостоянки бувають відкритими, закритими, наземними або підземними, а ДБН В.2.3-15:2007 визначає, що автостоянки бувають лише відкритими, а закритими ж, наземними або підземними відповідно до нього є гаражі [3]. Крім того, ДБН В.2.3-5:2018 визначає, що усі автостоянки повинні бути відокремлені від основної проїзної частини огороженнями острівками безпеки, воротами або шлагбаумами, мати в’їзди – виїзди тощо, що фактично стирає основні відмінності відведених місць для паркування від спеціально обладнаних та суперечить розумінню “вуличного паркінгу”, яке склалося в світовій практиці.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що в Україні на даний момент відсутній єдиний підхід до типології паркування та зберігання транспортних засобів, з огляду на що, виникає потреба прийняття профільного

законодавчого акту, в якому буде чітко закріплено визначення та типологія місць для паркування транспортних засобів. Прийняття закону дасть ще більший поштовх то реформування сфери паркування в містах України.

Література:

1. Правила паркування транспортних засобів: Постанова КМУ від 03.12.2009 р. №1342. Урядовий кур'єр. 2009. 17.груд. (№235)
2. Правила зберігання транспортних засобів затвердженими: Постанова КМУ від 22.01.1996 р. №115.
3. ДБН В.2.3-5:2018. Вулиці та дороги населених пунктів [Чинний від 09.01.2018]. Вид. офіц. Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2018. 25 с.

Стрюк М.П., аспірант кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Після прийняття 2018 р. Закону «Про національну безпеку», на законодавчому рівні постало визначення категорії сектору безпеки і оборони, який згідно п. 16 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону визначається як: «система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [2]. Вже відштовхуючись від визначення, можна зробити висновок про суб'єктів, які беруть участь у суспільних відносинах щодо сектору безпеки і оборони. До речі, у Воєнній доктрині наводиться дещо інше визначення терміну «сектор безпеки і оборони»: «охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, діяльність яких за функціональним призначенням відповідно до Конституції та законів України

спрямована на захист національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України» [1]. Тут йде згадка про єдине керівництво й управління даним сектором.

На основі даного Закону А. Рубан виділив чотири основні складові сектору безпеки і оборони, а саме сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, громадяни та громадські об'єднання [3, с. 100]. Ч. 2 ст. 12 Закону «Про національну безпеку» визначені складові даного сектору: «Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [2].

Деякі дослідники визначають суб'єкти або складові сектора безпеки і оборони як визначена законом система органів (суб'єктів) забезпечення воєнної безпеки і оборони держави, до яких належить воєнна організація держави, правоохоронні органи, розвідувальні та контррозвідувальні органи, оборонно-промисловий та науковий комплекс тощо [4, с. 14]. Г. Ситник зазначає на визначенні державне управління національною безпекою як специфічний вид та невід'ємна складова державного управління, й вона охоплює соціальну, економічну, гуманітарну та політичну сфери суспільства та держави. Таке управління визначається як цілеспрямована діяльність суб'єктів національної безпеки, які в межах законодавства та із використанням можливостей держави (воєнні, економічні тощо), здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти нацбезпеки [5, с.257].

Дослідник вказує, що під суб'єктами, які утворюють систему саме управління національною безпекою є посадові особи, органи державного управління, місцевого самоврядування, різноманітні державні інституції, діяльність яких прямо або опосередковано пов'язана із забезпеченням національної безпеки. До таких суб'єктів відносить Президента України; ВРУ; Кабмін; РНБО України; Нацбанк; суди загальної юрисдикції; прокуратуру; місцеві адміністрації та органи самоврядування; вище керівництво ЗСУ, спецслужб та інших військових формувань [5, с. 258–259].

В Законі «Про національну безпеку», в ст. 13 та 14 визначаються базові аспекти управління у сфері національної безпеки та сектору безпеки і оборони,

а саме керівництва та координації. Згідно ч. 1 ст. 13 Закону керівництво у сферах національної безпеки і оборони здійснює Президент України як гарант незалежності і та національної безпеки; Верховний Головнокомандувач ЗСУ; очільних РНБО. У відповідності до ст. 14 Закону координацію у сфері безпеки і оборони здійснює РНБО, яка керується Конституцією за Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [2].

Таким чином, загалом сектор безпеки і оборони має чотири компоненти, в Законі «Про національну безпеку» визначений перелік суб'єктів, які складають сектор безпеки і оборони. Разом із тим, дослідники до системи управління національною безпекою відносять посадових осіб, органи державного управління, місцевого самоврядування, різноманітні державні інституції, діяльність яких прямо або опосередковано пов'язана із забезпеченням національної безпеки. В Законі «Про національну безпеку» визначено, що на ієрархічній управлінській вершині знаходиться Президент України як Верховний Головнокомандувач, й допомагає в координації управління сектором безпеки і оборони, національною безпекою Рада безпеки і оборони України.

Література:

1. Воєнна доктрина України: затв. Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Рубан А.В. Державне управління у сфері національної безпеки України: дис.... канд. держ. упр.: 25.00.05 / Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2019. 253 с.
4. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика. Монографія / Ф.В. Саганюк, В.С. Фролов, О.В. Устименко, М.М. Лобко та ін. Київ: Академпрес, 2017. 180 с.
5. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. Київ: НАДУ, 2012. 730 с.

Хряпінський П.В., професор кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка», доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ВИЗНАННЯ ПІДСТАВИ ЗАОХОЧЕННЯ В НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Конституція України проголошує пріоритетним напрямком соціального розвитку права і свободи людини та їх гарантії, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, - наголошується в ст. 3 Конституції України, - є головним обов'язком держави. Юридична відповідальність відіграє провідну роль серед правових засобів, призначених безпосередньо сприяти реалізації визначеного обов'язку держави. Це зумовлено тим, що при реалізації відповідальності відбувається втручання держави у сферу юридично закріплених законних прав, свобод й інтересів громадян. Юридична відповідальність є важливим сегментом регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку особи за допомогою юридичних засобів, з метою упорядкування суспільних відносин, надання їм системності й стабільності, уникнення соціальних конфліктів, втілення соціальної справедливості, цивілізованості та високої правової культури суспільства [1, с. 22-23].

Традиційного характеру набуло розуміння юридичної відповідальності як правового наслідку вчиненого правопорушення. З цих позицій, за звичай, визначається й такий її різновид як кримінальна відповідальність – найбільш суворая юридична відповідальність. Підставою кримінальної відповідальності, - як зазначається в діючому Кримінальному кодексу України (далі – КК), - є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Безперечно правий В.Я. Тацій, коли підкреслює, що предметом кримінально-правового регулювання виступають, насамперед, ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину [2, с. 36]. Натомість, зводити предмет кримінального права виключно до суспільних відносин, що виникають з зв'язку із вчиненням злочинів, на нашу думку, є неповною, завузькою позицією. Кримінальне право об'єктивно не може обмежуватися лише нормами про злочинність і караність діянь. Вочевидь, воно передбачає й такі норми, що відмежують злочини від правомірної, суспільно корисної поведінки. Законодавець має точно і повно визначити межі злочинного і правомірного, створити умови для позитивної посткримінальної поведінки. Крім того, потребують регулювання суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайню необхідність та інші. Виключення цих

відносин з предмету кримінально-правового регулювання свідчить про відсутність будь-якого зв'язку між правомірною поведінкою особи і кримінальним законом. Заперечення наявності у кримінальному законі позитивних засобів об'єктивно призводить до визнання неспроможності держави без використання примусу позитивно впливати на поведінку громадян в сфері кримінально-правового регулювання [3, с. 69]. Ми погоджуємося із дослідниками, що правовідносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину, є основними видами кримінально-правових відносин, але не єдиними; поряд із ними існують додаткові кримінально-правові відносини, які виникають: а) у зв'язку з появою загрози завдання шкоди суспільному відношенню, що охороняється кримінальним правом (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця тощо), б) у зв'язку з можливістю особи, яка вчинила злочин, здійснити дії, що свідчать про її дійове каяття (відшкодування завданої шкоди, примирення з потерпілим тощо) [4, с. 81-82].

Заохочувальні кримінально-правові норми спрямовані на стимулювання правомірної, суспільно корисної поведінки особи у сфері кримінального законодавства. Тому природно вони звернені, насамперед, безпосередньо до фізичних осіб, що знаходяться у сфері дії кримінального закону. Ці норми, скажімо, в Загальній частині КК є правовими засобами виключення, звільнення та/або пом'якшення кримінально-правового обтяження та стимулюють: 1) дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави шляхом санкціонованого заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам (ст.ст. 36, 38, 39, 42, 43 КК); 2) остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняється одноосібно або у співучасті (ст.ст. 17, 31 КК); 3) щире каяття особи, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитки або усунення заподіяної шкоди; примирення з потерпілим; протягом року з дня передачі особи на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку та інше (ст.ст. 44-49 КК); 4) виправлення засуджених, а також досягнення цілей покарання з запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами та інше (ст.ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87 КК та ін.); 5) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення будь-яких обмежень прав і свобод, що були зумовлені судимістю (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК) [5, с.73].

Отже, якщо підстава кримінальної відповідальності, у вигляді передбачених КК виду та міри обмеження прав і свобод злочинця, що індивідуалізуються судом та здійснюються спеціальними органами держави [6, с. 331-332], має абсолютно легальний статус, то заохочення у сфері кримінального законодавства здійснюється, так би мовити, у «напівлегальний спосіб». Розділи Загальної частини КК не мають навіть і згадки про правомірну,

суспільно корисну поведінку та її заохочення кримінально-правовими засобами. Виключенням є ст. 44 КК, яка визначає правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування» (ч. 1 ст. 44 КК). Разом з тим, ця норма не відповідає на питання чому саме ті чи інші позитивні посткримінальні вчинки особи передбачають звільнення від кримінальної відповідальності, а інші цього заохочення не заслуговують. На наш погляд, необхідно усунути зазначену прогалину у вітчизняному кримінальному праві шляхом визначення підстави застосування заохочення у Загальній частині КК. У вирішенні цього питання слід звернутися до складу правомірної поведінки. Так, В.М. Кудрявцев зазначає, що основні елементи структури вчинку, виявлені правовими науками на базі протиправних актів, насправді відображають більш загальні властивості будь-якої поведінки і мають не тільки правовий, а й загально-психологічний зміст і значення [6, с. 14]. За цим суспільно корисні вчинки доречно розглядати у вигляді юридичної конструкції «складу правомірної поведінки». Елементами такого складу, - як обґрунтовано вказує Ю.В. Баулін, - є об'єкт і об'єктивна сторона, а також її суб'єкт і суб'єктивна сторона правової поведінки, які у своїй системній єдності утворюють таку інтегративну, системоутворюючу якісну характеристику вказаної поведінки, як її суспільна корисність [7, с. 502]. Склад правомірної поведінки, представлений в кримінальному законі як нормативно закріплена інформаційна юридична конструкція, повинен визначатися на підставах узагальнення найбільш суттєвих, найчастіше повторюваних суспільно корисних вчинків. Саме вони формують типовий «ролевий модуль» правомірної поведінки, що заохочується кримінально-правовими засобами. Наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку примиренням з потерпілим характеризується посткримінальними вчинками з: а) примирення з потерпілим; б) відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (ч. 1 ст. 46 КК); умовно-дострокове звільнення від відбування покарання застосовується, якщо засуджений: а) сумлінною поведінкою і б) ставленням до праці довів своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК).

Склад правомірної поведінки можна визначити як систему встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних елементів (ознак), що визначають суспільно-корисні вчинки особи як правомірні та передбачають виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження. З визначенням складу правомірної поведінки логічно зробити висновок, що правомірна поведінка буде мати місце тільки там, де наявні всі елементи (ознаки) складу і, навпаки, відсутність хоча б одного із елементів (ознак) складу свідчить про відсутність правомірної поведінки особи взагалі.

Вищевикладене надає можливість запропонувати «*de lege ferenda*» визнання підстави заохочення в новоствореній статті Загальній частині проекту

нового Кримінального кодексу України: «Підставою застосування заохочення є здійснення особою правомірних, суспільно корисних вчинків, що містить склад правомірної поведінки, у випадках передбачених цим Кодексом. Правомірна, суспільно корисна поведінка особи заохочуються шляхом виключення, звільнення або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання. Заохочення застосовується судом у випадках, передбачених цим Кодексом та порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України».

Література:

1. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
2. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: моногр. Харків: Право, 2016. 256 с.
3. Мальцев В.В. Предмет и метод уголовного права // Правоведение. 2004. № 4. С. 68-81.
4. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права: моногр. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 198 с.
5. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 17. Кримінальне право. Ред. 17-го тому: В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Харків: Право. 2017. 1064 р.
6. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология: моногр. М.: Наука, 1982. 287 с.
7. Баулін Ю.В. Вибрані праці. Уклад.: Ю.А. Пономаренко, О.В. Харитоновна. Харків: Право, 2013. 928 с.

Школа С.М., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Верховна Рада України третього березня цього року прийняла у першому читанні проекти Законів: «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» [2].

Проектами законів передбачено, зокрема, зміни до механізму звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі:

- звернення про зміну покарання можна подавати після відбуття 10 років ув'язнення;

- повинен бути підготовлений аргументований план реінтеграції ув'язненого у суспільство (такий план повинен містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання у виді позбавлення волі на певний строк дасть змогу засудженій особі усунути фактори, які можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного злочину, та докази, які свідчать про обґрунтованість перспективи реінтеграції засудженої особи у суспільство після звільнення);

- суд матиме право замінити довічне позбавлення волі на строкове позбавлення волі від 15 до 20 років (тобто мінімальний строк ув'язнення засудженого буде 25 років: мінімум 10 років до звернення до суду, а потім додатково від 15 до 20 років ув'язнення).

На сьогодні особи, засуджені до довічного позбавлення волі, – це єдина категорія засуджених в Україні, які не можуть бути звільнені умовно-достроково. Нормами Кримінального кодексу України не передбачено застосування умовно-дострокового звільнення до таких осіб. Відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» [3] амністія не може бути застосована до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі. Єдина можливість для довічно позбавлених волі осіб пом'якшити їх покарання є заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років актом про помилування (ч. 2 ст. 87 КК України).

За словами Міністра юстиції України засуджені до довічного позбавлення волі виходили на волю внаслідок помилування, як правило, раніше – після відбуття 15-22 років ув'язнення, та без чіткого плану реінтеграції у суспільство. За часів незалежності на волю вийшло вісім таких осіб. Вони відповідно відбули 20, 15, 14, 19, 15, 9, 22 та 27 років ув'язнення перед тим, як до них було застосовано помилування [4].

Про відсутність в Україні дієвого механізму пом'якшення покарання у виді довічного позбавлення волі констатується й Європейським судом у рішенні «Петухов проти України (№ 2)» [5] у зв'язку з ненаданням заявнику належної медичної допомоги під час тримання його під вартою, а також у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі не підлягало скороченню, що порушує ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Для того, щоб таке покарання відповідало вимогам статті 3 Конвенції, воно має бути *de jure* та *de facto* таким, яке може бути скороченим, що означає як наявність у засудженого перспективи звільнення, так і можливість перегляду. В рішенні також зазначається, що звільнення від

відбування покарання у виді довічного позбавлення волі за хворобою, означає лише те, що засудженому дозволяється померти вдома або у лікарні, а не в установі виконання покарань, і не може вважатися «перспективою звільнення».

На думку Європейського суду помилування Президентом України є «сучасним еквівалентом королівської прерогативи помилування» (п. 180 рішення), а не дієвим механізмом. Європейський суд вказав на необхідність впровадження в Україні реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі. Механізм такого перегляду має надавати засудженим до довічного позбавлення волі можливість передбачити з певним ступенем точності, що їм треба зробити аби було розглянуто питання щодо їх звільнення та за яких умов це можливо.

Гуманізація окремих норм кримінального законодавства стосовно застосування покарання у виді довічного позбавлення волі відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та сприяє приведенню норм Кримінального і Кримінально-виконавчого кодексів України до європейських стандартів. Запропоновані зміни обґрунтовуються також і статистичними даними, опублікованими експертами Ради Європи, згідно з якими засуджені до довічного позбавлення волі, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення, найрідше знову вчиняють злочини, оскільки добре усвідомлюють наслідки у разі повторного засудження. Крім того, у більшості країн, де може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, існують механізми перегляду вироку після відбування певного мінімального строку покарання, встановленого законом.

Література:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: законопроект від 3 вересня 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4049&skl=10.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: законопроект від 3 вересня 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826.
3. Про застосування амністії: Закон України від 1 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263. Дата оновлення: 03.07.2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Денис Малюська: уряд підтримав проекти законів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні

правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-uryad-pidtrimav-proekti-zakoniv-pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-zakonodavchih-aktiv-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-ta-pro-vnesennya-zmin-do-kodeksu-ukraini-pro-administrativni-pravoporushennya-kriminalnogo-kodeksu-uk>.

5. Справа «Петухов проти України (№ 2)» (Заява № 41216/13): рішення Європейського Суду з прав людини від 12 березня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text.

Маршалек К.О., аспірант кафедри публічного права Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Науковий керівник: Лень В.В., к.ю.н., доцент, професор кафедри публічного права НТУ «Дніпровська політехніка»

СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ ГЕРОНТОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглядуване явище заслуговує на особливу увагу на вчених багатьох галузях науки, зокрема геронтологів, генетиків, соціологів, психологів, генетиків, психіатрів, біологів, правників. Старіння населення - це певний процес, який характерний для всіх держав, відповідно до статистичних даних висока частка осіб похилого віку відносно іншого населення в більшості країн досягається, збільшенням вікової структури населення, тобто продовженням життя своїх громадян, а в Україні дане явище виникло в більшій своїй частині за рахунок зменшення частки дітей серед громадян держави [2].

Даний процес є результатом змін у демографічній світовій ситуації, а саме смертності, народжуваності, захворюваності та міграції. За даними ООН станом на початок ХХІ століття старіння населення спостерігалось майже у всіх досліджуваних ООН країнах.

Внаслідок постійного зниження народжуваності впродовж усього періоду незалежності України, кількість дітей знизилась приблизно до 15% з 40% від загальної кількості населення. В той же час за вказані роки збільшилась смертність, зокрема серед працездатного населення та виросла чисельність осіб похилого віку, а саме понад 20%, відповідно з 4%.

Основними прямими і непрямими, а також об'єктивними і суб'єктивними причинами цієї тенденції є: безробіття, зубожіння, соціальні, економічні, культурні, правові багаторічні проблеми за різними аспектами, зокрема незахищеність людей, низький рівень медичного обслуговування, вкрай необґрунтовано високі житлово-комунальні тарифи за останні 7 років, необґрунтовані постійно зростаючі ціни на продукти харчування, одяг, інші речі, байдужість влади до проблем громадян України. Останні приблизно 7 років, влада наполегливо сприяє нав'язуванню певних цінностей, історичних оцінок тощо. Негативно оцінюються певні історичні періоди нашої історії, наших батьків і дідів, які захищали свою землю, відбудовували державу після війни, її промисловість (чорна, кольорова металургія, літакобудування, суднобудівна, космічна галузь, сільське господарство та багато іншого). На сьогодні це усе в занепаді або повністю зруйновано. У частини людей, відповідно змінюється світогляд, цінності, з'являється зневіра, байдужість та апатія. Особливо важливо зазначити, що більшість молодих, працездатних українських громадян не вбачають своє майбутнє, своєї сім'ї в Україні, при першій можливості, намагаються виїжджати хоча б спочатку тимчасово проживати за кордон.

Безперечно вікова структура населення України вказує на регресивність у відтворенні поколінь беручи до уваги статистичні дані Державної служби статистики України та Пенсійного фонду України: на даний момент нараховується приблизно 11.1 млн. пенсіонерів, з них за віком понад 8.3 млн. пенсіонерів, тобто, у розрахунку на кожний четвертий громадянин є пенсіонером, кожний п'ятий є пенсіонером за віком [6].

ООН розроблено шкалу згідно якої старим населення вважається якщо частка осіб у віці понад 60 років становить більше ніж 7%. Відповідно до останніх досліджень на частка осіб похилого віку на даний час становить 21%. За всі роки незалежності України найменшими були показники на початку 1990 р. та в 2010 р. Тому населення України оцінюють як "старе" [5].

Важливими наслідками та проблемами відповідно до досліджень окрім погіршення демографічного фону країн можливо виділити також навантаження на пенсійний фонд та працездатне населення України, важливо також зазначити негативний вплив на застосування нових технологій на підприємствах, що призводить до неефективного виробництва. Одним з очевидних наслідків також є виникнення геронтологічної злочинності під якою розуміють злочинність осіб похилого віку.

Національною академією наук України надано прогноз вікової структури складений Відділом демографії і відтворення трудових ресурсів Інституту економіки на 2026 р. відповідно до якого частка осіб похилого віку збільшиться приблизно до 25 %, а дітей значно зменшиться. Відповідно до чого такий процес як старіння населення тільки посилиться, а отже посиляться наслідки та проблеми що виникають разом з цим явищем.

Розглядаючи статистичні дані щодо осіб якими вчинення кримінальні правопорушення з кожним роком збільшується, до прикладу особами похилого віку в 2016 р. вчинено 2798 правопорушень, в 2017р. - 3379 тобто збільшення більше 17 % з кожним наступним роком кількість правопорушень, зокрема кримінальних лише збільшується, приблизно на 5 % кожного року. За результатами 2020 року особами похилого віку вчинено 3886 кримінальних правопорушень.

Дослідження вчених нашої держави свідчать про те що в сучасних умовах не є можливим поліпшити ситуацію, що виникла в наслідок такого явища як старіння населення, внаслідок збільшення народжуваності та зменшення міграції в державі.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що головним завданням є створення можливостей для підвищення якості життя всіх людей, ефективного використання як працездатного населення, так і соціального, культурного і трудового потенціалу населення старшого віку. Всебічне вивчення соціально-економічних характеристик різних вікових груп людей, особливо професійної придатності, яка пов'язана із віком і досвідом, дасть можливість переглянути деякі негативні моменти, пов'язані із старінням людей [3].

Зазначений процес також потребує детального аналізу, вивчення та контролю, а також врахування при кримінологічному прогнозуванні. Дослідження даної проблеми дозволять насамперед знаходити форми, механізми, рішення, заходи запобігання щодо усунення проблем, що виникатимуть під час змін структури злочинності взагалі та запобігання геронтологічної злочинності зокрема. Особливо це стосується на наше переконання кримінальних правопорушень передбачених розділами II, IV, VI Особливої частини КК України.

Таким чином, вищевикладене підводить до висновку, що старіння населення є не лише соціальною, громадянською та економічною проблемою, а також тягне за собою й негативні наслідки криміногенного характеру – зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинюваних особами похилого віку, тобто правовою. З огляду на це, вбачаємо необхідність звернення більшої уваги до вказаних проблем, зокрема проведення відповідних наукових досліджень, що можуть бути використані у сучасній практиці для покращення розглядуваної ситуації.

Література:

1. Пономаренко І.В. Дослідження впливу старіння населення на чисельність та структуру економічно активного населення в Україні та країнах Європи.- Електронний журнал «Ефективна економіка». – 2013.
2. Старіння населення (демографічне старіння) [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1078.25275.1>.

3. Романуха О.М. Соціально-економічні наслідки старіння населення України. - Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – С. 91–94.
4. Курило І.О. Старіння населення в Україні у дзеркалі соціально демографічної політики. - І.О. Курило - Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 2 (18). – С. 23–32.
5. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. - За ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

НАУКОВЕ ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ
КОНФЕРЕНЦІЯ «ПРАВОВА СИСТЕМА ТА НАУКА В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»**

Збірник тез доповідей

(18 березня 2021 рік)

Відповідальний за випуск Ю.І. Тюрю